

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 8–9

AUGUST–SEPTEMBRIE

2014

Anul XXIV

286–287

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Dinu C. GIURESCU
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Solomon MARCUS
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Constantin IONESCU-
TÂRGOVIȘTE,
membru corespondent
al Academiei Române
Maria ZAHARESCU
membru corespondent
al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactori
Maria PRICOPI
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

SENATUL ROMÂNIEI – SESIUNE SOLEMNĂ

Ionel-Valentin Vlad, 150 de ani de la constituirea Senatului României și de la instituționalizarea sistemului parlamentar bicameral în România . . .	5
---	---

ISTORIE ȘI TRADIȚIE ÎN SENATUL ROMÂNIEI

Dan Berindei, Senatul în istoria României	7
Mircea Duțu, Senatul României – for de exprimare a elitelor naționale	10
Ioan Alexandru, Bicameralismul parlamentar	16

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI LA MOMENT ANIVERSAR

Ionel-Valentin Vlad, Universitatea din București și Academia Română la 150 de ani	20
--	----

SUB CUPOLA ACADEMIEI

Cristian Hera, Congresul anual al Asociației Medicale Române, eveniment de prestigiu	22
Răzvan Theodorescu, Constantin Brâncoveanu, un model princiar	23
Solomon Marcus, Creierul uman: o veche cunoștință și o permanentă mirare	26
Mircea Duțu, Dreptul la mediu în paradigma drepturilor umane fundamentale	33

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Alexandru Surdu, De la caligrafie la Filocalie	38
---	----

OPINII

Emilian M. Dobrescu, Elemente pentru construcția unui nou model educațional	43
--	----

PERSONALITĂȚI CULTURALE

Alexandru Zub, O restituție istorico-memorială de prestigiu: Gheorghe Boldur-Lătescu	47
---	----

PROIECTE ACADEMICE

Păun Ion Otîman, Dan Dubină, Teme academice – proiect de extensie academică al Filialei Timișoara a Academiei Române	50
Valeriu D. Cotea, O carte-bilanț: Proiecte și teme academice. Retrospectivă 2006–2014	53
Constantin Dropu, O lucrare care confirmă	55

INSTITUTE ALE ACADEMIEI ROMÂNE

Horia-Nicolai Teodorescu, Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române	58
--	----

ISTORIE

Octavian Roske, Radu Ciuceanu, Daniel Barbu, Condiția monumentului sub regimul comunist 1980–1985	60
Alexandru Porțeanu, O semnificativă instituție politică românească din 1914 privind Transilvania	68

EVOCĂRI

Zeno Gârban, Petre Spânul – la un moment de tranziție metodologică pentru cercetarea științifică în biologia agricolă și medical-veterinară	72
Petre Dan-Străulești, Petre P. Negulescu, președinte al Adunării Deputaților	76
Robert Păiușan, Pe marginea unui (nou) proiect Manoiescu	83
Mihaela Dragu, Maria Rafailă, „Un mare savant și un mare umanist“	85

IN MEMORIAM

Dan Hăulică (1932–2014)	89
ÎPS Nicolae Corneanu (1923–2014)	90

CRONICA VIETII ACADEMICE	91
---	----

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	93
--	----

GHID PENTRU AUTORI	95
-------------------------------------	----

150 de ani de la constituirea Senatului României și de la instituționalizarea sistemului parlamentar bicameral în România*

Acad. Ionel-Valentin Vlad

Președintele Academiei Române

Anul acesta se împlinesc 150 de ani de la înființarea Parlamentului Principatelor Române Unite, în baza *Statutului dezvoltător al Convenției de la Paris*, adoptat prin plebiscitul din luna mai 1864 și promulgat de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza la 3 iulie același an. Răspunzând unei nevoi interne a tânărului stat român, camera superioară a Parlamentului, una dintre cele mai vechi instituții similare din Europa, primea ca menire fundamentală „*ocrotirea dispozițiilor constitutive ale noii organizațiuni a României*“, **prin exercitarea rolului ponderator, de echilibru între puterile statului, asigurarea respectului drepturilor și libertăților fundamentale ale românilor** și aplicarea consecventă a legii fundamentale. Potrivit statutului său astfel conferit, **prin intermediul senatorilor de drept și desemnați**, era „camera de reflecție“, care a constituit și un veritabil for de exprimare a tuturor straturilor societății românești, **în frunte cu elitele sale politice, juridice și cultural-științifice, între care se vor număra mulți membri ai Academiei Române**.

Doresc să remarc un moment important în consolidarea rolului Senatului în Parlamentul României, după Marea Unire, **elaborarea și adoptarea Constituției Regatului României din 1923**, Constituție europeană potrivită cu specificul Țării.

Rolul Senatului era definit clar și cu atribuții specifice, importante pentru dezvoltarea democratică a Țării și afirmarea interesului național. Senatorii aveau competență și experiență, trebuind să aibă vârsta peste 40 de ani.

Subliniez și faptul că **membri ai Casei Regale, reprezentanții principalelor culte, în frunte cu Patriarhul României, Președintele Academiei Române și alte persoane cu merite bine definite** erau senatori de drept și, citez: „*fiecare universitate alegea, din sânul său, prin votul profesorilor săi, câte un senator*“. Mai avem astăzi aceste prevederi?

Prin elitele pe care le avea, Senatul a contribuit la controlul instituțional, la luarea unor decizii importante la momentele potrivite și, în final, la creșterea interbelică a României. Sechelele dictaturii comuniste de tip sovietic impuse după cel de-al Doilea Război Mondial, printre care și desființarea Senatului, mai precis înființarea unei Mari Adunări Naționale (instituție unicamerală), mai ușor de manevrat de partidul unic, nu se sting nici automat, nici prin trecerea timpului, dacă nu se fac schimbările necesare. Pentru a ajunge din nou la o democrație euro-

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea Senatului României (17 iunie 2014, Parlamentul României)

peană modernă, compatibilă și cu trăsăturile noastre naționale, **trebuie să păstrăm bicameralismul și să redăm Senatului atribuțiile sale tradiționale.**

La data de 12 iunie 2014, Academia Română și Senatul României au organizat un simpozion științific dedicat istoriei și tradiției bicameralismului parlamentar în România, în care reputeți istorici, juriști și alți specialiști în materie au prezentat o opinie cvasi-unanimă: și în țările europene care sunt mai apropiate de spiritul românesc, **Senatul rămâne simbolul bicameralismului parlamentar, păstrător fidel al tradițiilor noastre democratice și promotor consecvent al intereselor naționale.**

Alegerea senatorilor ar trebui să fie diferită de cea practică astăzi. Atribuțiile Senatului ar trebui să fie legate de reprezentarea bună a comunităților

locale istorice și de echilibrarea unor demnități importante ale Statului.

Sesiunea solemnă organizată la Parlamentul României, consacrată jubileului Senatului și sistemului parlamentar din România, se dorește a fi, deopotrivă, un omagiu pentru ceea ce a fost și o speranță în viitorul vieții parlamentare din România.

În numele Academiei Române, adresez domnului Președinte al Senatului României, domnilor senatori ai României și distinșilor participanți la această sesiune, un călduros „**La mulți ani!**” și mari realizări în misiunea pe care o aveți: **exercitarea rolului ponderator, de echilibru între puterile statului, asigurarea respectului drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor Țării, promovarea și apărarea interesului lor.**

Senatul României (imagine din interior)

Senatul în istoria României*

Acad. Dan Berindei

Instituțiile României moderne au fost constituite succesiv în secolul al XIX-lea. Prima fază a procesului de reformă l-a reprezentat perioada *Regulamentului organic*, cea de-a doua, decisivă, a fost a domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Principele Carol avea să continue această acțiune, beneficiind și de răgazul unei lungi domnii. A avut loc, în vremea lui Cuza și apoi a domnitorului și regelui Carol I, în primul rând o grabnică aliniere a Principatelor Unite la instituțiile moderne. Au fost utilizate modele occidentale, de preferință cele ale țărilor latine, în primul rând franceze, dar și italiene ori belgiene (Belgia era considerată atunci tot o țară latină). Acest lucru a fost realizat cu măsură și judecată, plecându-se nu numai de la modelele importante, ci avându-se în vedere și experiența și tradițiile țării. Jurnaliștii realizatori ai acestei opere au avut o pregătire de nivel corespunzător, în parte dobândită prin studii peste hotare, dar mai ales și-au înțeles misiunea și i s-au dăruit cu simțiri patriotice. Privită peste un veac și mai bine, această operă merită cinstire și admirație. Din păcate, iată un model care s-a cam uitat!

Statul modern a fost construit piesă cu piesă ajutându-se țara, în acea vreme, la o grabnică aliniere instituțională. Dar, în luna mai 1864, avea să se intre într-o gravă criză politică, determinată de divergențele dintre domnitor și Adunare, divergențe provocate în bună măsură de sistemul electoral extrem de restrictiv, instituit de puterile garante europene în 1858, care făcea ca politica de reforme să fie stăvilită. A avut loc atunci lovitura de stat a domnitorului și a primului său ministru Mihail Kogălniceanu. Sistemul instituit prin Convenția de la Paris din 1858 a fost reformat, un „statut dezvoltător” devenind „un act adițional” al Convenției, urmărindu-se a se realiza o „reșezare a echilibrului între puterile Statului”. Un plebiscit al națiunii, organizat după modelul bonapartist al lui Napoleon al III-lea, a legitimat schimbarea fundamentală care s-a realizat.

În afara Adunării electivă a fost instituită „Adunarea ponderatrice”, un „Senat”, care era alcătuit din membri de drept și din cei numiți de domnitor. Mitropolii, episcopii, primul președinte al Curții de Casație și cel mai vechi dintre generalii activi reprezentau cea dintâi categorie. Acestora li se adăugau 64 de membri numiți de domnitor, „jumătate dintre persoane recomandabile prin meritul și experiența lor”, iar cealaltă jumătate numiți tot de domnitor, dar aleși dintre membrii Consiliilor generale ale județelor. La doi ani, urma să fie reînnoită o treime dintre membrii numiți. Mitropolitul primat era „de drept” președintele Senatului, doi vicepreședinți fiind numiți de domnitor dintre senatori. Membrii Corpului ponderator primeau trei galbeni pe zi în timpul sesiunilor. Proiectele de lege votate de Adunarea electivă urmau a fi supuse Senatului, care le analiza, le adopta, sau venea cu amendamente; de asemenea, îi revenea să constate dacă proiectul în cauză era „compatibil cu dispozițiunile constitutive ale noii organizațiuni”. Tot Senatului îi revenea, de altfel, potrivit Statutului, să „ocrotească dispozițiunile constitutive ale noii organizații” a țării.

După plebiscit, la începutul verii, domnitorul a efectuat o vizită la Constantinopol, obținând de la puterea suzerană și de la reprezentanții puterilor garante consfințirea reformelor efectuate, cu unele modificări sau adăugiri la Statut. A fost condiționată numirea directă a celor 32 de senatori de către domnitor, dar și justificarea de către ei a unui venit anual de 800 de galbeni, ceea ce a reprezentat o limitare impusă din afară, iar reînnoirea mandatelor s-a stabilit la trei ani.

Senatul din 1864 a fost creat pentru a consolida poziția domnitorului și a funcționat ca un instrument de dominație, deși au fost auzite și în sânul său unele voci opoziționiste. După înlăturarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Locotenența domnească, considerându-l înfeudat domnitorului înlăturat, i-a întrerupt activitatea până ce Constituția a fost

* Comunicare susținută la Simpozionul cu tema „150 de ani – istorie și tradiție în Senatul României. Bicentenarul parlamentar în România. Tradiție și perspective” (12 iunie 2014, Aula Academiei Române)

elaborată și adoptată. Constituția din 1866, rezultat atunci al compromisului patriotic al forțelor politice, a stabilit ca puterea legislativă să se exercite colectiv de domnitor și de Reprezentațiunea națională formată din Senat și Adunarea națională. Ca și acestea din urmă, Senatului nu i se mai impunea conducerea, ci el își desemna președintele, vicepreședinții și biroul; de asemenea, se stabilea că membrii săi erau aleși câte doi de județ, în două colegii, unul al proprietarilor rurali cu venit funciar de minimum 300 de galbeni, iar celălalt al orășenilor proprietari cu venituri între 100 și 300 de galbeni. Aceștia li se adăugau câte un membru desemnat prin votul profesorilor celor două universități (din București și Iași). De asemenea, erau de drept membri ai Senatului: moștenitorul tronului (de la 18 ani, dar cu drept de vot doar de la 25 de ani), mitropoliții și episcopii. Condițiile pentru alegerile de senatori erau destul de dure; candidații tronului trebuiau să fie români, bucurându-se de drepturi civile și politice, să fie domiciliați în România, să aibă 40 de ani și un venit de 800 de galbeni anual.

De cens, erau dispensați cei care fuseseră președinți sau vicepreședinți ai Adunării, deputații a trei sesiuni, generalii și coloneii cu vechime de trei ani, foștii miniștri sau agenții diplomatici ai țării, președinții de la Curtea de Casație; de asemenea, titularii de diplome de doctori sau licențiații care și-au exercitat profesiunea minimum șase ani.

Senatorii nu erau retribuiți. Ei erau aleși pentru opt ani, dar se „înnoiau” pe jumătate prin tragere la sorți, la patru ani. Esențial era însă faptul că, în noua sa alcătuire din 1866, Senatul apărea ca o instituție nedependentă de puterea executivă și nu mai era în raporturile de subordonare anterioare. În timpul domniei lui Carol I, Senatul și-a îndeplinit misiunea, a numărat în rândurile sale personalități de vârf ale societății românești și activitatea sa s-a dovedit într-adevăr benefică și ponderatoare.

În deceniile următoare anului 1866, aveau să se mai aducă unele corectări, care au mai atenuat nuanța exclusivistă a instituției. În anul 1884, regimul electoral a fost modificat, schimbare operată în Constituție, dar și într-o nouă lege electorală. În Colegiul I erau cuprinși cei cu un venit anual minim de 2000 lei, iar în Colegiul II cei cu un venit anual între 800 și 2000 lei, precum și patentarii de clasa I și II. Foștii demnitari erau scutiți de cens pentru Colegiul I și magistrații și titrații universitari pentru Colegiul II. Pentru Senat erau aleși 110 senatori.

Vremurile erau însă în schimbare la începutul secolului XX. Se impunea un proces de democratizare și de trecere la un nou sistem, care să corespundă evoluției societății. Forțele politice erau conștiente de acest lucru (și mai ales lucidul Ionel Brătianu). Astfel, la sfârșitul Primului Război Mondial, printr-un Decret-lege din 16 noiembrie 1918, modificat apoi la 22 decembrie același an, s-a acordat dreptul la vot egal, direct și secret tuturor bărbaților. A fost un moment de cotitură, când desăvârșirea unității statale a țărilor, dar și necesitatea de a se trece la o nouă fază cu ansamblul locuitorilor țării și în primul rând cu o țărănime, care trebuia înzestrată cu pământ, dar și chemată să-și exprime opțiunile, au dus la noua reglementare a sistemului constituțional al României.

Prin Constituția din 29 martie 1923 a fost adaptată cea din 1866 la noua situație social-politică, fiind însă păstrată organizarea adoptată cu o jumătate de veac mai înainte. Au fost menținute cele două adunări, respectiv Senatul și Adunarea deputaților, ampla lărgire a dreptului de vot reflectându-se în stipulațiile noii Constituții.

Numărul senatorilor de drept a fost sporit și s-a menținut vârsta de minim 40 de ani pentru alegerea senatorilor. Cei aleși trebuiau să fie cetățeni români, exercitând drepturile civile și politice și având domiciliul în România. Membrii aleși în consiliile județene și cei din consiliile municipale alegeau câte un senator de județ. De asemenea, membrilor Camerelor de comerț și industrie, de muncă și de agricultură le revenea să aleagă senatori, dar nu mai mulți de șase. Fiecărei universități îi revenea alegerea unui senator de către profesorii respectivi.

Numărul senatorilor de drept era sporit, Senatului recunoscându-i-se parcă mai accentuat, prin compoziție, nu numai funcția de legiuitor, ci și cea de sfătuitor înțelept, alcătuit din elite reale ale națiunii. Moștenitorul tronului, dar cu drept de vot doar de la 25 de ani, mitropoliții, episcopii ortodocși și greco-catolici, capii confesiunilor „recunoscute de stat”, inclusiv reprezentantul musulmanilor, dar și președintele Academiei Române erau senatori de drept. Aceleași categorii îi aparțineau foștii prim-miniștri cu o vechime de minimum patru ani, foștii miniștri cu o vechime de șase ani chiar în guvernări deosebite, foștii președinți ai corpurilor legiuitoare timp de opt sesiuni, senatorii și deputații aleși în zece legislaturi, primii președinți ai Curții de Casație vreme de cinci ani, generalii care au exercitat comanda unei armate în război timp de minimum

trei luni, foștii șefi ai Marelui Stat Major și inspectorii generali de armată cel puțin patru ani, în ordinea vechimii și a vacanțelor existente; mai erau adăugați președinții adunărilor naționale de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia din 1918.

În perioada interbelică, a funcționat Parlamentul bicameral cu un Senat reprezentativ, exercitându-și atribuțiile complete și contribuind la dezvoltarea țării. În cadrul său s-au manifestat personalități remarcabile ale vremii, deși într-o măsură mai mică decât în perioada anterioară, când accesul era mai limitat. Sistemul democratic al României se apropia însă, din păcate, de încheiere, fenomen, de altfel, care într-un fel sau altul a avut loc în toate statele zonei în aceeași perioadă. Perioada lungă de abandon a democrației avea să fie inaugurată prin acțiunea regelui Carol al II-lea, din 27 februarie 1938, când a fost „edictată de rege” o nouă Constituție prin care a fost înlocuită cea din 1923 și prin care i se conferea domnia personală, în conformitate cu năzuințele sale de putere.

Noua Constituție a fost supusă votului națiunii la 24 februarie, spre „bună știință și învoire”, un act pur și simplu formal, prin care se instaura dictatura regală. Erau senatori de drept: moștenitorul tronului de la 18 ani, căruia de data aceasta, nu i se limita dreptul de exercitare a mandatului, principii familiei regale majori, patriarhul, mitropolii și episcopii, inclusiv cei greco-catolici și capii confesiunilor recunoscute de stat, senatorii de drept recunoscuți până atunci. Alți senatori erau numiți de rege și, de asemenea, alții erau aleși de corpurile constituite în stat, fiind eligibili bărbați, dar și femei. Mandatele erau fixate la nouă, dar cele ale senatorilor aleși se reînnoiau cu o treime la fiecare trei ani. La 9 mai 1939, o nouă lege electorală a înlocuit votul universal prin votul restrâns al cetățenilor de 30 de ani, cărora li se cerea să fie înscriși în organizațiile profesionale reprezentate în Parlament.

În anul 1940, regimul regelui Carol al II-lea s-a încheiat. La 5 septembrie 1940 regele a fost obligat să suspende Constituția din 1938. Începând din 6 septembrie domnia a fost preluată de principele moștenitor Mihai, care a preluat tronul. Dar, totodată, a fost inaugurată dictatura generalului Ion Antonescu, în cadrul căreia regimul parlamentar n-a mai existat sub nicio formă.

După aproape o jumătate de deceniu, din 23 august 1944, a avut loc lovitura de stat, cu speranța revenirii la un sistem democratic. A fost restaurat regimul constituțional din 1866 și 1923 prin Decre-

tul din 2 septembrie 1944. În realitate, s-a intrat, însă, pe un nou fâgaș, țara găsimu-se sub ocupație; apoi, puterea politică a fost preluată la 6 martie 1945 de un guvern dominat de comuniști, instrument al ocupantului. În toamna anului 1946 au avut loc alegeri, în bună măsură manipulate, dar numai pentru Adunarea deputaților, nu pentru Senat.

La 30 decembrie 1947, a avut loc abdicarea regelui Mihai, iar în primăvara anului 1948 s-a trecut la o nouă Constituție. De data aceasta, a fost instituită o Mare Adunare Națională, ca organ suprem al puterii de stat, căreia îi revenea să aleagă prezidiul ei, dar și să formeze guvernul. Deși, în realitate, viața politică adevărată și democratică nu mai ființa; Senatul n-a mai fost păstrat nici formal, ci a fost suprimat. La 13 aprilie 1948 a intrat în vigoare Constituția Republicii Populare Române, în care Senatul nu mai figura, ca și în Constituțiile următoare ale perioadei totalitare.

După marea răsturnare din decembrie 1989, prin Decretul-lege al Consiliului Provizoriu al Uniunii Naționale, din 14 martie 1990, s-a decis alegerea prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat, a viitorului Parlament „*alcătuit din Adunarea deputaților și Senat*”. Celor două adunări le revenea să elaboreze noua Constituție în ședințe comune, îndeplinind funcțiile de Adunare Constituantă. Constituția a fost adoptată la 21 noiembrie 1991 și apoi aprobată prin referendum național la 8 decembrie 1991.

Prin Constituție s-a revenit în România, de data aceasta ca republică, la sistemul bicameral, Parlamentul urmând să fie alcătuit din Cameră și Senat, alese pentru mandate de patru ani. Constituția stabilea alegerea birourilor permanente ale celor două Camere, formarea grupurilor parlamentare și a comisiilor, ca și modalitatea de desfășurare a lucrărilor sesiunilor, a ședințelor comune, ca și cea de adoptare a legilor. S-a reintrat astfel într-o ordine constituțională și legală.

În anul 2003 s-a procedat la revizuirea Constituției astăzi în vigoare. Sistemul bicameral a fost menținut, ca și rolul și funcțiile Senatului. Este vorba de o instituție de bază a României, care împlinește un veac și jumătate de ființare. Evoluția istorică a Senatului scoate în relief însemnătatea și funcțiile sale, serviciile pe care le-a adus țării și națiunii române și utilitatea sa. Vechile instituții trebuie respectate, iar activitatea lor necesară să fie evidențiată.

Senatul României – for de exprimare a elitelor naționale*

Mircea Duțu**

Inspirat după modelul actului constituțional francez din 2 decembrie 1851, care vedea în acesta „o a doua cameră formată din toți reprezentanții țării, puterea ponderatoare, gardianul pactului fundamental și al libertăților publice”, Senatul României înființat prin Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris din 7/19 august 1858, de la 3 iulie 1864 primea drept misiune, așa cum se releva în Mesajul Tronului de la deschiderea activității sale, pe aceea de a evita „ciocnirile între puterile statului”, de a le menține în echilibru și de a nu se aduce atingere „pactului fundamental și libertăților publice”.

Pentru îndeplinirea unei atari meniri excepționale, era nevoie de o reprezentare corespunzătoare în rândurile membrilor săi a tuturor straturilor societății românești, în frunte cu cele menite și capabile să exprime tradiția, să asigure stabilitatea momentului și să perceapă perspectivele devenirii sociale.

Fără îndoială, cele mai pregătite pentru îndeplinirea unui asemenea rol erau împreună elitele politice, administrative, judecătorești, militare și cultural-științifice ale țării. Pentru că senatorii erau chemați, înainte de toate, să dovedească o bună cunoaștere a realităților, să purceadă la o judecată cumpănită, bizuindu-se pe experiență și pregătirea profesională. Și nu în ultimul rând, să fie animați întotdeauna de patriotismul autentic și să urmărească neabătut interesul național.

În răspunsul său la mesajul domnitorului, camera superioară a Reprezentanței naționale își asuma pe deplin o asemenea responsabilitate: „Senatul nu va pierde niciodată din vedere că misiunea sa cea mai importantă este aceea de a înconjura Tronul de toate garanțiile ce pot asigura țării liniștea și stabilitatea, de a menține echilibrul pentru puterile statului, precum și de a apăra, pentru a le întări, pactul fundamental și libertățile noastre publice”.

1. Potrivit art. VII al Statutului dezvoltător, Adunarea Ponderatrice (Corpul Ponderator) se compunea,

pe lângă mitropoliții țării, episcopii eparhioți, întâiul președinte al Curții de Casație, de cel mai vechi dintre generalii armatei în activitate și din 64 de membri, care erau numiți de Domn „jumătate dintre persoane recomandabile prin meritul și experiența lor” și cealaltă jumătate dintre membrii consiliilor generale ale districtelor și anume unul de fiecare județ. Mitropolitul-primat al României era de drept președintele camerei superioare a Parlamentului. Astfel, prin instituirea sistemului parlamentar bicameral se deschidea calea participării elitelor societății românești la procesul de adoptare a principalelor hotărâri politice ale statului, iar experiența și capacitățile lor erau puse în slujba interesului public. Responsabilitatea conferită „camerei de reflecție” era una pe măsura componenței noii structuri: „ocrotirea dispozițiilor constitutive ale noii organizațiuni a României”. După ce preciza că „Membrii amândurora Adunări reprezintă națiunea, iar nu numai județul sau localitatea care i-a numit” (art. 38). Legea fundamentală stipula în art. 77 că „Membrii Senatului nu primesc nici o dotațiune, nici indemnitate”.

În îndeplinirea misiei sale constituționale astfel încredințate, la finalul fiecărei sesiuni, Senatul putea propune Domnului „îmbunătățirile ce le socotea trebuitoare în diferitele ramuri ale administrației”. Totodată, orice proiect votat de Adunarea Electivă, afară de bugetul veniturilor și cheltuielilor, se impunea și Corpului Ponderator spre „a prețui dacă este compatibil cu dispozițiile constitutive ale noii organizațiuni”.

Constituția din 1 iulie 1866 acorda statutul de membru de drept al Senatului, Moștenitorului Tronului în vârstă de 18 ani, însă cu drept de vot de la 25 de ani, mitropoliților și episcopilor eparhioți (art. 76), prevedea că universitățile din Iași și București trimiteau fiecare câte un membru în „camera de reflecție”, ales de profesorii lor (art. 73) și institua

*Comunicare susținută la Simpozionul cu tema „150 de ani – istorie și tradiție în Senatul României. Bicentenarul parlamentar în România. Tradiție și perspective” (12 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ., director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”

o dispensă de cens pentru a fi ales pentru „*cei cu diplomă de doctorat sau de licențiat de orice specialitate care în timp de șase ani vor fi exercitat profesia lor*” (art. 75 lit. e). Așadar, după modul de alegere și desemnare, deveneau senatori personalități reprezentative din domeniile politic, militar, diplomatic, juridic și cultural-științific. Reprezentanții autorizați ai clasei politice românești a timpului așteptau, așa cum remarcă omul politic conservator N. Blarenberg ca Senatul să asigure „*proprietății, talentului și inteligenței, serviciilor îndelungi..., tuturor superiorităților sociale o sferă de acțiune proprie*”.

Prin legea de revizuire a Constituției din 8 iunie 1884 se dispensau de cens, spre a face parte din Colegiul I, o serie de alegători pe baza funcțiilor deținute (foștii și actualii deputați și senatori, generali și coloneii, înalți magistrați), doctorii și licențiații în orice specialitate, care și-au exercitat profesia timp de șase ani, precum și membrii Academiei Române (art. 68).

Constituția României Mari din 28 martie 1923 aducea, spre adecvare la noile realități ale societății românești de atunci, o serie de modificări în privința reprezentării elitelor în Senat. Astfel, fiecare universitate alegea, din sânul său, prin votul profesorilor ei, câte un senator (art. 71), erau senatori de drept „*în virtutea înaltei lor situațiuni în stat și în biserică*”: Moștenitorul Tronului (de la vârsta de 18 ani, cu vot deliberativ de la 25 de ani împliniți), mitropolii țării și episcopii eparhioți ai bisericilor ortodoxe române și greco-catolice, capii confesiunilor recunoscute de stat și președintele Academiei Române (art. 72). Mandatul acestor senatori înceta odată cu calitatea sau demnitatea care le atribuia dreptul. Totodată, deveneau senatori de drept, în anumite condiții, foștii președinți de Consiliu, foștii președinți ai Corpurilor legiuitoare, foștii senatori și deputați aleși în cel puțin zece legislațiuni, independent de durata lor, foștii prim-președinți ai Curții de Casație și Justiție, generalii în rezervă și în retragere, foștii președinți ai Adunărilor Naționale din Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia care au declarat Unirea. Legea electorală din martie 1926 a înscris în categoria senatorilor de drept și pe președintele Consiliului Dirigent al Transilvaniei, care a funcționat din decembrie 1918 până în aprilie 1920. Verificarea îndeplinirii condițiilor senatorilor de drept se făcea de o comisie compusă din președinții secțiilor Înaltei Curți de Casație și Justiție, sub președenția prim-președintelui acesteia. Ca o expresie a rolului de

cameră de reflecție, de corp ponderator, menit să exprime, dincolo de nevoile prezentului, învățămintele trecutului și să aibă în vedere exigențele viitorului, pentru Senat dreptul la vot era recunoscut tuturor cetățenilor de la vârsta de 40 ani (art. 68).

Se poate observa deci că paleta senatorilor de drept s-a lărgit și diversificat, Senatul devenind cu adevărat un organism politic reprezentativ pentru elitele politice, militare, juridice, spirituale și cultural-științifice ale țării și prin aceasta un factor de consolidare a unității României Mari și de modernizare a acesteia.

În fine, legea fundamentală din 27 februarie 1938 aducea mici modificări categoriei senatorilor de drept, incluzând în rândurile lor și pe toți principii Familiei Regale, majori, patriarhul și mitropolii, iar senatorii de drept recunoscuți până atunci își păstrau calitatea.

2. În virtutea dispozițiilor constituționale și conform legilor electorale și statutelor sale, Senatul României s-a bucurat de-a lungul timpului de o aleasă reprezentare a elitelor românești, cu precădere a celor din sfera cultural-științifică. Fie pe calea votului, fie mai ales ca senatori de drept sau desemnați de Academia Română, universități sau cultele recunoscute în stat, reprezentanții lor au găsit în cadrul senatorial și dezbateră parlamentară un mediu propice de exprimare și impunere a punctelor de vedere calificate privind organizarea Statului, dezvoltarea societății românești, ori promovarea intereselor și aspirațiilor profesionale, „de corp”, specifice. De asemenea, istoria camerei parlamentare superioare ne arată, în acest context, și contribuția remarcabilă a elitelor intelectuale la dezvoltarea instituțională a statului, înnoirea legislativă și promovarea domeniilor de manifestare a creației științifice și activității culturale, asimilarea continuă a noului și pozitivului, sub unghi critic în devenirea societății românești. Așa cum remarcă un autor „*Cei mai mulți senatori au exprimat puncte de vedere izvorâte din convingeri proprii, dar strâns legate de programele politice și ideologice ale partidelor pe care ei le reprezentau. Cu toții erau însă de acord, indiferent de poziția ocupată pe eșichierul vieții politice, că trebuie răspândită știința de carte și se impun create condițiile egale de afirmare culturală în rândul tuturor locuitorilor; ca o condiție indispensabilă a progresului statului și dezvoltării personalității fiecărui cetățean*”¹. Sub aspect procedural, sesiunea parlamentar-senatorială era deschisă prin prezentarea Mesajului Tronului și discuțiile pe marginea răspunsului

cuvânt din partea camerei superioare și în cadrul sesiunilor, pe lângă chestiunile de politică generală, erau prezente, într-o măsură mai mare sau mai mică, și probleme de ordin științifico-cultural. Prin mecanisme specifice parlamentare – discuții, rapoarte, interpelări – senatorii dezbăteau ori cereau guvernului să răspundă și să dea socoteală și asupra unor subiecte legate de viața culturală a societății. Unele proiecte de lege au presupus în elaborarea și definitivarea lor, consultarea specialiștilor din domeniile de interes, iar reprezentanții „de specialitate” s-au manifestat drept promotori ardenți ai soluțiilor novatoare, menite să asigure progresul general al țării. Am putea conchide astfel că viața parlamentară a României a cunoscut, îndeosebi prin cea derulată de Senat, și o riguroasă dimensiune cultural-științifică, promovată cu precădere de reprezentanții legali ai elitelor culturale și științifice ale țării.

3. O serie de președinți ai Academiei Române, în considerarea activității politice și prestației lor publice, au deținut și demnitatea de președinți ai Senatului. A fost cazul unor personalități, precum: Nicolae Kretzulescu (1889–1890 Senat, 1872–1873, 1895–1898 Academia Română), Dimitrie A. Sturdza (1897– Senat, 1882–1884 Academia Română), Petre. S. Aurelian (1902–1908 Senat; 1901–1904 Academia Română), ori Alexandru Lapedatu (1936–1937 Senat; 1935–1938 Academia Română). La fel și rectorul Universității din Iași, Traian Bratu a condus camera superioară a Parlamentului României în mai multe legislaturi, în perioada interbelică (1929–1931).

De asemenea, mai mulți academicieni au fost aleși președinți ai Senatului: Nicolae Gane (1897–1899), Constantin Bosianu, membru de onoare al Academiei Române (1879), Paul Bujor (1919–1920), Mihail Sadoveanu (1931–1932), Nicolae Costăchescu, membru de onoare (1936), Nicolae Iorga (1939), Alexandru Bârlădeanu (1990–1992). Senatorii academicieni au desfășurat o bogată activitate parlamentară, folosind adesea tribuna înaltului for politic spre a exprima și promova interese majore ale societății românești a timpului. Din lunga listă a acestora, menționăm numele lui Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Iacob Negruzzi, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Emil Racoviță, C. Rădulescu-Motru, Dimitrie Gusti, Ion Coteanu.

Dintre liderii politici reprezentativi, care au exercitat mandatul de senator, s-au aflat: Lascăr Catargiu, Alexandru Lahovari, Nicolae Filipescu,

generali: Ștefan Golescu, Cristian Tell, Alexandru Averescu, Constantin Prezan; prelați: patriarhul Miron Cristea, episcopul catolic Iuliu Hossu, rabinul șef Iacob Niemirower; înalți magistrați (foști primpreședinți ai Curții de Casație): C.E. Schina, Corneliu Manolescu-Rîmniceanu, Victor Rîmniceanu, O. Nicolescu. Nu în ultimul rând, se impune evocată în acest context pleiada generațiilor de mari juriști, fondatori de școală, consilieri indispensabili în realizarea marilor reforme constituțional-legislative și actori parlamentari imbatabili în demersul de progres al societății românești, dintre care amintim personalități, precum: Gheorghe Costa-Foru, C. Bosianu, Vasile Boerescu, A. Pascal, Constantin Dissescu, P.P. Negulescu, N. Titulescu, V.V. Pella.

4. Unul dintre primele acte semnificative ale Senatului de păzitor al unității statale și for de exprimare a interesului național l-a constituit respingerea, după ce fusese adoptat de Adunarea Deputaților și cerut de Domn, a proiectului de lege privind transferarea sediului Curții de Casație la Iași. O problemă spinoasă deschisă încă din 1862. Convenția de la Paris din 1858 prevăzuse, ca și în cazul celorlalte instituții fundamentale ale Principatelor Unite, ca instanța supremă să-și desfășoare activitatea la Focșani. Ulterior însă, odată cu consolidarea evoluțiilor spre unirea deplină, s-a impus tot mai mult idea stabilirii și a sediului Înaltei Curți la București, alături de cele ale guvernului și parlamentului. Totuși, disputele au continuat, moldovenii văzând în stabilirea Curții de Casație la Iași un fel de recompensă sentimentală pentru compromisurile pe care le făcuseră în privința altor instituții ale Unirii, în favoarea muntenilor. Așa se face că, încă din ajunul instalării în funcție a supremei instanțe, la 27 martie 1862, în capitala Moldovei se declanșează manifestații publice de nemulțumire, iar un grup de deputați moldoveni depun o propunere de lege de desemnare a Iașului ca reședință a Casației, căci astfel „s-ar arunca sămânța dezbinării pe pământul Unirii”.

Reacțiile de împotrivire la o asemenea măsură au venit chiar și din partea unor parlamentari moldoveni, precum A. Panu, M. Kogălniceanu ori Gr. M. Sturza. Primul, dând dovadă de înalt patriotism și ales spirit unionist declara: „*Iașii este orașul nașterii mele și a părinților mei; este căminul familiei mele, dar sunt mai presus de toate Român și om onest și nu pot primi această propunere fiindcă nu este justificată.*” Iar M. Kogălniceanu adăuga: „*ceea ce Dumnezeu a unit, să nu încerce oamenii a despărți.*”

După detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, la 3 aprilie 1866 la Iași au izbucnit tulburări grave, solicitându-se redeschiderea problemei sediului Casației, iar pentru a domoli spiritele guvernul a reluat oficial chestiunea. Chiar noul domnitor, Carol I, proaspăt sosit în țară, promitea a reda orașului „drepturile ce i se cuvin ca la o a doua Capitală a Țării”.

Numai domolite, protestele moldovenilor s-au reluat periodic, inclusiv în plan guvernamental și parlamentar, ajungându-se astfel ca guvernul să adopte un jurnal prin care concluzionează că „Strămutarea Curții de Casație la Iași era, dar, mai ales menită a ridica materialmente acest oraș, a introduce în el o mai mare viață intelectuală și, în fine, a întări mai mult unirea prin o mai întinsă legătură între noi cu toate celelalte părți ale Țării.” Votat de Adunarea deputaților în martie 1867, proiectul de lege privind transferul Curții de Casație la Iași a întâmpinat o puternică opoziție în Senat. Argumentele aduse împotriva lui porneau de la aprecierea că mutarea instanței supreme, fie și provizoriu, de la București, unde își aveau sediul și „vârfurile” celorlalte puteri ale statului, ar fi adus o perturbare a administrației justiției și, lucrul cel mai grav, ar fi afectat unitatea politică a țării, tinzând spre separatism. Pus la vot în aprilie, și dincolo de apartenența politică a unora dintre membrii săi, proiectul de lege era respins „de la luarea în considerare” cu 33 de voturi contra 19, iar Senatul țării își îndeplinea astfel misiunea de păstrător al tradiției, păzitor al unității statului român și promotor al idealurilor sale de progres. Deși domnitorul și-a arătat nemulțumirea față de decizia Camerei superioare și promitea reluarea problemei, aceasta nu s-a mai întâmpinat niciodată.

Un moment semnificativ în implicarea „intelighenției” naționale în destinele țării pe calea activității parlamentar-senatoriale l-a constituit dezbaterile și adoptarea primei legi a minelor, în 1895, menită să promoveze depășirea de România „a stadiului de țară exclusiv agrară” prin „valorificarea bogățiilor naturale ale subsolului”. Dincolo de debaterile juridice de importanță publică excepțională privind dreptul de proprietate asupra solului și subsolului și implicația statului, au contat în mod deosebit și aprecierile venite din partea nucleului științifico-academic. Astfel, acad. Petre S. Aurelian afirma că, în perspectivă, o asemenea „ramură economică trebuie să constituie baza dezvoltării unei adevărate industrii naționale”, iar profesorul mine-

ralog Petru Poni atrăgea atenția asupra tendinței raportorului parlamentar al legii de a pune accentul în mod exagerat pe descoperirea minelor de aur și argint, fără a se preocupa așa cum se cuvine de alte bogății ale subsolului, poate chiar mai importante, precum resursele de petrol și cărbune, esențiale pentru întemeierea unei industrii prelucrătoare reprezentative pentru România.

5. Membrii supremului for academic s-au exprimat adesea specific în cadrul lucrărilor camerei superioare, promovând uneori inițiative legislative legate de preocupările lor literare ori științifice. Așa, de exemplu, literatul și profesorul de drept comercial la universitățile din Iași și București, Iacob Negruzzi a propus în 1888 un proiect de lege pentru acordarea unei pensii de stat lui Mihai Eminescu, iar printre comediile scrise de el se numără și una cu titlu semnificativ: *O alegere la Senat*. La rândul său, senatorul Emil Racoviță a sprijinit eforturile profesorului Al. Borza, directorul Grădinii Botanice din Cluj (devenit membru post-mortem al Academiei Române în anul 1990) de înființare și proclamare a primelor parcuri naturale și monumente ale naturii în țara noastră și a susținut în Senat adoptarea primei Legi pentru ocrotirea naturii din România, în 1930.

O semnificativă rezonanță parlamentară, soldată cu legiferarea, a avut-o disputa științifică vizând amenajarea regiunii inundabile a Dunării de la începutul veacului al XX-lea. Speculând geniala ambiție a marelui inginer Anghel Saligny de a realiza opere ingineresti majore, și în spiritul dominant al vremii, savantul agronom G. Ionescu-Șișești a impus, pentru mai bine de 25 de ani, conceptul și proiectul îndiguirii totale (generalizată) a Dunării, astfel că Parlamentul a adoptat, în 1910, după dezbateri aprinse, Legea pentru punerea în valoare a pământurilor din zona inundabilă a Dunării. În baza acestui act normativ s-au desfășurat ample activități de asanare a luncii fluviului, urmărindu-se deopotrivă recuperarea unor terenuri pentru agricultură și realizarea de lucrări vizând prevenirea inundațiilor. În replică, marele naturalist Grigore Antipa a publicat în 1910, lucrarea *Regiunea inundabilă a Dunării. Starea ei actuală și mijloacele de a o pune în valoare*, prin care a promovat teza menținerii și exploatării în condițiile naturale ale zonei, cu utilizarea unor diguri mobile, concepție preluată pe fond, în materie de prevenire și combatere a efectelor inundațiilor de ultimele documente ale UE. Drept urmare, în 1929

Parlamentul, în frunte cu Senatul, adoptă Legea administrării pescăriilor statului și ameliorațiunile regiunii inundabile a Dunării.

În sfera vieții culturale, o largă rezonanță în perioada anilor 1930 a avut-o dezbaterile parlamentară vizând crearea unui cadru juridico-instituțional adecvat al acestui important domeniu al vieții sociale.

În calitatea sa de ministru al instrucțiunii, cultelor și artelor, acad. Dimitrie Gusti supunea, în aprilie 1933, spre dezbateri Senatului proiectul de lege referitor la organizarea culturii, menit „să realizeze o coordonare și o intensificare a eforturilor culturale ale statului și ale neamului românesc”. Se pornea de la premisa și realitatea că preocupările de organizare culturală crescuseră atât în România, cât și în celelalte țări, mai cu seamă după Primul Război Mondial, când munca intelectuală era chemată, alături de munca manuală, să lucreze la refacerea lumii. Toate evoluțiile pozitive înregistrate în legislația și instituțiile culturale după Marea Unire erau astfel regândite și amplasate într-un cadru unitar, menit să stimuleze creația spirituală națională și să contribuie la afirmarea sa în dialogul cultural internațional. Proiectul de lege ridica, printre altele, problema constituirii Senatului Cultural, format din 45 de membri, conceput ca un amplu Consiliu al culturii naționale, din care să facă parte, între alții, reprezentanții ministerelor cu atribuții în materie, ai instituțiilor autonome de cultură, ai Academiei Române și universităților. Organismul urma să se implice în alcătuirea unui plan general de activitate în domeniu și în promovarea lui consecventă.

Intervenind în cadrul dezbaterilor parlamentare, academicienii-senatori Nicolae Iorga și Constantin Rădulescu-Motru aduceau considerațiuni importante. Astfel, savantul istoric sublinia nevoia stimulării creației naționale, organizării temeinice a „sfântului domeniu al culturii naționale” și formula, în acest sens, interesante sugestii de ordin instituțional-legislativ. La rândul său, autorul teoriei „personalismului energetic”, a venit cu câteva considerații menite să risipească confuziile care se făceau de către cei mai mulți opozanți din Senat, când era vorba să se discute o asemenea lege. După o serie de observații punctuale, distinsul academician conchidea că preconizata lege „stabilea un cadru pentru activitatea culturală a țării” și constituia un început bun „prin care putem spune că am ajutat la răspândirea culturii în popor”. La sfârșitul dezbaterilor, Dimitrie Gusti prezenta chiar o listă de personalități culturale care urmau să facă parte din

Senatul Cultural al Ministerelor, cu rezerva că lipsesc multe nume vrednice de a figura acolo: Nicolae Iorga, dr. Constantin Angelescu, Simion Mehedinți, Ion Simionescu, George Enescu, Grigore Antipa, Octavian Goga, Iuliu Moldovan, Ion Petrovici, Șerban Țițeica, Liviu Rebreanu, Ștefan Ciobanu, Alexandru Borza, Ion Nistor. Desigur, insolita structură nu era concepută, ca statut și rol încredințat, ca un Senat politic, ci drept unul al reflecției culturale și ideilor creatoare, care să influențeze politica oficială culturală. Din păcate, ca orice inițiativă generoasă, nici aceasta nu a reușit să prindă viață: adoptat de Senat, proiectul a rămas la această fază, ca urmare a schimbării guvernului, adoptarea sa fiind amânată *sine die*.

Nu putem ignora nici faptul că parcurgerea Dezbaterilor Senatului conduce la concluzia că majoritatea covârșitoare a senatorilor de drept au oferit acestei instituții nu numai prestigiul propriei personalități, ci și abordări profesioniste și de înaltă ținută intelectuală, au venit cu propuneri concrete, valoroase din punct de vedere practic, la multiplele probleme cu care s-a confruntat România timp de șapte decenii și jumătate, de la 1864 la 1940. Instituțiile reprezentative – precum Biserica, Justiția, Armata, Academia Română, Universitățile – au putut să-și exprime direct, în cel mai înalt for politic al țării, puncte de vedere și să vină cu soluții adecvate la problemele dezbătute.

6. Prezența elitelor culturale în rândurile membrilor Senatului României, mai ales în calitate de senatori de drept sau desemnați, dar uneori și aleși, a însemnat nu numai calea participării lor la dezbaterile și rezolvarea treburilor țării, posibilitatea exprimării și susținerii intereselor și năzuințelor corporilor profesionale cărora le aparțineau, ori contribuția intrinsecă la calitatea travaliului parlamentar și a rezultatelor sale, dar, uneori și un veritabil act de creație, de cultură. Mulți dintre aceștia, valorificând experiența de la catedră a discursului academic sau chiar elocința judiciară, au creat și dezvoltat la tribuna Senatului și a Camerei Deputaților retorica parlamentară românească. În acest mod, mai ales Senatul, bucurându-se și de prezența reprezentanților elitelor intelectuale ale țării a reprezentat „școala de formare” a retoricii parlamentare românești. Senatori precum Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga ori Barbu Ștefănescu-Delavrancea au afirmat prin arta și priceperea lor, pusă cel mai adesea în slujba interesului general și cu precădere a celui național, o retorică inconfundabilă,

după regulile și rangul tehnicii și științei autenticei elocințe, care s-a dovedit o armă veritabilă de luptă politică și afirmare a ideilor înaintate.

Așa, de exemplu, talentul oratoric parlamentar al universitarului Titu Maiorescu era descris astfel de celebrul maestru al barei și dramaturgiei românești, Barbu Ștefănescu-Delavrancea: „*S-a suit la tribună. Toți încremenesc pe unde au apucat. Privește lung și tăios. Nu se aude nimic. Nu mișcă nimic. A vârât mâna în redingotă: Domnilor! Au răsunat primele fraze. Un glas limpede, cald, muzical, stăpânit. Ca un violoncel vechi pe care ar cânta un maestru glorios, desfășurându-și fantezia pe a doua sau a treia coardă și evitând pe cea dintâi cu pasiunile ei și pe cea de-a patra cu nemulțumirile ei profunde. Apăsând pe unele, subliniind pe altele și odihnindu-se pe cuvintele care îi slujesc de concluzie și de sinteză. Subiectul, adversar sau idee, e strâns ca într-un clește. Legătura se face cuvânt cu cuvânt, frază cu frază, period cu period, parte cu parte, până se încheie. Și încheierea se impune oricărei minți, amicului și inamicului. Orice discurs este un silogism.*”

O caracterizare făcută în urmă cu aproape 100 de ani de stenograful parlamentar Henri Stahl, el însuși om de cultură oferea o asemenea clasificare a oratorilor români: oratori care puteau oricând improviza un bun discurs (Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Take Ionescu, Nicolae Iorga), oratori care țineau discursuri bune, dar neimprovizate (M.G. Cantacuzino, Simion Mehedinți), oratori care citeau discursurile aidoma unor cărți, lucrări literare (Titu Maiorescu, Al. Marghiloman), debateuri, cei care, fără pretenții de talent oratoric, țineau discursuri combative asupra unei teme date (P.P. Carp, Spiru Haret, N. Filipescu), oratori care gesticulau (Petre Mîșir) și, în fine, oratori imposibil de stenografiat (P.S. Aurelian, A.D. Xenopol).

Și pentru că suntem la momentul aniversar nu numai al Senatului României, dar și al Centenarului Primului Război Mondial care, prin consecințele sale, avea să contribuie la realizarea idealului Marii Uniri a Românilor și aici, în Aula Academiei Române, voi încheia referirile vizând retorica, exemplificând

cu un fragment ilustrativ din discursul *Războiul și datoria noastră*, rostit la 2 septembrie 1916 de avocatul, senatorul și academicianul Barbu Ștefănescu-Delavrancea: „*Domnilor! Academia Română, cea mai înaltă instituție de cultură a țării, înființată în 1866, a avut ca scop fundamental nu numai unitatea morală și intelectuală a românilor de pretutindeni. Ea, simbol premergător al aspirațiilor noastre, a izbutit să întreție flacăra unui patriotism integral, care nu cunoaște hotarele artificiale ale României, ci, săltând peste Carpați înfrătea de fapt pe acei care erau frați de drept.*”

7. Orice moment aniversar, impune și unele concluzii, ca o sinteză a ceea ce a fost și, eventual, o prevestire a ceea ce ar putea urma. Din perspectiva istoriei este de remarcat faptul că introducerea sistemului parlamentar bicameral prin înființarea Senatului poartă la noi, în conjunctura politică dată de acum 150 de ani, o anumită particularitate. Într-adevăr, dacă în celelalte țări ale lumii „camera superioară” era percepută ca o structură conservatoare, de menținere a *statu quo*-ului politic și, în orice caz, ostilă schimbărilor bruște și radicale, la noi adoptarea *Statutului dezvoltător*..., „certificatul de naștere” al acesteia a fost necesar tocmai pentru depășirea blocajului legislativ-parlamentar și din nevoia continuării marilor reforme aferente modernizării statului român. Numai în urma modificărilor constituționale astfel realizate, domnitorul Unirii a putut să promoveze legea rurală, să asigure adoptarea marilor coduri legislative și celelalte acte reformatoare din perioada 1864–1866. Sub această pecete identitară de promovare a progresului și cu contribuția majoră a elitelor naționale, Senatul României s-a manifestat de-a lungul celor 100 de ani de activitate desfășurată până acum – între 1864 și 1940 și după 1990 – ca un veritabil for de dezbateri și promovare a tradițiilor și interesului public.

Notă

¹ G. Sbârnea, *Viața culturală și învățământul în dezbaterile Senatului în perioada interbelică*, în vol. *Istoria Senatului României*, Ed. Monitorul Oficial, București, 2004, p. 303.

Bicameralismul parlamentar*

*Ioan Alexandru***

Sărbătorirea celor 150 de ani de existență a Senatului, camera superioară a Parlamentului României, a prilejuit din nou punerea în discuție a sistemului bicameral adoptat în Constituția țării noastre și o revigorare a confruntării de idei, de argumente și de soluții, posibil a fi adoptate cu prilejul viitoarei revizuirii a Constituției.

Această confruntare a fost declanșată încă de acum zece ani, dar mai accentuat după revizuirea constituțională din 2003. Nu voi relua întreaga istorie a acestei adevărate polemici alimentată de evidente interese politice și mă voi limita a readuce în atenția celor interesați principalele aspecte puse în discuție.

Numărul 3 din 2010 al „Revistei de Drept Public” a fost dedicat în cea mai mare parte bicameralismului.

Și-au spus/scriș opiniile prof. Dan-Claudiu Dănișor, analizând disputa doctrinară dintre prof. Tudor Drăganu, adeptul monocameralismului, și prof. Antonie Iorgovan susținătorul bicameralismului, apoi alți teoreticieni (printre care și eu, ca susținător al opiniei acestuia, deci al bicameralismului).

În opinia mea, din punct de vedere teoretic, dar și practic, se pun, printre altele, și următoarele probleme:

- problema unei așa-zise antinomii între teza suveranității unice și indivizibile și organizarea puterii legiuitoare sub forma bicamerală;
- problema riscului unor blocaje între cele două camere, generate și de naveta proiectelor de legi dintre camera inferioară și cea superioară;
- problema celerității activităților parlamentare generate de dubla examinare a proiectelor;
- problema dublării cheltuielilor alocate funcționării celor două camere;
- problema forței tradiției în democrația constituțională.

Există un simbol al democrației reprezentative, acesta este cel al Parlamentului, organ colegial prin care se exprimă voința întregii populații. Ca atare, simbolul nu se poate disocia de democrațiile constituționale care sunt în marea lor parte construite în jurul Parlamentului sau pornind de la aceasta. *Orice atingere adusă organizării, alcătuirii sau funcționării Adunării reprezentative devine sinonim cu un atac sau o lovitură la adresa democrației.*

De principiu, justificarea împărțirii funcției legislative în două camere constă în căutarea unui echilibru mai bun al puterilor și în dorința de a evita o posibilă derivă a corpului legislativ.

Să rediscutăm mai întâi argumentul *tradiție*, apoi să încercăm o scurtă comparație a situației Parlamentului României cu structura parlamentelor și cu numărul de parlamentari (raportate la dimensiunea populației) din state membre ale Uniunii Europene.

A existat o voce în doctrina noastră, care susținea că „*tradiția organizării forului reprezentativ în istoria constituțională a poporului român fixează o Adunare unicamerală, ideea celei de a doua Camere fiind introdusă în secolul al XIX-lea*”¹. Această teză este evident incorectă și lansată *pro causa*; ea poate fi combătută cu argumente ce țin de istoria exercițiului puterii publice în România, iar bicameralismul poate fi considerat ca fiind propriu acestei istorii și, ca atare, este tradițional (Regulamentele organice, Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris și Constituțiile care au urmat: 1866, 1923, 1938), cu excepția perioadei comuniste.

Prin urmare, teza absenței unei tradiții bicamerale în România este incorectă și vădit tributară unei anumite opțiuni politice.

O scurtă comparație a situației Parlamentului României cu structura parlamentelor și cu numărul de parlamentari (raportate la dimensiunea popu-

*Comunicare susținută la Simpozionul cu tema „150 de ani – istorie și tradiție în Senatul României. Bicentenarul parlamentar în România. Tradiție și perspective” (12 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Președintele Centrului de Excelență Academică din cadrul Uniunii Juriștilor din România

lației) din state membre ale Uniunii Europene, ne conduce spre următoarele observații:

- Jumătate din statele UE au parlamente bicamerale.

- După căderea Cortinei de Fier, statele care au făcut parte din fostul bloc comunist au optat, în cea mai mare parte, pentru un parlament unicameral cu excepția Sloveniei, care la o populație puțin peste două milioane de locuitori are parlament bicameral cu 130 de parlamentari.

- Toate cele șase state cu populație mai mare ca a României au parlamente bicamerale, iar țara clasaată sub România are tot parlament bicameral.

- Din cele cinci state care au populație peste 10 000 000 de locuitori, două au parlament bicameral, iar trei au parlament unicameral.

Altfel spus,

- din cele 13 state cu populație de peste 10 000 000 de locuitori, numai trei au parlament unicameral;

- din statele cu populație de 10 000 000, sau chiar mai mică, trei au parlament bicameral. Cât privește statele nordice – Suedia, Norvegia, Finlanda, Danemarca – opțiunea acestora s-a îndreptat către un parlament unicameral, în urma reformelor constituționale. Nu trebuie să uităm liantul politico-constituțional care a legat aceste state în diferite momente ale istoriei lor.

- Finlanda a făcut parte din Imperiul suedez 600 de ani și a fost disputată pentru o perioadă lungă de timp atât de Imperiul suedez, cât și de cel rus.

- Norvegia s-a reunit cu Danemarca în 1380 pentru 400 de ani, după care, în anul 1814, a fost anexată Suediei până în 1905.

- Suedia nu a îmbrățișat dintotdeauna formula unicamerală. În anul 1866, printr-o lege organică, se institua un parlament bicameral, prin care se înlocuia vechiul regim al stărilor.

- Danemarca până în 1953, a optat pentru formula bicamerală. Constituția din 1953 avea să abolească Camera superioară, iar *Folketinget*-ul, compus din 179 de membri, a devenit Camera unică a Parlamentului.

Problema care se pune și care a agitat spiritele este dacă, într-adevăr, bicameralismul românesc este în prezent în dificultate și cât de bine ar fi reprezentată populația României de o singură Cameră, care să fie compusă dintr-un număr de doar 300 de parlamentari.

Este foarte adevărat că părerea cvasiunanimă în doctrină este că, într-un stat unitar, bicameralismul se justifică în măsura în care Camerele au roluri și funcții diferite.

Pornind de aici, profesorul Tudor Drăganu aprecia că revizuirea Constituției din 2003 instaurează un sistem care se pretinde bicameral, dar care funcționează în mod curent ca un sistem unicameral, condamnat să încalce, prin anumite aspecte ale lui, cele mai elementare principii ale regimului parlamentar și care cuprinde în sine pericolul producerii în viitor a unor grave disfuncționalități în desfășurarea activității legislative.

A urmat referendumul din 2009, privind transformarea în parlament unicameral cu 300 de parlamentari. La acesta au răspuns afirmativ circa 7 000 000 (respectiv la prima întrebare 6 740 213 și 7 765 573 la cea de a doua).²

Opinia doctrinei a fost că electoratului român nu i-au fost furnizate suficiente informații cu privire la avantajele și dezavantajele introducerii unui sistem unicameral în România, iar în ceea ce privește rezultatele privind reducerea numărului de parlamentari nu pot fi considerate relevante, deoarece problematica reducerii numărului de parlamentari a fost asociată cu reducerea numărului de cheltuieli de la bugetul statului și cu ineficiența Parlamentului, două elemente la care electoratul român s-a arătat întotdeauna sensibil.

Întrebarea care s-a pus este dacă rezultatele referendumului constituie pentru autoritățile statului o obligație de rezultat. Răspunsul meu este NU, date fiind condițiile în care a fost conceput felul în care a fost manipulat electoratul.

Alte argumente

Un parlament unicameral, care să fie compus dintr-un număr de 300 de parlamentari, nu poate asigura reprezentativitatea tuturor curentelor politice și ar oferi puține șanse minorităților naționale.

Un parlament unicameral, cu un număr redus de parlamentari și dominat de un partid politic, nu poate asigura un climat democratic. Statele din Uniunea Europeană, care au optat pentru un sistem unicameral, au un număr redus de populație, de aceea consider că pentru România eliminarea uneia dintre camere și stabilirea unui număr maxim de 300 de parlamentari nu reformează modul de funcționare a parlamentului, ci doar reduce gradul de reprezentativitate a electoratului român.

Printre avantajele bicameralismului, amintesc:

- Două camere se vor împiedica reciproc să devină un eventual suport pentru un regim autoritar, evitându-se astfel o dictatură.

- Prin analiza legilor de către două corpuri de legiuitori, există premisele creșterii calității actului legislativ.

- Bicameralismul este singurul sistem care poate îmbina în mod eficient principiul reprezentării la nivel național cu principiul reprezentării la nivel teritorial.

- Bicameralismul permite reprezentarea minorităților naționale în Parlament care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament, să aibă dreptul la câte un loc de deputat, în condițiile legii electorale.

- Creșterea eficienței controlului asupra executivului, atunci când acesta se realizează prin intermediul a două camere.

Giovanni Sartori scria într-o carte de referință în domeniu, *Ingineria constituțională comparată*, faptul că „*bicameralismul este preferat monocameralismului pe motiv că cele două camere prezintă siguranță, iar concentrarea întregii puteri legislative într-un singur corp este nu numai periculoasă, ci și nejustificată: pentru că doi ochi sunt mai buni decât unul singur; iar din prudență se dorește ca fiecare proces de decizie să fie controlat și îngăduit*”³.

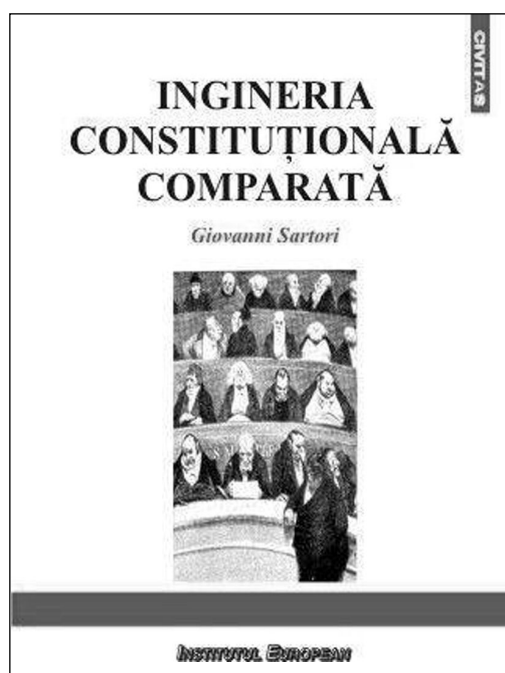
Este foarte adevărat că actuala reglementare a bicameralismului românesc nu este prea fericită, din următoarele motive considerate în doctrină a fi motive temeinice de schimbare:

- Parlamentul bicameral al României se pare că este singurul din Europa în care atât senatorii, cât și deputații sunt aleși prin același sistem de vot, direct de către cetățeni, reprezintă aceeași populație și au un mandat comun de patru ani.

- Modificarea făcută în 2003 a încercat să introducă diferențierea funcțională a celor două Camere, dar alternanța dintre postura de cameră de decizie și cameră de reflecție este una care nu elimină principiul de bază al bicameralismului egalitar consacrat în 2001.

Mai sunt și alte critici, cum ar fi cele legate de adoptarea tacită, sau de cheltuielile prea mari. Toate, însă, nu privesc sistemul bicameral în sine, ci tipul de bicameralism ales de Constituția din 1991 și apoi de Legea de revizuire a Constituției din 2003.

Prin urmare, ținând cont de faptul că bicameralismul este mai potrivit pentru România și pentru a

îmbina tradiția noastră cu inovația din statele cu democrație consolidată, apreciez că ar trebui făcute doar următoarele modificări față de situația prezentă:

1. Revizuirea reprezentativității

Camera Deputaților ar trebui să reprezinte națiunea. În Senat să fie reprezentați, pe de o parte, personalitățile care au ocupat înalte funcții în stat sau în foruri academice și universitare și, pe de altă parte, o reprezentare a unităților administrativ-teritoriale și a autorităților administrației publice locale.

Camera Deputaților ar trebui să fie formată din persoane alese prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Senatul ar trebui să fie format din senatori de drept și senatori aleși indirect în cadrul colegiilor județene și locale.

Senatorii de drept se regăsesc în tradiția românească, dar și în organizarea contemporană a Senatorilor din diverse state europene (Italia, Irlanda).

Ar putea fi senatori de drept: președintele Academiei Române, reprezentanți ai universităților de prestigiu din țară, foștii președinți ai Înaltei Curți de Casație și Justiție care au ocupat un număr de ani această funcție, capii cultelor recunoscute oficial, foștii președinți ai camerelor, care au ocupat această funcție un anumit număr de ani, precum și alte personalități ale vieții publice.

Majoritatea din Senat să fie formată din reprezentanți ai colectivităților locale, care vor ajunge astfel să își exprime interesele în forul legislativ

suprem al statului român, similar cu ceea ce se întâmplă în camerele superioare din alte state unitare (Franța, Spania, Olanda, Slovenia etc.).

2. Revizuirea duratei mandatului

Trebuie făcută o distincție între durata mandatului membrilor celor două camere, astfel încât membrii Senatului să aibă un mandat mai mare (șase ani în Franța și Cehia, de exemplu), iar Senatul să poată fi reînnoit pe jumătate după o anumită perioadă.

3. *Revizuirea atribuțiilor prin adoptarea principiului bicameralismului inegalitar*, prin punerea în evidență a unor domenii în care fiecare din cele două Camere să poată decide singură. Achiesăm la opiniile domnului profesor Dan-Claudiu Dănișor, exprimate încă din 2007, potrivit cărora anumite acte normative pot fi examinate și votate doar de Senat (legile privind guvernarea locală; ratificarea tratatelor internaționale și legile care vizează politica externă, în general; avizarea proiectelor de acte legislative care urmează să fie adoptate la nivelul Uniunii Europene de Parlamentul European și Consiliu,

conform protocolului privind rolul parlamentelor naționale în Uniunea Europeană, anexat Tratatului de la Lisabona; numirea unor judecători, a Avocatului Poporului etc.).

În concluzie, ne exprimăm convingerea că în privința sistemului parlamentar, modelul de urmat pentru România este cel al statelor unitare cu democrație consolidată. Observăm că în aceste state, parlamentul este o instituție care dorește să asigure un echilibru între reprezentarea intereselor naționale și locale, între electivitate și rațiune, instituind acea „rezervă științifică” strict necesară pentru o bună guvernare. Prin existența a două camere se reușește modelarea voinței națiunii, prin intermediul rațiunii de stat.

Note

¹ Cr. Ionescu, *Instituții politice și drept constituțional*, Ed. Economică, București, 2002, p. 330.

² Detalii în lucrarea I. Alexandru, C. Gilia, I.V. Ivanoff, *Sisteme politico-administrative europene*, ediția a 2-a, Ed. Hamangiu, București, 2008.

³ G. Sartori, *Ingineria constituțională comparată*, Institutul European, Iași, 2008, p. 251.

Clădirea Parlamentului României

Universitatea din București și Academia Română la 150 de ani*

Acad. Ionel-Valentin Vlad
Președintele Academiei Române

Se împlinesc 150 de ani de la înființarea Universității din București, în baza *Decretului Domnesc* promulgat de Domnitorul Alexandru I. Cuza. Răspunzând unei nevoi interne a tânărului stat român, trei facultăți existente (Litere și Filosofie, Drept, Științe) se uneau într-o Universitate, care avea ca menire fundamentală emanciparea tineretului prin studii superioare în țară, formarea elitelor Țării, fără a limita accesul acestora de starea lor materială sau de eventuale stipendii (condiții impuse de studiile la universități din străinătate).

Într-un stil concis, *Decretul Domnesc* prevedea ca Universitatea să se administreze autonom, rectorii și decanii să fie aleși de profesori, din rândul lor. Și să nu uităm, profesorii Universității vor alege din rândurile lor și un membru al Senatului (camerei ponderative) Parlamentului Țării.

O Universitate este caracterizată în primul rând de slujitorii ei, de profesorii ei. Toți au fost remarcabile personalități culturale ale României. Voi începe cu **Titu Liviu Maiorescu**, avocat, critic literar, eseist, estetician, filosof, pedagog, politician și scriitor, **prim-ministru al României între anii 1912–1914**, ministru de interne, membru fondator al Societății Academice Române (20 iulie 1867), vicepreședinte al Academiei Române (1880–1884) și rector al Universității între anii 1892–1897, personalitate remarcabilă a României sfârșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea. Îi vor urma alți **21 de rectori ai Universității, care vor fi membri ai Academiei Române** (și ce nume!): **Nicolae Iorga** (1871–1940), istoric, rector al Universității (1929–1932); **Ioan Athanasiu** (1868–1926), fiziolog, membru corespondent al Academiei Române, rector al Universității (1915–1920); **Horia Hulubei** (1896–1972), fizician, membru titular al Academiei Române, rector al

Universității (1941–1944); **Daniel Danielopolu** (1884–1955), medic, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1944); **Petre P. Panaitescu** (1900–1967), istoric, membru corespondent al Academiei Române, rector al Universității (1940–1941); **Alexandru Rosetti** (1895–1990), lingvist și filolog, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1946–1949); **Iorgu Iordan** (1888–1986), lingvist și filolog, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1957–1958); **Simion Stoilow** (1887–1961), matematician, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1944–1946); **Ilie Murgulescu** (1902–1991), chimist, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1949–1950); **Nicolae Sălăgeanu** (1907–1988), botanist, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1954–1957); **Gheorghe Mihoc** (1906–1981), matematician, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1963–1968); **Nicolae Dan Cristescu** (n. 1929), matematician, membru titular al Academiei Române, rector al Universității (1990–1992) și alții.

Aproape 200 dintre profesorii Universității din București au fost și sunt membri ai Academiei Române. Voi remarca patriotismul acestor profesori care, după terminarea unor studii strălucite, au optat pentru formarea unor generații de intelectuali români, pentru a răspunde misiunii Universității cerute de Țară. Amintesc pe câțiva dintre profesorii mei de la Universitatea din București, Facultatea de Fizică (pe care i-am avut după terminarea Politehnicii din București, Facultatea de Electronică) și în același timp ctitori ai Institutului de Fizică al Academiei, în 1949, apoi de Fizică Atomică (IFA) de la Măgurele: acad. **Horia Hulubei** (1896–1972); acad. **Eugen Bădărău** (1887–1975); acad. **Șerban Țițeica**

* Alocuțiune susținută la Sesiunea solemnă a Universității din București
(16 iulie 2014, Aula Magna a Universității)

(1908–1985), vicepreședinte și președinte interimar al Academiei Române; prof. **Ion I. Agârbiceanu** (1907–1971), membru corespondent al Academiei Române, șef de catedră și la Institutul Politehnic București; acad. **Radu Grigorovici** (1911–2008), vicepreședinte al Academiei Române; acad. **Ioan Ursu** (1928–2007), director general al IFA ș.a.

Platforma de Fizică de la Măgurele a rămas până astăzi cel mai puternic centru de cercetare avansată al României, unde s-a deplasat și Facultatea de Fizică a Universității, urmând exemplul unor mari laboratoare naționale din S.U.A. și din alte țări dezvoltate.

În Universitatea din București au studiat aproape 300 de viitori membri ai Academiei Române dintre cei 1111 de membri din țară din toate timpurile (inclusiv membri post-mortem).

În sfârșit, 21 de membri ai Academiei Române au fost distinși și cu titlul de *doctor honoris causa* al Universității din București.

Se cuvine amintită și o altă legătură între Universitatea București și înaltul for academic al țării. Din 1868 și până în 1898, Academia Română, lipsită de un sediu propriu, a fost găzduită într-o aripă a Palatului Universității, opera arhitectului Alexandru Orăscu (1857–1869). Strada Academiei din apropiere amintește și astăzi despre această legătură care a existat între cele două instituții de cultură și de educație ale țării. Aici se afla și biblioteca Academiei și tot aici se desfășurau adunările ordinare și extraordinare ale supremului for științific al țării.

Aici, în martie 1890, a avut loc și un moment istoric cu adânci semnificații: primirea prințului moștenitor al Italiei, Vittorio Emmanuel al III-lea (1869–1947), un mare iubitor al științelor și un distins numismat, ca membru de onoare al Academiei Române. Era primul membru al Casei Regale a Italiei care vizita Regatul României, condus de marele

Rege Carol I. Președinte al Academiei era Mihail Kogălniceanu. Avea loc, așadar, întâlnirea între viitorul rege al Italiei, primul rege al României independente și unul dintre principalii artizani ai Unirii Principatelor Române. După câteva zile, principele Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen (1865–1927), viitor rege al României, va fi ales membru de onoare al Academiei Române în același local al Universității din București.

Universitatea din București are însă și un prezent prestigios, demn de această mare istorie. Voi menționa doar legătura puternică a Universității cu două proiecte de cercetare prioritare ale României în Strategiile europene *Europa 2020* și *Orizont 2020: Strategia Europeană a Dunării și Infrastructura de Lumină Extremă (ELI)* de la Măgurele, ultima fiind o facilitate europeană cu trei piloni în statele din zona central-estică a Uniunii Europene: în România, Republica Cehă și Ungaria.

În final, vă transmit cele mai înalte aprecieri și cele mai bune urări din partea mea și a colegilor mei din Academia Română pentru calitatea înaltă a activității didactice și științifice pe care o desfășurați, recunoscută în țară și în străinătate. Să aveți și să educați același patriotism luminat în integrarea României în Uniunea Europeană!

La mulți ani! Vivat Academia, vivat Alma Mater!

Bibliografie

Dan Berindei, *Istoria Academiei Române*, Ed. Academiei Române, București, 2006.

Dorina Rusu, *Dicționar – Membrii Academiei Române 1866–2010*, Ed. Enciclopedică, București, 2010.

Dorina Rusu, *Istoria Academiei Române în date*, Ed. Academiei Române, București, 1997.

Universitatea București

Congresul anual al Asociației Medicale Române, eveniment de prestigiu*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

Îngăduiți-mi să transmit salutul Academiei Române participanților la Congresul anual al Asociației Medicale Române. Felicit pe colegul nostru, Constantin Ionescu-Târgoviște pentru faptul că organizează acest congres anual cu atâta dăruire și originalitate de fiecare dată. Cu originalitate, pentru că astăzi (în afara congresului, sau în cadrul congresului) are loc și comemorarea marelui domnitor și model princiar – așa cum îl numește academicianul Răzvan Theodorescu – Constantin Brâncoveanu.

De fiecare dată mă bucur și apreciez faptul că acest congres, organizat anual, începe cu prezentarea celor trei mari corifei: Davila, Crețulescu și Polizu; Crețulescu, membru fondator și de două ori președinte al Academiei Române. De asemenea, apreciez că de fiecare dată, deschiderea are loc în Aula Magna și va continua în Biblioteca Academiei Române. Colaborarea Asociației Medicale Române cu Biblioteca Academiei Române devine tradițională și m-aș bucura ca aceasta să fie continuată.

Mă bucur, de asemenea, că la această manifestare este prezent în permanență – una dintre personalitățile marcante – profesorul Constantin Bălăceanu-Stolnici, membru de onoare al Academiei Române, care va prezenta o comunicare extrem de interesantă, *Politica externă a lui Constantin Brâncoveanu*, politică din care, personal, cred că trebuie să învățăm și astăzi.

În cadrul sesiunii comemorative, profesorul Octavian Buda va prezenta *Umanismul medical în perioada brâncovenească*. Umanismul medical, în această perioadă, se pare că nu mai este la nivelul celui din perioada brâncovenească și, cred eu, că toți cei care locuim și trăim în această țară trebuie să ne punem speranțe mari, încredere și să sprijinim știința medicală, comunitatea medicală, pentru că avem mare nevoie de aceasta.

Este pentru prima dată când la Congresul Societății Medicale Române participă președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, academician Victor Voicu. Mă bucură prezența membrilor Academiei Române, dar m-ar bucura și mai mult prezența unui mai mare număr de membri ai Secției de științe medicale, secție cu cel mai mare număr de membri, membri corespondenți și de onoare.

Salut prezența celui mai tânăr membru corespondent al Academiei Române, profesor Irinel Popescu. Să rămâneți mereu în aceeași stare de activitate, colaborare cu Secția de științe medicale și cu Academia Română, pentru că prin secțiile ei, Academia Română își menține și păstrează spiritul de cunoaștere și recunoaștere în cadrul societății noastre.

* Cuvânt de deschidere rostit la Congresul anual al Asociației Medicale Române
(10 aprilie 2014, Aula Academiei Române)

Constantin Brâncoveanu, un model princiar*

Acad. Răzvan Theodorescu

S-a scris mult despre ce au însemnat în istorie, pentru cultură și pentru credință, protectorii și principii Renașterii. Se știe că în epicentrul acesteia, Florența quattrocentistă, familia Medici s-a ilustrat prin cele trei principii ale mecenatului său – înfrumusețarea „patriei” („patriae decus”), sporirea sprinului pentru cei apropiați („familiae amplitudo”) și dezvoltarea artelor („incremento artium”)¹, pentru ca un secol mai târziu, tot în cetatea de pe Arno, secretarul cancelariei florentine Niccolò Machiavelli să redacteze un manifest pentru același neam medicean care este faimosul „Il Principe”, un întreg capitol, al optsprezecelea, fiind despre credința principelui care „*să-ți pară că este numai milă, numai fidelitate, integritate de caracter și credință în Dumnezeu*”².

Prea puțini cărturari europeni dintre cei care s-au aplecat asupra sensurilor și mijloacelor mecenatului din România și Baroc – în cuprinsul unei discipline umaniste speciale denumite „iconologie” – știu câte ceva despre felul în care, într-un mic principat al Estului continentului, care nu era nici neatârnat și nici supus deplin în vremea Turcocrăției – mai precis spus în anii sfertului de veac ce nu au precedent și au urmat lui 1700 –, acest fenomen socio-cultural de vastă amploare s-a manifestat prin impulsul dat de un cârmuitor izvoditor de stabilitate, într-un ev mișcător și nesigur, căruia imperiul Habsburgilor i-a conferit titlul de „Reichsfürst”, iar Sublima Poartă i-a oferit domnia pentru o viață, pe care tot iataganul avea să o curme dramatic. În spiritul și litera amin-titelor precepte mediceene, principele care se intitula sonor, pe medaliile de preț pentru el cizelate „Constantinus Bassarab de Brankovan”, și-a aureolat domnia prin noblețea meșteșugurilor artistice pe care le-a încurajat și patronat, a înfrumusețat plaiurile Țării Românești ca nimeni altul, de la Râmnicu Sărat până la Hurezi, conturând – prin zugravii, pietrarii și constructorii săi – acel stil panromânesc care îi

poartă numele. De asemenea, voievodul a ajutat sensibil la sporirea prezenței culturale a apropiaților domniei, din Buzău până în Mehedinți, de la vechea stirpe a Cantacuzinilor care l-au sfătuit, asistat și trădat în cea mai firească manieră nobiliară, până la membrii mai recentelor neamuri ale Căndeștilor, Drugăneștilor sau Brăiloilor.

În fine, în înțelesul machiavelic, fiul lui Papa din Brâncoveni și al Stancăi Cantacuzino și-a dovedit credința în Dumnezeu prin gestul suprem al muce-nicieii sale și a fiilor săi, într-un chip care a impresionat o Europă pentru care exotismele turcești au cuprins și barbaria execuției din ziua Sf. Marii a anului 1714, a celui pe care un autor din Franța lui Ludovic al XV-lea îl știuse ca „le Prince Bessarabe”.

Un principe autentic al vremurilor de tranziție către modernitate era Brâncoveanu. Cel care într-un timp al nesiguranței își scruta viitorul pe căi oculte

* Alocuțiune susținută la Congresul anual al Asociației Medicale Române (10 aprilie 2014, Aula Academiei Române)

ale astrologiei, consultând horoscoape și pronosticuri, dar care într-un timp al istorismului baroc privea cu orgoliu către trecutul bizantin spre care coborau rădăcinile neamului său matern: de unde venea stema cu acvila bicefală cioplită în piatra portalului ce face trecerea din pridvor în pronaosul bisericii mari a mănăstirii Hurezi, de unde se isca galeria de portrete cantacuzinești din aceeași încăpere liturgică, de unde, în fine, prezența în aceeași lavră vâlceană, în *Casa Cărților*, cum numește pisania zugrăvită la 1708 biblioteca monastică, a volumelor de izvoare grecești medievale din celebrele *Corpus byzantinae historiae* publicat cam tot pe atunci la Paris de către părintele bizantinologiei Charles Du Cange du Fresne.

Așa cum am arătat și cu alt prilej³, atenția acordată Bizanțului era și o privire către începuturile ortodoxiei, al cărei patron, Constantin Brâncoveanu, se voia pe urma unor Neagoe Basarab și Vasile Lupu; mai mult, începuturile creștinismului însuși erau scrutate în acest mod, de unde și gustul cu totul particular pentru cultul patronului princiar care era omonimul întemeietor al Constantinopolului în veacul al IV-lea și primul împărat creștin Constantin cel Mare (se știe, în Evul Mediu oriental și occidental deopotrivă, socotirea unor suverani drept „noi Constantinii” era un loc comun al textelor, cu ecouri în iconografie). Tipăriturile brâncovenești abundă în asemenea referiri: *Orânduielele slujbei sfinților Constantin și Elena* – cu gravuri și evocări ale triumfului crucii împotriva lui Maxentius, subiect ce constituia chiar partea centrală a unei scene zugrăvite în amintitul pronaos hurezean – era tipărită la

Snagov, în 1696, în anul următor, tot aici, fiind imprimat în limba greacă un *Discurs panegiric despre împăratul Constantin* cel „asemenea cu apostoli”, prin grija lui Antim Ivireanu, același cărturar și ierarh care în 1701, așijderea în grecește, tipărește la București *Cuvântul panegiric la marele Constantin*, iarăși cuprinzând gravuri, rostit de Ștefan Brâncoveanu, coconul domnesc care își asemena tatăl cu „isapostolul” fiu al împărătesei Elena.

Apropiat mereu de Constantin cel Mare, fiul lui Papa din Brâncoveni va fi din nou asociat simbolic cu fiul lui Constantius Chlorus – ca altădată Ștefan cel Mare – în iconografia cu limpezi substraturi istorisite din mereu evocatul pronaos de la Hurezi: se știe că scena, de altminteri amplă, a victoriei constantiniene de la Pons Milvius, la 28 octombrie 312, împotriva păgânului Maxentius, sub semnul unei cruci amintite în izvoare, intrate în legendă și recunoscute oficial în anul următor prin nu mai puțin celebrul edict de la Milano, a fost, nu întâmplător, pictată pe același perete răsăritean din narthexul unde se afla și tabloul ctitoricesc dominat de silueta lui Constantin Vodă, „noul Constantin” al sfârșitului de secol XVII; după cum prezența perechii împărătești protobizantine Constantin și Elena, cu personaje sanctificate și proteguitoare în mai toate criteriile brâncovenești – în icoane, în pictura murală, în argintării liturgice – nu poate fi fără legătură cu această mentalitate a epocii. De numele acestui principe valah se leagă și noutatea arhitecturii rezidențiale – suntem în epoca în care în Europa englezii inventau cuvântul „confort”, iar francezii pe cel de „confortabile” – o arhitectură găsită în vechi centre

Palatul Mogoșoaia

Biserica Mănăstirii Potlogi

politice încărcate de prestigiul istoriei, precum Târgoviște sau București, în imediata vecinătate a acestora – la Doicești și la Mogoșoaia unde, în pisană din 1702, apare, pentru întâia oară în limba română, termenul de „palat” – la jumătatea distanței dintre cele două capitale – în venerabile așezăminte legate de istoria neamului lui Preda postelnicul – cum ar fi Brâncovenii ce au dat și numele familiei princiare – în sfârșit, în plin Bărăgan, la Obilești sau la miazănoapte de munți, pe pământ ardelean, la Sâmbăta de Sus.⁴

Acest ctitor munificent și fastuos monarh⁵ – „un rusé Salomon danubien” l-a numit un cunoscut istoric de artă străin, încercând, îmi închipui, o fugară incursiune psihologică înaintea portretelor brâncovenești⁶ – și-a marcat prin texte, dar mai ales prin imagini, legitimitatea cărmuirii sale într-un veac baroc de ridicări și căderi vertiginoase, de teribile încercări, de nesiguranță compensată prin facitive străluciri somptuoase. Era o marcă necesară, prin invocarea unor strămoși iluștri – zugrăviți la Hurezi, la Târgoviște, la Potlogi – într-un spirit istoric ce fusese deja cel al Apusului Renașterii și al Barocului, dar pe care îl descoperim și pe meridianul românesc în jurul lui 1600 încă, difuzându-se treptat în mai toate mediile sociale libere, în secolele XVII și XVIII, ca un semn al desprinderii ireversibile de timpurile medievale.

Înțelegerea civilizației românești din jurul lui 1700⁷ drept epoca hotărâtoare a trecerii spre evul modern, fără cezuri, fără răsturnări spectaculoase, într-un lent dar hotărât gest de sincronizare cu restul culturii europene – tot mai mult știute de români prin lecturi și prin călătorii – și-a câștigat, e sigur, tot mai mulți adepți. Iar în centrul ei, a devenit necesară, în ultimul timp, istoricilor, istoricilor artei și istoricilor literari deslușirea exactă a personalității Brâncoveanului, monarhul dător de măsură – prin

el însuși, prin cărturarii și artiștii Curții de care a înțeles să se înconjoare – pentru ceea ce însemna aici, cu trei veacuri în urmă, știința îmbinării tradiției cu înnoirea, a ideii dinastice și a fastului aulic exprimate în arhitectura religioasă și rezidențială sau în pictura murală, cu sentimentul cel nou al demnității omului de merit, indiferent de obârșie, a omului care începe a ști să ducă o existență confortabilă și „civilizată” în pas cu Europa.

Înnoire a formelor, tradiționalism al structurilor artistice, privire către un trecut medieval nimbă de glorie basarabească, dar și către contemporanii care încercau să-și exprime pe calea artei cultura superioară și locul de excepție dobândit în societatea munteană – este cazul Cantacuzinilor înrudiți cu „prințul aurului”, ei înșiși pregătind epoca aceasta nemijlocit și împlinind-o apoi printr-un mecenat artistic cu tonalitate distinctă – sfertul de veac de cărmuire brâncovenească, între 1688 și 1714 a însemnat mai ales, schițarea unei expresii culturale „naționale”, în care posteritatea a vrut să vadă, cu mândrie sau nostalgie, reperul întrupării unui spirit local în morfologii originale, inconfundabile în aceste părți de lume.

Vremea aceasta era pentru Blaga, ne amintim, un „minunat amestec de renaștere și bizantinism, de baroc și de orientalism”, „o aluzie reconfortantă la ceea ce ar fi putut să fie o epocă de adevărată (istorie) românească”⁸. Mai mult, însă, ea a fost o realitate impresionant de organică în anii eflorescenței stilului brâncovenesc, modelatoare a viitorului de-a lungul a cel puțin un secol în sfera formelor plastice și literare, inspiratoare a unui „revival” de modernă, romantică încercare de captare a „sufletului național” în pragul secolului trecut. Într-un cuvânt, ea rămâne o piatră de hotar în istoria trecerii românilor de la medievalism la modernitate.

Note

¹A. Chastel, *Art et humanism à Florence au temps de Laurent le Magnifique*, Paris, 1959, p. 15.

²*Principele*, ed. Ed. N. Façon, București, 1960, p. 66.

³*Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărilor” și „Ievropa”*, ed. II, București, 2012, p. 64, cu textul care urmează.

⁴*Ibidem*, p. 93.

⁵*Ibidem*, p. 75.

⁶H. Focillon, *L'ancien art roumain, în Moyen Age. Survivances et réveils*, Montreal, 1945, p. 190.

⁷Pentru această încheiere, R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 19.

⁸*Spațiul mioritic în Trilogia culturii*, ed. D. Ghișe, București, 1969, p. 236.

Creierul uman: o veche cunoștință și o permanentă mirare*

Acad. Solomon Marcus

Pariul creierului uman: a se înțelege pe sine

Nu-mi mai dau seama de când am început să mă mir de isprăvile creierului, de cel al meu, în primul rând. Iar aventura creierului uman, în încercarea de a se înțelege pe sine, mi se pare de o îndrăzneală deosebită și mă întreb dacă nu cumva este, în bună măsură, programată eșecului. Secolul trecut a stat tot mai mult sub semnul autoreferinței, cu statut de păcat în raport cu logica tradițională, dar autoreferința în care se află creierul uman pare de-a dreptul scandaloasă pentru o minte prizonieră culturii anterioare secolului trecut. A conviețui cu autoreferința este o probă decisivă pentru o minte modernă.

Condiția noastră de ființe macroscopice

Suntem antrenați să observăm, să cercetăm ceea ce se află în afara noastră, condiția noastră de ființe macroscopice ne limitează capacitatea de investigare la acele situații în care există o diferență clară între subiect și obiect, între noi și rest. De aici, dificultatea – aparent imposibilitatea – de a ne înțelege pe noi. Și totuși, suntem nevoiți să transgresăm această limitare.

Ce constatăm, urmărind istoria?

Constatăm că ființa umană s-a angajat mereu în proiecte aparent imposibile, o mare parte din creația umană a fost o luptă cu imposibilul. Încercarea de a ne înțelege creierul este în bună măsură de această natură. Desigur, pentru partea strict anatomică ne bazăm pe ceea ce se observă la creierul altora, dar pentru modul de funcționare situația se complică.

Altă dificultate: complexitatea prea mare

Creierul este un exemplu tipic de complexitate prea înaltă față de posibilitățile de care dispunem. Conexiunile neuronale formează o lume guvernată de numere prea mari pentru a le putea controla. Am

impresia că cele mai multe cunoștințe pe care le avem despre funcționarea creierului, despre legătura dintre minte și creier, au statut de ipoteze care, în funcție de observațiile și experimentele acumulate, devin mai mult sau mai puțin plauzibile. Despre numărul neuronilor din creierul uman aflăm din Wikipedia o estimare de ordinul a 100 de bilioane (deci puterea de exponent 11 a lui 10), numărul sinapselor corespunzătoare fiind de ordinul a 100 de trilioane (puterea de exponent 14 a lui 10). Față de această sursă, provenită din anul 1988, o sursă ulterioară, din anul 2009, propune o estimare de ordinul a 86 de bilioane de neuroni în creierul uman.

Distincția medical-nemedical

Nu mi-e foarte clară. Îl trecem în istoria medicinei pe Pitagora, pentru modul în care a mizat pe acțiunea curativă a muzicii? El considera că aceasta este prima condiție a muzicii, de a vindeca boli. Figurează oare Pitagora în vreo istorie a medicinei, cu această chestiune? Cât și ce anume din problematica acestui organ atât de enigmatic cum este creierul aparține medicinei?

Strategia *black-box*

Într-un fel, interesul pentru problemele creierului s-a manifestat din cele mai vechi timpuri, chiar dacă folosirea termenului *creier* se pare că a întârziat (vorbesc de acea direcție de preocupări pe care eu am frecventat-o). Evident, poate că din alte direcții lucrurile se prezintă altfel, dar am observat că s-a adoptat următoarea convenție tacită: Din moment ce nu prea înțelegem ce se întâmplă în interiorul creierului uman, să încercăm o strategie pe ocolite – să urmărim comparativ ce anume pătrunde în creier și ce iese din el. S-a lansat astfel o metaforă care a apărut odată cu cibernetica, metafora cutiei negre, *black box*, deci creierul este ca o cutie cu interior întunecos, nu știm ce se întâmplă în ea, dar putem să examinăm ceea ce intră în această

* Comunicare invitată la Congresul anual al Asociației Medicale Române (10 aprilie 2014)

cutie și ceea ce iese din ea; pe baza acestor *intrări și ieșiri*, încercăm să explicăm, să înțelegem activitatea creierului.

Platon și Aristotel

Această procedură indirectă a funcționat de-a lungul întregii istorii. La Platon, din câte cunosc, nu apare cuvântul *creier*, dar apare *corpul*, care este din lumea materială și *sufletul*, din lumea *ideilor* platoniene. Ideile, în doctrina platoniană, sunt eterne, ele reprezintă adevărata realitate, sufletul este acolo și el este nemuritor, numai corpul are extensiune în timp și spațiu. Există o multiplicitate de suflete; această idee re apare și la Aristotel, care elaborează o ierarhie a diferitelor funcții ale plantelor, animalelor și oamenilor și, cu referire la ea, considera diverse tipuri de suflete, începând cu sufletul nutritiv, comun întregii lumi vii.

Aristotel se desparte de Platon

La Aristotel, însă, lucrurile se schimbă: apare *mintea*, una din principalele entități care au interesat omenirea în legătură cu creierul. La Aristotel, mintea este o facultate a sufletului, iar acesta din urmă aparține corpului și moare odată cu corpul. După cum se vede, recunoscându-l pe Platon drept mentorul său, Aristotel a adoptat, uneori, cu totul altă concepție decât aceea a maestrului său. Discipolul, pentru a demonstra valoarea sa, trebuie să se arate capabil de a se desprinde de cel care i-a fost mentor. Unele dintre ideile lui Aristotel se regăsesc în anumite doctrine care țin azi de domeniul *Inteligenței artificiale*, care revine tot la un mod de a cerceta activitatea creierului uman.

Creierul, la Descartes; principiul dualismului

Primul autor, în direcția mea de preocupări, la care apare explicit referirea la creier, ca entitate anatomică, este René Descartes (1596–1650); acesta considera că mintea exercită control asupra creierului. O face prin *glanda pineală* – principalul sediu al sufletului și locul în care se formează toate gândurile noastre.

La Descartes, apare *principiul dualismului*; *mintea este altceva decât trupul*, mintea este distinctă de materie, dar o influențează pe aceasta. După Descartes, *mintea și trupul sunt forme diferite ale unei entități unice – substanța*. Trupul este substanță existentă în timp și spațiu, în timp ce mintea, simțitoare și gânditoare, nu are extensiune nici spațială, nici temporală.

Leibniz, analogia și informația

Următorul autor – poate cel mai important precursor al actualelor preocupări de inteligență artificială, de informatică teoretică – este Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716), la care apare o adevărată filosofie a minții (la o editură românească se pregătește editarea întregii opere a lui Leibniz). El consideră că nu există o interacțiune a minții cu trupul, ci numai o relație necauzală de armonie, de paralelism, de corespondență între minte și trup. La Leibniz apare o idee care va parcurge secolele ce i-au urmat, aceea de a se *încerca să înțelegem activitatea creierului uman prin analogie*.

Ideea de a te centra pe analogie este centrală în toate disciplinele informaționale care au înflorit în a doua jumătate a secolului trecut. Calculatorul caută să fie un analog al creierului uman, nu să reproducă specific diversele sale componente anatomice; conține analogia în modul de funcționare, de exemplu, funcția de memorare. Ca și în matematică, analogia este aici punctul cheie.

Limbajul la Leibniz

O altă idee de bază la Leibniz este *limbajul* – oglinda în care se reflectă activitatea creierului uman – idee de foarte mare actualitate, pentru că toate cele ce s-au întâmplat în domeniul disciplinelor informaționale au la bază centrarea pe limbaj. *Limbajul este cea mai fidelă oglindă a minții umane*. O analiză a semnificației cuvintelor ne dezvăluie operația prin care mintea ne ajută să înțelegem lumea. Leibniz a formulat un plan al unei *limbi universale*, construit cu simboluri care exprimă concepte, idei și reguli logice; el ne-a atras atenția că limbajul natural este plin de neglijențe, de impurități și nu poate funcționa ca limbaj al științei; într-adevăr, de la Leibniz încolo limbajul științei nu mai este limbajul natural singur, ci este limbajul natural suplimentat cu o componentă artificială. Leibniz este *cel mai important precursor al Inteligenței artificiale*.

Kant și formele apriorice

La Immanuel Kant (1724–1804) apare o idee nouă, și anume aceea că dincolo de minte și materie există o lume a formelor *a priori* (cum ar fi spațiul și timpul) preprogramate în creier; le numește *forme apriorice*. Kant a primit, în această privință, o contestare majoră, prin apariția geometriilor neeuclidiene, a căror joncțiune cu teoria relativității a arătat că modul de reprezentare a spațiului este determinat și de aspecte de natură fizică.

Huxley

Thomas Huxley (1825–1895) consideră că mintea conștientă este un produs lateral (un epifenomen) al creierului (idee curentă la mulți teoreticieni). Dacă mintea este sau nu un produs integral al creierului, iată o întrebare care, probabil, va frământa omenirea mult timp de acum înainte și nu cred că se va ajunge la un răspuns general acceptat.

Proiectul lui George Boole

În secolul XIX, ideea de analogie, pe care a accentuat-o Leibniz, revine în forță prin George Boole (1815–1864) – adjectivul *boolean* este curent astăzi în informatică, logică, matematică. George Boole încerca să demonstreze că *între patru activități, care sunt toate legate de activitatea creierului, există o analogie deplină*. Cele patru activități sunt: *gândirea, logica, limbajul și algebra*. Dar, pentru a putea demonstra această analogie, este obligat la un *compromis* – să reducă algebra la ceea ce s-a numit *algebră binară*, algebră bazată pe două variante: zero-unu; da sau nu. Începând cu secolul trecut, s-a adoptat sintagma *algebră booleană*.

Karl Popper despre problema minte-corp

Karl Popper (1902–1994) distinge trei aspecte ale acestei probleme: lumea minții, lumea materiei și lumea creației minții, în care intră, de exemplu, matematica. Popper examinează interacțiunile acestor trei lumi.

Creierul-mașină la Turing

În secolul XX, prin cel considerat azi bunicul informaticii, Alan M. Turing (1912–1954), devine predominantă o idee nouă, și anume de a concepe creierul uman prin intermediul unei metafore noi – metafora *mașină* – o mașină la care, conform filosofiei anterior explicate, nu ne preocupăm prea mult de ceea ce este în măruntaiele ei, ci de ceea ce intră și iese, mașina ca *input-output device*. Această mașină simulează o nouă activitate a creierului uman, al cărei preludiu se află încă la Leibniz, și anume *cum calculează mintea umană*, dar noutatea pe care el o aduce constă în *a imagina o idee de calcul aplicabilă nu numai numerelor, ci unor simboluri de natură nespecificată*. Este un progres imens, pe care Turing îl realizează pur și simplu simulând modul senzorial-intuitiv în care ființa umană procedează atunci când efectuează cele mai elementare operații aritmetice. Să rămâi la această reprezentare a calculului cu care ne-a obișnuit aritmetica școlară, dar în același timp s-o extinzi de la numere la sim-

boluri abstracte, deci de natură arbitrară, iată un pariu care părea greu de a fi câștigat, dar pe care Turing l-a câștigat prin mașina construită de el pe hârtie, în 1936–1937.

John von Neumann și creierul electronic

Mașina Turing îi permite lui John von Neumann (1903–1957) să construiască, în 1948, primul calculator electronic pe bază de program, după o imensă activitate prealabilă, oglindită în cartea sa postumă *The Computer and the Brain*, în care avem un întreg program de simulare a activității pe care o efectuează creierul uman sub aspectul calculabilității. Calculul conceput de Turing și investigat de von Neumann este atât de general, de cuprinzător, încât este foarte greu să găsești activități mentale care să nu intre în raza sa de acțiune.

Shannon: logica este inginerie

Claude Shannon (1916–2001), vine cu o teză de master uluitoare, în care stabilește o altă analogie, care avea să facă istorie. O analogie care și la noi în țară a avut un rol mare, după Al Doilea Război Mondial, prin școala lui Grigore Moisil, analogia dintre logică și circuitele electrice din inginerie (anticipată de C.S. Peice *Collected Works* 5:421-4: *the surprising parallelism between Boolean calculations and electrical switches*). Dintr-o dată, se scurtcircuitează legătura dintre două domenii care erau considerate la poluri opuse: logica, o speculație abstractă, fără nicio aplicație practică, așa cum era privită de milenii, și circuitele electrice – o preocupare inginească de fiecare zi; iată că aceste două activități au un numitor comun, care le aduce în aceeași albie.

Activitatea nervoasă privită ca un calcul logic

Deceniul al cincilea al secolului trecut este perioada marilor explozii. În 1943, W. McCulloch și W. Pitts publică o lucrare (în revista „Bulletin of Mathematical Biophysics“), al cărei titlu este de-a dreptul surprinzător pentru cercetările privind creierul uman: *A logical calculus of the ideas immanent in nervous activities*, dar în ordinea de idei inaugurată de Turing, von Neumann și Shannon. Se propune un model matematic al neuronului, apare ideea unei rețele de neuroni artificiali. La scurt timp, în decembrie 1951, S.C. Kleene publică la *Rand Corporation*, în California, o lucrare care precizează locul rețelelor nervoase în contextul teoriei automațelor finite, aflate atunci la primii pași. Titlul este semnificativ; *Representation of events in nerve nets*

and finite automata, deci activitatea sistemului nervos superior este în esență de tipul unui automat finit, o mașină relativ simplă, care unește logica formală și activitatea nervoasă superioară.

Chomsky: lingvistica este psihologie cognitivă

Acesta este pariul propus de Noam Chomsky (1928–) în 1956, prin invenția *gramaticilor generative*. Inițial motivate de problemele limbilor naturale, aceste gramatici se dovedesc a fi, la începutul deceniului al șaptelea al secolului trecut, instrumentul de care era nevoie pentru constituirea unei teorii a limbajelor de programare la calculator. Lingvistica este, în concepția lui Chomsky, acea disciplină care ne explică în ce fel creierul uman își manifestă competența sa în folosirea limbajului. Reia pariul lui Leibniz, pe care îl înnoadă cu unul mai vechi, care vine de la indieni și cu unul mai recent, care vine de la Descartes.

O nouă înțelegere a procesului de învățare

Nu mai este deci vorba de lingvistica *descriptivă*, care se învață la școală, ci de una *generativă*, care se bazează pe o nouă idee, pe o nouă înțelegere a procesului de învățare; acesta nu mai poate fi redus la *o interacțiune a unor stimuli și răspunsuri* (pe o atare reprezentare s-a bazat teoria matematică tradițională a învățării, în care școala românească de teoria probabilităților a avut mari succese, prin savanți ca Octav Onicescu, Gheorghe Mihoc, Marius Iosifescu, Radu Theodorescu). Mai trebuie adăugată *interacțiunea elementelor innăscute cu cele dobândite în cursul vieții*, ca rezultat al interacțiunii cu mediul. Creierul uman moștenește o serie întreagă de competențe de tipul unor mașini generative, care corespund diverselor activități umane și ele trebuie explicitate și înțelese.

Trei stadii în dezvoltarea creierului uman

Paul D. MacLean (*A Triune Concept of the Brain and Behaviour*, University of Toronto Press, 1974) emite ipoteza a trei faze în dezvoltarea creierului uman și implică a trei componente ale creierului actual. Faza cea mai veche este creierul reptilian, responsabil de comportamentul instinctual, agresiv, dominant. Creierul al doilea este cel paleo-mamifer (sistemul limbic), responsabil de comportamentul emotiv implicat în alimentare, reproducere și comportament parental. Al treilea, cel mai recent creier, este neo-cortexul, care face deosebirea dintre om și celelalte mamifere. Intervalul dintre cel de al doilea

și cel de al treilea creier nu a fost suficient de mare, de aceea, o anumită înclinare paranoidă a omului, nu a putut fi evitată. Drama omenirii nu-și are oare una din surse în faptul că la o mare parte a ei, comportamentul este dominat și acum de primul și de al doilea creier, de instincte și emoții și prea puțin de rațiune?

Un creier ipotetic: gramatica universală

Încă de la începutul anilor '60 ai secolului trecut, m-a atras implicarea gramaticilor generative și automatelor finite în studiul activității neuronale. Am consacrat acestei probleme o întreagă secțiune în cartea mea *Gramatici și automate finite* (Editura Academiei Române, 1964). La Primul Congres al Asociației Internaționale de Semiotică (Milano, 1974) am contribuit cu o lucrare în colaborare cu un medic, Eugen Celan, *Sémiotique du diagnostic* (publicată la paginile 436-439 din volumul editat de S. Chatman, Umberto Eco și J.M. Klinkenberg *Proceedings of the First Congress of the International Association of Semiotic Studies*, Mouton, The Hague, 1979), în care sindromele sunt reprezentate drept cuvinte pe alfabetul simptomelor, iar mulțimea examenelor clinice se constituie într-un limbaj pe alfabetul respectiv.

Dar cea mai semnificativă dintre propunerile mele a fost, cred, aceea pe care am publicat-o, în colaborare cu Cristian Calude și Gheorghe Păun, *The universal grammar as a hypothetical brain* („Revue Roumaine de Linguistique“ 24, 1979, 5, 479 – 489). Problema era următoarea. Fiecare competență particulară a creierului uman are la bază o anumită gramatică generativă specifică, o mașină specifică, dar multitudinea acestor gramatici particulare are nevoie de o *hipergramatică*, o *gramatică universală*, prin care creierul monitorizează, gestionează toate aceste mașini particulare și la fiecare moment actualizează funcționarea unora dintre ele și închide activitatea altora.

Confruntarea Piaget-Chomsky

În anul 1979 a avut loc o mare dezbatere, între echipa lui Jean Piaget – cel mai mare psiholog al secolului al XX-lea – și echipa lui Noam Chomsky, în legătură cu modul în care trebuie să înțelegem învățarea; s-a considerat că principala activitate a creierului uman este capacitatea noastră de a învăța, aici intră și capacitatea noastră de a crea. Era confruntarea dintre învățarea înțeleasă ca interacție de stimuli și răspunsuri și învățarea văzută ca interacție

a unor factori înnăscuți cu ceea ce dobândim prin experiență. E greu de spus că ar fi existat învingători și învinși. Ambele tipuri de învățare sunt importante și ele trebuie să colaboreze.

Traseul ochi – creier – ochi

Mi-a reținut atenția articolul lui Patrick Suppes *Is visual space euclidean?* („Erkenntnis 36“, 1977, 307–421), o sinteză a punctelor de vedere privind natura euclidiană sau neeuclidiană a spațiului vizual. Precumpănesc argumentele care favorizează a doua variantă a alternativei. Voi aminti de o carte mai veche, privind modul în care copiii percep spațiul: Jean Piaget, B. Inhelder, *The Child's Concept of Space*, London: Routledge & Kegan Paul, 1956, în care se argumentează ideea conform căreia la copiii foarte mici proprietățile topologice și cele neeuclidiene sunt dominante în modul în care ei își reprezintă spațiul. Numai după aceea se trece la o reprezentare euclidiană a spațiului, care rămâne pe tot parcursul vieții. În același sens argumentează și Patrick Heelan (*Space Perception in the Philosophy of Science*, Berkeley: University of California Press, 1983, 163–164). Percepția vizuală este mai întâi neeuclidiană (hiperbolică); numai ulterior, sub acțiunea experienței, devine euclidiană. Dar, inutil poate să mai adaug, toate acestea rămân ca ipoteze al căror grad de plauzibilitate poate evolua imprevizibil.

Ochiul, informatica, neurofiziologia și psihologia

La interferența acestor discipline, David Marr a publicat cartea *Vision, A computational investigation into the human representation and processing of visual information* (New York: Freeman, 1982), unde sunt propuse noi modele de procesare a semnalelor vizuale. Monografia lui Marr a determinat un interes proaspăt în domeniul computațional al neuronului. În continuarea acestei monografii, Marr a publicat, în colaborare cu Lucia M. Vaina, articolul *Representation and recognition of the movements of shapes*, *Proceedings of the Royal Society of London B*. 214, 501–524).

Sistemul nervos și ereditatea au în comun structura de limbaj

Încă de la mijlocul secolului trecut apăruse interesul lingvisticii și al informaticii matematice pentru noile cuceriri din domeniul biologiei eredității, relative la bazele nucleotide, la acizii nucleici, la

aminoacizi și la proteine. Celula biologică și creierul uman, aparent lucruri complet diferite, au dezvoltat un numitor comun, structura de limbaj, cu gramaticile și automatele asociate. Pentru creier, toată activitatea nervoasă superioară descrisă prin automate finite revine la considerarea unor alfabete finite și a anumitor secvențe pe aceste alfabete. Este ceea ce controlează emisfera cerebrală stângă. La celula biologică, ADN-ul are o structură de limbaj, sunt fraze foarte lungi, dar finite, pe un alfabet de patru elemente. Proteinele sunt și ele fraze pe alfabetul celor 20 de tipuri de aminoacizi. Toate acestea intervin esențial în marele Proiect al Genomului Uman, încheiat cu succes la sfârșitul mileniului al doilea, și în modul în care acizii dezoxiribonucleici funcționează ca un calculator.

Neuro-psihicul este dominat de antinomie

Conform cu Stephane Lupasco (*La systemologie et la structurologie. Le Troisieme Millenaire* 7, 1983), sistemul se distinge prin abolirea celor trei principii ale logicii clasice: identitate, necontradicție și terț exclus. Sunt considerate trei tipuri de sisteme: cele dominate de omogenitate (lumea macrofizicii), cele dominate de heterogenitate (lumea viului) și cele dominate de starea antinomică a echilibrului dintre omogenitate și heterogenitate (nucleul atomic, neuro-psihicul). Nerespectarea echilibrului dintre omogenitatea și heterogenitatea mentalului produce boala schizofrenie, ca urmare a hipertrofiei omogenității mentalului; la manii și depresii, ca urmare a hipertrofiei heterogenității mentale.

Marvin Minsky: Creierul ca societate

Un proces în etape, propus de Marvin Minsky (*The Society of Mind*, Cambridge: MIT Press, 1988; 2010), unul dintre fondatorii Inteligenței artificiale, conduce la un model de inteligență care revine la interacțiunile unor componente numite *agenți* și din care apare ceea ce Minsky numește *societatea minții*. Sunt analizate în acest fel limbajul, memoria, învățarea, conștiința și liberul arbitru.

Searle: problema minte-corp nu există

John Searle (1932–) consideră că mintea nu-i decât un aspect al creierului și se revendică, în această privință, de la Aristotel. Conștiința este pentru Searle o proprietate fizică, așa cum sunt digestia și focul. Oricât de bună ar fi simularea pe calculator a digestiei, această simulare nu va digera nimic. Oricât de reușită ar fi simularea focului pe calculator, nimic nu va arde în mod efectiv, ca urmare a acestei simu-

lări. Cărțile sale (*The Mystery of Consciousness*, 1997, *Mind: A Brief Introduction*, 2004) sunt de referință.

Un substrat cuantic al conștiinței?

De câteva decenii se află în atenție posibila existența a unui substrat cuantic al conștiinței umane, deci o fantastică fuzionare a două direcții, care vin din locuri complet opuse – de la nivelul cuantic, din fizică, pe de o parte, și de la nivelul conștiinței umane, pe de altă parte. Ideea unei conștiințe umane cu un substrat de natură cuantică a ocupat o literatură întreagă. Există un acord cvasi-general în a considera că sediul conștiinței este în creierul uman; dar acesta este de natură materială, iar cea mai profundă teorie privind materia este cea cuantică, deci ar fi natural să ne așteptăm ca teoria cuantică să aibă un cuvânt greu de spus în ceea ce privește conștiința. Așa s-a ajuns la ipoteza unei minți cuantice, a unei conștiințe cuantice. Mi-au reținut atenția ideile lui David Bohm (*Wholeness and the implicate order*, Routledge & Kegan Paul, London, New York, 1980), pe care le-am prezentat în unele cărți ale mele. Pe fizicianul Henry Stapp (de la Berkeley University of California), renumit specialist în domeniu, îl invitase (în calitatea mea de atunci, de vicepreședinte al Asociației Internaționale de Studii Semiotice) să prezinte o conferință pe această temă la Congresul Internațional de Semiotică de la Berkeley, din urmă cu 20 de ani. Acum iau cunoștință de lucrarea lui Roger Penrose și Stuart Hameroff, *Consciousness in the Universe: Neuroscience, Quantum Space-Time Geometry and Orch OR Theory*, „Journal of Cosmology” 14, 2011. Pe de altă parte, fizicienii ca David Chalmers și Victor J. Stenger argumentează în defavoarea unei conștiințe cuantice. O dezbatere din care avem multe de învățat, indiferent de modul în care ea va evolua.

Psihologia inconștientului și fizica

În ordinea de idei de mai sus, mi-a produs o puternică impresie cartea lui Arthur I. Miller *Deciphering the Cosmic Number: The Strange Friendship of Wolfgang Pauli and Carl Jung*, W.W Norton & Comp, New York London, 2009. Fizicianul care încă în anii ‘30 ai secolului trecut prezisese existența particulei *neutrino* și psihanalistul care lansase teoria inconștientului colectiv, se angajau într-o interacțiune care privea legătura profundă dintre fizica infinitului mic și inconștientul uman, care, și el, tot în creier locuiește.

A descifra mecanismele cerebrale ale creativității umane

Cu emergența noilor discipline cognitive, a apărut și preocuparea de a se studia efectiv, nu doar metaforic, mecanismele cerebrale care stau la baza diverselor tipuri de creație umană.

În particular, m-a interesat cartea (o adevărată Biblie, de aproape 1000 de pagini) apărută în anul 2000, de George Lakoff (unul dintre cei mai importanți lingviști contemporani), în colaborare cu un psiholog antropolog Rafael Núñez, care se intitula *Where Mathematics Comes From. How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being* (New York, Basic Books, 2000). În această carte, se analizează mecanismele cerebrale care stau la baza formării marilor concepte matematice, a marilor teoreme și teorii matematice. Am ajuns în faza în care științele venite din afara medicinei (dar mai știm noi oare care sunt granițele medicinei, mai sunt oare clare aceste granițe?) au depășit timiditatea și pătrund efectiv în interiorul creierului uman. Aceste lucruri se realizează prin colaborări transdisciplinare foarte îndrăznețe, prin formarea unor echipe în care se întâlnesc oameni din direcțiile cele mai diferite. Un rezultat central al investigației realizate de Lakoff și Núñez favorizează ipoteza naturii metaforice a creativității matematice. La un rezultat similar a fost condus, pe o altă cale, marele matematician Yuri I. Manin (a se vedea cartea sa *Mathematics as Metaphor Providence*, American Math. Society, Rhode-Islands, 2007).

Metafora autoreferențială în creația matematică

Pe o cale care nu este nici aceea a lui Lakoff-Núñez, nici aceea a lui Manin, am ajuns la o concluzie similară (Solomon Marcus, *Mathematics between semiosis and cognition*, pp. 98–135) în *Semiotic and Cognitive Science Essays on the Nature of Mathematics* (eds. Mariana Bockarova, Marcel Danesi, Rafael Nunez). Fields Cognitive Science Network: Empirical Study of Mathematics and How it is Learned. Muenchen: Lincom Europa, 2012. Arăt, de exemplu, că nașterea conceptelor de număr întreg, de număr rațional, de număr real s-a realizat prin procese istorice de natură metaforică, metafora care intervine aici fiind una de natură autoreferențială, în sensul că ea nu se referă la entități preexistente, ci la entități care emerg, se cristalizează chiar sub acțiunea procesului metaforic. Este interesant faptul că același tip de metaforă cognitivă intervine

în modul în care se formează, în cele mai diverse tradiții culturale, reprezentarea Divinității.

Și cu toate acestea...

Și iată-ne la capătul unui itinerar în care minți dintre cele mai luminate, venind din direcții dintre cele mai diverse și provenind din momente ale unei istorii de vreo 2500 de ani, au încercat să aducă lumină în ceea ce privește creierul uman.

Nu știu cât și ce anume din toată povestea pe care am relatat-o mai sus a depășit stadiul de ipoteză explicativă, deci de ceea ce se apreciază în termeni de grad de plauzibilitate. M-am prevalat în mod constant, în cercetările mele, de diversificarea funcțională a celor două emisfere cerebrale, am avut impresia că acest rezultat ține de partea de certitudine a cunoștințelor noastre despre creier și m-am bucurat aflând că o universitate americană, California Institute of Technology, se mândrește de a-l fi avut (ca profesor, ca student?) pe Roger Sperry, autorul acestui rezultat (p. 17, în cartea lui Leonard Mlodinow *Feynman's Rainbow*, Vintage Books, New York, 2003). Dar, din anumite direcții, îmi parvine informația care demolează sau atenuează considerabil și acest rezultat. Și atunci? Atunci, îmi aduc aminte că o mare parte din cunoștințele vehiculate au statut de ipoteză, dar, nu știu de ce, acest fapt este ținut ascuns. E mai simplu să vehiculăm o cultură care rămâne fixată în logica lui *da sau nu*. Dar, drumul cunoașterii este pasionant tocmai prin ezitățile și poticniurile sale, prin greșelile și eșecurile sale, care prefăteză aproape inevitabil rezultatele validate de istorie, prin dreptul la starea de îndoială, acea îndoială carteziană care ar trebui să se afle la baza tuturor acțiunilor umane.

Și n-am relatat decât un mic fragment dintr-o istorie mult mai bogată, acel fragment care mi-a devenit accesibil prin evoluția preocupărilor mele.

În mine locuiește un altul

Acest *altul* este creierul meu. E cu mine tot timpul și de când mă știu. Dar, în același timp, îmi este străin, necunoscut și rămâne departe de mine. Nu-l pot controla decât într-o anumită măsură, deoarece are de multe ori un comportament greu de înțeles. Vrea să fiu partenerul său într-un joc în care parcă îmi spune: Mie îmi place să mă ascund de tine, ție

să-ți placă să mă cauți! Îți amintești cum te jucai, când erai copil, de-a v-ați ascunselea? Numai că atunci te jucai tot cu un copil și îl găseai repede, de exemplu, după un copac. Acum însă trebuie să știi că te joci cu cineva ale cărui secrete sunt fără sfârșit, care s-au acumulat dintr-un trecut foarte îndepărtat, al tuturor generațiilor care te-au precedat. Dacă te vei strădui – și eu te voi ajuta – vei descifra unele dintre ele, dar va rămâne mereu ceva care continuă să se ascundă. Plăcerea de a mă căuta, pentru a mă înțelege, să nu te părăsească, așa cum nu te părăsea nici în copilărie, când îl căutai pe cel de o seamă cu tine.

Visele, o lecție de imaginație

Acest *altul* mi-a fermecat copilăria și adolescența prin visele care mi-au însoțit somnul; vise ce-au fost o lecție de imaginație prodigioasă, care depășea ceea ce puteam eu elabora în orele de veghe. Situația a continuat pe tot parcursul anilor și caut mereu, dar de cele mai multe ori fără succes, să-mi recuperez visele, pentru a-mi înțelege inconștientul. Stau la pândă, în clipele imediat următoare trezirii, atunci când visul încă nu s-a destrămat de tot, să-l notez și să reflectez apoi asupra semnificației sale. Îmi dau seama că somnul, visele, inconștientul sunt partenerul meu de încredere în toate căutările care mă preocupă în mod conștient. I-am citit pe Freud și pe unii dintre cei care i-au urmat, în aventura înțelegerii inconștientului, dar mărturisesc faptul de a nu fi găsit la ei suficient sprijin în a mă înțelege pe mine.

Creierul meu, într-un permanent spectacol

Acum, mă delectez contemplând capriciile atenției și memoriei mele, ale amintirilor și așteptărilor mele. Același *altul*, când ghiduș și glumeț, când răutacios și chiar pervers, îmi semnalează că mă are la mână și că totul este altfel decât cum cred. Imprevizibilitatea sa este pentru mine o sursă de permanentă mirare și uimire. Nu rămâne loc pentru plictiseală. Creierul meu este într-un permanent spectacol.

Notă

Alexandra Bellow de la Northwestern University USA, mă informează că în dialogul *Timaeus* al lui Platon exista o referire la „creier“, drept sediul părții divine și nemuritoare a sufletului.

Dreptul la mediu în paradigma drepturilor umane fundamentale*

Mircea Duțu**

Dacă dreptul mediului este un drept recent, studiat astăzi în toate facultățile de drept și nu numai, mediul figurează dintotdeauna printre simbolurile universității, iar disciplinele juridice printre domeniile sale fondatoare. Într-adevăr, în cultura noastră occidentală, arborii ilustrează, din cele mai vechi timpuri, cunoașterea. Cu ramurile lor viguroase și frunzele verzi în permanentă și rapidă regenerare, ei exprimă cel mai bine poate diversitatea, interdependența și, în același timp, rădăcinile puternice și unitatea cunoașterii. De aceea, în marile universități ale lumii, acest simbol constituie pecetea identitară și expresia cea mai concentrată a misiunii Școlii superioare. În Marele Amfiteatru al Sorbonei, de pildă, întâlnim tabloul pe pânză al *Arborelui sacru* pe care Puvis de Chavannes l-a pictat pentru inaugurarea mărețului edificiu parizian reconstruit în 1889. El reprezintă Sorbona și o alegorie a principalelor ramuri ale reflecției – filosofia, retorica, botanica, geologia, poezia, istoria, matematica ș.a. – care se plimbă degajate prin arborele sacru al cunoașterii. Chiar dacă reprezentat în această celebră operă de artă doar în ipostaza de artă a retoricii judiciare, dreptul ca știință nu putea rămâne indiferent ecologiei și a reacționat atunci când societatea a făcut apel la instrumentele sale pentru a zăgăzui rațional agresiunea umană asupra mediului, ajunsă dincolo de limitele de suportabilitate ale naturii și să amenințe cu ruperea echilibrelor ecologice fundamentale.

Într-un interviu publicat în revista „Pouvoirs” (2008), filosoful și epistemologul Michel Serres, membru al Academiei Franceze, afirma tranșant: „Dreptul poate salva natura (...) Dreptul este, poate, o proastă soluție pentru salvarea mediului, dar alta nu există...”¹. Demonstrația ajungerii la o asemenea concluzie și la prefigurarea unei paradigme ecojuridice relevante este convingătoare. Ea pornește de la constatarea că științele dure (fizica, chimia, biochimia, climatologia etc.) măsoară, observă și exprimă

proporțiile fenomenului, rezumându-se astfel la răspunsuri aferente întrebării „cum?” (se poluează, se degradează...). Soluționarea crizei ecologice presupune însă mai mult, a răspunde, pe baza acestor constatări, la pentru „(de) ce se?” întâmplă așa, adică a identifica adevăratele cauze, impulsuri, justificări social-umane și a acționa pentru gestionarea lor rațională, în sensul exigențelor imperativului ecologic. Pentru aceasta, răspunsul adecvat și eficient nu este nici cel de natură economică, nu privește piața și organizarea sa, ci apare cel juridic, care impune reglementare și prioritatea interesului general, până la cel uman de specie între specii și, mai mult decât atât, al persistenței vieții pe planetă, ca formă de solidaritate maximă a viului.

Dincolo de incapacitatea altor discipline de a o face, relevantă de autorul *Contractului natural*² și având în vedere necesitatea asumării acestei responsabilități de către cineva –, iar nimeni nu o poate face mai bine ca el – dreptul prezintă avantajul unic de a fi o normă, garantată printr-o sancțiune, reală și efectivă. El este *nomos*, dar una diferită, într-un fel special, una devenită *ius*, adică o normă în căutarea echității, a justiției și, prin transgresare în domeniul relației cu mediul, a echilibrului ecologic, absolut necesar păstrării ordinii naturale. Așadar, dreptul și numai dreptul poate stabili legătura necesară între societate și ecologie și servi ca instrument de organizare a acțiunii de protecție și conservare a mediului. Pentru aceasta el trebuie să devină dintr-un simplu instrument de protecție, un factor organizator și structurant al unui principiu *etic*, de solidaritate planetară, *economic*, de gestiune globală și *regulator* complex al ansamblului problemelor ecosferei.

Primele reacții juridice semnificative sub forma unor legi naționale privind protecția mediului apar răzleț încă de la sfârșitul anilor 1960, iar Conferința ONU privind mediul uman de la Stockholm (iunie 1972) a reprezentat, prin hotărârile sale, cu adevărat

*Comunicare prezentată la dezbaterile naționale dedicate Zilei Mondiale a Mediului cu tema „Schimbările climatice, mediul și securitatea alimentară” (5 iunie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ., director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”

momentul fondator al Erei ecologice și al Dreptului mediului. Sub impulsul său în multe state ale lumii, inclusiv în România, au fost adoptate legi pentru protecția mediului și înființate structuri instituționale de gestionare a noii problematice, la nivel internațional s-a creat Programul ONU pentru Mediu (UNEP), iar începând din 1973, Comunitățile europene și-au înscris printre preocupările lor imperativul ecologic. Primele publicații în materie datează din anii 1970 și privesc mai ales subiecte vizând prevenirea și combaterea poluării în dreptul internațional. În 1975, Academia de Drept Internațional de la Haga a inițiat primele cursuri de drept internațional al mediului, iar profesorul francez J. Lamarque publica primul manual universitar în domeniu: *Droit de la protection de la nature et de l'environnement* (Paris, LGDJ).

Și, totuși, în 1976 dacă mulți se întrebau în privința statutului, dacă nu cumva dreptul mediului se prezintă ca un simplu drept de regroupare a unor reglementări, fără specificitate, ori estimau absurd pretenția sa de a fi recunoscut ca o nouă disciplină juridică, în ultimii ani se invocă asemenea aserțiuni ca simple ilustrări ale unor căutări ale începutului și remarcându-se uimitoarea sa ascensiune se recunoaște, fără niciun fel de reținere, calitatea lui de redutabilă ramură de drept și solidă disciplină științifică.

Mai mult decât atât, născut la începutul anilor 1970 din preocuparea de a adăuga calității vieții, într-un stat visat al bunăstării generale, dimensiunea unui mediu natural sănătos și prosper, el devine astăzi – în condițiile afirmării problemelor ecologice globale, planetare, precum schimbările climatice, starea biodiversității, poluarea industrială transfrontalieră, noile biotehnologii care pun în discuție chiar continuarea actualei formule a biosferei – un drept al supraviețuirii omenirii ca specie între specii, în cadrul biodiversității actuale.

Într-un sistem din ce în ce mai bine articulat, pe niveluri de reglementare, dreptul mediului cuprinde în prezent, sub aspect cantitativ, în planul dreptului internațional peste 500 de tratate multilaterale (care privesc total sau parțial probleme ecologice), la care se adaugă 900 de tratate bilaterale și numeroase texte internaționale fără caracter obligatoriu (rezoluții, recomandări, directive, programe de acțiune, declarații ș.a., emanând de la diverse organizații interguvernamentale), dar cu un rol important în procesul de cristalizare a viitoarelor norme juridice internaționale în materie.

Dobândind bază de recunoaștere în tratatele constitutive și cu o expresie corespunzătoare în Tratatul de la Lisabona, dreptul UE al mediului cuprinde în prezent mai bine de 250 de directive și regulamente privind apa, aerul, zgomotul, deșeurile, substanțele periculoase și natura. Ultimul program de acțiune privind mediul al Uniunii, cel de-al 7-lea, adoptat în 2013, pentru perioada 2014–2020 și intitulat semnificativ *A trăi bine, în limitele planetei noastre*, are ca obiect „intensificarea contribuției politicii de mediu la tranziția spre o economie eficientă în utilizarea resurselor, cu slabe emisii de CO₂, în care capitalul natural este protejat și consolidat, și sănătatea și bunăstarea cetățenilor păstrate”.

În plan național, dreptul pozitiv al mediului, de sorginte în măsură de 80% unional-europeană cuprinde un ansamblu normativ complex, format din reglementări diverse, începând de la dispoziții constituționale, continuând cu legi, ordonanțe și hotărâri de guvern și până la ordine ministeriale și acte ale autorităților publice locale.

La toate acestea, se adaugă o jurisprudență tot mai bogată a Curții Internaționale de Justiție, CEDO, CJUE și a instanțelor jurisdicționale naționale ori a Curții Constituționale.

Totodată, se cuvin relevate constituirea și afirmarea unei doctrine specifice, cu puternice elemente interdisciplinare, exprimată și prin publicarea a numeroase lucrări de specialitate, de la tratate și manuale universitare la monografii și studii complexe, de caz, apariția revistelor de profil și înmulțirea studiilor și articolelor pe teme ecologice în publicațiile juridice generaliste. Introdus, mai întâi cu timiditate, ca disciplină opțională de studiu universitar și apoi aceasta generalizându-se, dreptul mediului a devenit domeniul de specializare și perfecționare prin studii de masterat, doctorat și postdoctorale.

Așadar, putem conchide că dreptul mediului se manifestă astăzi ca o ramură de drept robustă, în plină dezvoltare, dominată de principii specifice, utilizând tehnici speciale de reglementare și proceduri particulare de realizare a prescripțiilor sale, cu un mecanism propriu de prevenire și reparare a daunelor aduse mediului, cu norme și obiective având un puternic caracter tehnico-științific.

Unii mai îndrăzneți, dar poate autentic vizionari, văd însăși evoluția fenomenului juridic sub semnul ecologiei: născut ca drept al mediului, prin acele norme primare care reglementau raporturile dintre omul primitiv și mediul său natural, afirmarea antro-

pocenului a însemnat o alienare a juridicului în acțiunea lui *homo faber*, pentru a marca o întoarcere definitivă și decisivă prin nevoia lui *homo ecologicus*! Mai mult decât atât, trecerea de la dreptul individului la dreptul speciei și, de aici, la dreptul biosferei face din dreptul mediului chiar ipostaza însăși de a fi a dreptului, sub forma dreptului ecosferei.

Printre elementele de forță ale evoluției juridicului sub impulsul și impactul imperativului ecologic un loc important îl ocupă recunoașterea și garantarea unui drept uman fundamental la un mediu sănătos și echilibrat ecologic. Punctul de pornire l-a reprezentat pentru consacrarea sa formală, *Declarația de la Stockholm* din iunie 1972 care a prevăzut că „*omul are un drept fundamental la libertate, la egalitate și la condiții de viață satisfăcătoare, într-un mediu a cărui calitate să-i permită să trăiască în demnitate și bunăstare*” (Principiul 1). Douăzeci de ani mai târziu, *Declarația de la Rio* sublinia că ființele umane „*au un drept la o viață sănătoasă*”. La nivel european, după ce *Convenția drepturilor omului* din 1950 ignorase consacrarea unui asemenea drept din motive de prematuritate, Conferința europeană privind conservarea naturii din 1970 a propus elaborarea unui protocol adițional la Convenție, menit să garanteze fiecăruia dreptul de a se bucura de un mediu sănătos și nedegradat.

Documentul trebuia să consacre dreptul de a respira un aer și a bea o apă lipsite în mod rezonabil de poluare, dreptul de a se proteja contra zgomotelor excesive și de alte vătămări, dreptul la un acces rezonabil la litoral, la rural și la munte. Această propunere a fost reluată, tot fără rezultat, de o recomandare din 1973 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Au urmat apoi alte tentative, precum proiectul Steiger de protocol adițional (1973), propunerea profesorului J.-P. Jaqué de inserție a dreptului la un mediu care nu pune în pericol sănătatea umană, fie în Carta socială europeană, fie în Convenția europeană, ori rezoluția din 30 septembrie 2009 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei care reclamă, de asemenea, un atare document.

În ciuda, cel puțin deocamdată, a unor inițiative și a absenței unor dispoziții privind mediul în Convenție, prin ricoșeu, respectiv interpretarea în principiu a art. 2 – dreptul la viață – și art. 8 – dreptul la viață personală –, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a recunoscut, în jurisprudența sa, o atingere a unui drept legată indirect de protecția mediului. Astfel, în 1991, Curtea a declarat că protecția mediului este în mod manifest un scop legitim conform interesului general. Au urmat apoi secvențe,

precum calificarea dreptului de a se bucura de o apă nepoluată ca un drept cu caracter civil căruia i se aplică art. 6-1 din Convenție, recunoscându-se astfel unui proprietar un drept subiectiv la un mediu sănătos; o vătămare gravă constituie o ingerință în viața privată; o atingere adusă mediului poate să violeze dreptul la viață; dreptul la libertatea de expresie a operatorilor mediului a fost afirmat în mod constant; în fine, prin hotărârea din cauza Tătar c. România (27 ianuarie 2009) se va merge până la consacrarea dreptului de a se bucura de un mediu sănătos și protejat, utilizând ansamblul dreptului și practica pertinentă în materie de mediu, inclusiv principiul precauției. Într-o hotărâre din 29 martie 2010, CEDO preciza că „*imperativele economice și chiar unele drepturi fundamentale ca dreptul de proprietate, nu trebuie să ajungă a li se acorda prioritate față de considerațiile relative la mediu*”.

Recunoașterea mediului ca valoare socială majoră a generat și o constituționalizare a sa, în primul rând pe calea recunoașterii și garantării unui drept fundamental la mediu sănătos și echilibrat ecologic. În toate statele în care, după 1972, Constituția a fost revizuită sau s-a adoptat o alta nouă, s-a simțit nevoia să se introducă referiri la mediu, până la consacrarea unui drept în favoarea sa. Legile fundamentale ale Suediei, în 1974, Portugaliei în 1976, Spaniei în 1978, Austriei în 1984, Rusiei în 1993, Germaniei în 1994... au deschis și marcat drumul constituționalizării unui asemenea drept. Se estimează că, în prezent, constituții din peste 179 de state consacră problematica mediului.

De remarcat faptul că procesul de constituționalizare a inclus mai multe aspecte ale protecției mediului. Astfel, pe lângă consacrarea frecventă a principiului dezvoltării durabile, unele legi fundamentale cuprind referiri la protecția pădurilor (cea a Chinei stipulează obligația statului de a efectua reîmpăduriri, cele ale Greciei și Cambodgiei impun exigența conservării, cea a Braziliei acordă o atenție deosebită ariilor protejate forestiere, iar cea a Bouthanului prevede că cel puțin 60% din suprafața țării trebuie să rămână împădurită).

Recent, proclamat de Adunarea Generală a ONU (iulie 2008), dreptul la apă este deja prevăzut expres în Constituția Tunisiei din 26 ianuarie 2014.

La noi, o primă recunoaștere, indirectă a fost realizată prin Constituția din 8 decembrie 1991, dezvoltată cu una expresă și completă prin art. 5 din Legea protecției mediului nr. 137/1995. Complind un asemenea neajuns, în urma revizurii din 2003, Constituția României recunoaște în art. 35(1)

„dreptul oricărei persoane la un mediu sănătos și echilibrat ecologic“, iar art. 5 din OUG nr. 195/2005 a consacrat o serie de drepturi-garanții ale acestuia. În plus, legea fundamentală a țării stabilește că protejarea și ameliorarea mediului constituie o îndatorire a persoanelor fizice și juridice. Alte două dispoziții constituționale au relevanță în materie: art. 44(7) potrivit căruia „Dreptul de proprietate obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului...“ și, respectiv, art. 135(2) lit. e în baza căruia statul trebuie să asigure „refacerea și ocrotirea mediului, precum și menținerea echilibrului ecologic“. Drept garanții, relevante sunt cele de ordin procedural constând în accesul la informația de mediu, dreptul de participare la decizie și accesul la justiție în materie de mediu. Prin exercitarea acestor drepturi-garanții, s-a ajuns la afirmarea și practicarea unei veritabile „democrații ecologice“, formă a democrației participative, concepută ca un corectiv al democrației reprezentative, având ca obiect asocierea reprezentanților societății civile, cu un grad de influență variabil, la luarea deciziilor administrative. Informarea și consultarea publicului în cadrul procesului de elaborare și adoptare a deciziilor punctuale sau strategice care privesc mediul generează o democrație interactivă, bazată pe dialog, implicare responsabilă și obligarea permanentă a autorităților publice de a informa, explica și da seamă în privința actelor administrative cu impact ecologic pe care le întreprind. În același timp, recunoașterea accesului la justiție în materie de mediu, asigură justițiabilitatea celorlalte „drepturi procedurale“ ale mediului. Drepturile substanțiale rămân încă la stadiul de afirmare etică, în așteptarea statului juridic.

În panopia drepturilor fundamentale ale omului, dreptul la mediu se înscrie în cea de-a 3-a generație, cea a „drepturilor de solidaritate“, care exprimă cerințe majore, interesând pe toți indivizii și societatea, în ansamblul său.

Desigur, deși toate inerente persoanei umane, în exercițiul și semnificațiile lor, drepturile fundamentale presupun o anumită ierarhizare, efectuată mai ales în cadrul jurisprudenței instanțelor constituționale.

Urgența ecologică, drepturile generațiilor viitoare, mizele planetare, ecologia umanistă indisociabilă naturii sunt surse moral-etice ale oricărei reglementări juridice și cu atât mai mult celor de ordin constituțional. Nu e de mirare, deci, ca interpretarea dispozițiilor legii fundamentale privind mediul să se sprijine pe o judecată de valoare cu titlu

de ierarhii axiologice, identificându-se „principii matriciale“, ori „drepturi de prim rang“. Concilierea semnificațiilor diferitelor drepturi fundamentale se bazează astfel pe o ierarhie care ține seama de istoria și mizele societale ale fiecăruia dintre ele. Mediul, prin specificitatea sa și legătura lui cu viitorul omenirii, trebuie să beneficieze de o anumită preeminență, ținând de caracterul său universal, transversal, individual și colectiv. Și aceasta cu atât mai mult cu cât este de domeniul evidenței că toate dispozițiile constituționale nu au aceeași importanță și nici nu implică aceeași demnitate morală și politică. Atașată unei asemenea percepții practice și atitudini teoretice, Curtea Constituțională a României a statuat în mod constant, de pildă, că „sub imperativul protejării mediului și al asigurării acestui drept fundamental, persoanele fizice și juridice au anumite obligații stabilite prin lege“, iar acestea „nu pot fi privite ca încălcări ale unor drepturi fundamentale... precum dreptul la proprietate“, sau că dreptul la muncă nu este afectuat în substanța sa de măsurile privind suspendarea activității poluante ale unei întreprinderi, cu consecințele sociale aferente.

Constituția României nu impune în dreptul constituțional român o *clausula petrea* de genul stipulației din legea fundamentală a statului Bouthan din 2008 care interzice pentru eternitate atingerea de 60% din pădurile țării. Dar, făcând din mediu un drept uman fundamental, prin prevederile sale se admite că politicile de mediu și măsurile adoptate în favoarea sa au un caracter ireversibil. Altfel spus, voința de protecție și ameliorare a mediului exprimă *a contrario* refuzul oricărui recul și al oricărei regresii. Este ceea ce instanțele ONU privind drepturile omului interpretează exigența de „progres“ atașată drepturilor omului.

În fața amenințărilor serioase de regresie în materie de mediu și sprijinindu-se pe constituțiile care recunosc dreptul la mediu, multe curți constituționale au consacrat deja principiul neregresiunii.

Este cazul Curții Constituționale belgiene, Tribunalului constituțional spaniol, dar și al Curții Constituționale a României. Astfel, în Decizia nr. 80 din 16 februarie 2014 asupra propunerii legislative privind revizuirea Constituției, s-a considerat că propunerea de eliminare a obligației statului de a reface și ocroti mediul și de a menține echilibrul ecologic ar avea ca rezultat suprimarea unei garanții a dreptului la un mediu sănătos, depășindu-se limitele revizuirii astfel cum acestea sunt prevăzute în art. 152 alin. (2) din legea fundamentală. Astfel,

dreptul la mediu sănătos și echilibrat ecologic și garanțiile sale constituționale fac parte din prevederile Constituției, care nu pot fi modificate în sensul diminuării cerințelor lor, pe calea revizuirii.

Dar, neregresiunea nu este numai o consecință a dreptului la mediu, ea este, de asemenea, expresia obiectivului dezvoltării durabile; în consecință, orice recul în protecția ecologică ar însemna a lăsa generațiilor viitoare un mediu într-o stare mai puțin echilibrată și mai puțin benefică pentru sănătate. Mai mult chiar, principiul precauției ar putea să constituie unul dintre fundamentele neregresiunii: legiuitorul nu ar putea coborî sub un anumit prag de protecție fără a priva de garanțiile constituționale. Și, în orice caz, o generație nu poate obliga generațiile viitoare la norme juridice mai puțin protectoare pentru mediu decât cele în vigoare.

În mod evident, în raportul dintre mediu și drepturile omului, acestea din urmă depind de primul; în consecință, protejarea, prezervarea și ameliorarea calității mediului reprezintă o condiție prealabilă, necesară chiar realizării efective a multora dintre drepturile umane fundamentale, care nu pot fi exercitate și să se dezvolte decât într-un mediu de existență favorabil. Într-adevăr, degradarea mediului natural este contrară drepturilor omului, pentru că generează condiții de viață mai puțin bune pentru dezvoltarea personalității și menținerea sănătății fizice și psihice a ființei umane, afectează nivelul de bunăstare și cadrul de afirmare a demnității omului. În același sens, dar cu o rezultantă mult mai gravă dezechilibrele sistemului climatic riscă să conducă la consecința limită de a face imposibilă orice exercitare a drepturilor omului, prin amenințarea distrugerii fundamentelor vieții pe planetă.³

Într-o asemenea perspectivă, recunoașterea unui drept la stabilitatea climei, în strânsă conexiune cu dreptul la mediu și ca un aspect nou, autonom al acesteia ar permite garantarea conservării condițiilor ecoclimatice de existență și exercitare a celorlalte drepturi umane fundamentale, asigurându-le o protecție „prin rîcoșeu”.

Sub raportul consacrării juridice, dreptul uman la o climă stabilă este unul emergent, ale cărui contururi rămân de construit. Unele elemente s-au afirmat deja, drept garanții ale semnificațiilor sale, precum obiectivul de a nu se depăși pragul de creștere cu 2°C a temperaturii medii globale față de nivelul epocii preindustriale, obligația statelor de a reduce emisiile de gaze cu efect de seră și a evita încălzirea globală ș.a. Totodată, preocuparea statelor de a ela-

bora și adopta, prin acte normative adecvate strategii și planuri de acțiune pentru adaptarea la efectele schimbărilor climatice exprimă o *opinio iuris sive necessitatis* în privința recunoașterii și garantării unui asemenea drept esențial, din categoria drepturilor de supraviețuire a speciei umane.

Progrese importante pe calea cristalizării naturii și semnificațiilor juridice ale acestui nou drept fundamental sunt așteptate de la Conferința de la Paris din decembrie 2015, chemată să conducă la încheierea unui nou Acord global privind reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și afirmarea unei noi strategii mondiale în materia schimbărilor climatice.

În orice caz, recunoașterea și garantarea sa par implacabile în măsura în care de o climă stabilă depinde posibilitatea existenței și exercitării celorlalte drepturi umane fundamentale.

Note

¹ *Le Droit peut sauver la nature*, entretien avec Michel Serres, în rev. „Pouvoirs” nr. 127/2008 – „Droit et l’environnement”, Paris, Editions du Seuil, 2008, p. 8.

² Autor, printre altele, al *Le contract naturel*, Editions Flammarion, Paris, 1990 și *Le mal Propre. Polluer pour s’approprier*, Ed. Le Pommier, Paris, 2008.

³ A. Suy, *Des consequences des changements climatique sur les droits humains à la reconnaissance d’un droit humain à un climat stable*, în „Changements climatiques et droits humains” (dir. D. Dormoy et C. Kuyu), Editions Espérance, Paris, 2012, pp. 109–118.

De la caligrafie la Filocalie

Acad. **Alexandru Surdu**

Vicepreședinte al Academiei Române

A vorbi în zilele noastre, când calculatorul a devenit un instrument cu totul preferențial, după ce a înlocuit mașina de scris, despre caligrafie și despre scriere în genere, ca și despre cărți și chiar despre biblioteci, pare a fi o simplă incursiune în istorie, cu toate că progresele tehnice actuale n-au o vechime mai mare de un secol. Filosoful Constantin Noica apucase în tinerețe tramvaiele cu cai și trăsurile folosite ca taxiuri.

Caligrafia (scrierea frumoasă) nu se poate face fără condei și fără cerneală. Ce-i drept, nici pe vremea lui Noica, nu scria oricine frumos, cum n-o mai făcea nici Noica după ce adoptase pixul. Ceea ce nu înseamnă însă că astăzi ar fi pierit admiratorii scrierilor frumoase, ai manuscriselor, ca și ai vechilor tipărituri. Și tot mai des la marile edituri apare în reproducere fotografică o serie de manuscrise, cu sau fără transcrierea lor cu caractere de tipar. Și, firește, cu cât sunt mai vechi manuscrisele, cu atât este și scrierea mai frumoasă. Căci și aceasta, la rândul ei, are o istorie care, la unele populații, se confundă cu istoria însăși, ele născându-se și pierind odată cu scrisul și cu scrierile lor.

Pentru noi creștinii, care ne călăuzim după *Sfânta Scriptură*, înțelegând prin „scriptură” scriere și, respectiv, carte scrisă, mai ales *Noul Testament*, de către evangheliștii inspirați de Duhul Sfânt (*to agion*

pneuma), cărțile reprezintă materializarea credinței, pe care nu ne-o putem imagina „trasă pe calculator”. Chiar dacă uneori vedem la emisiuni televizate minunatele scrieri care se păstrează cu sfințenie în bibliotecile mănăstirilor, sau icoanele făcătoare de minuni, nu le venerăm și nu ne înclinăm la imaginile lor filmate, cum n-o facem nici la imaginile de pe calculator, amestecate acolo, în „memoria” lui, cu toate gunoaiile civilizației. Și nu este vorba în aceste cazuri de refuzul credincioșilor de a se adapta la noutățile tehnicii, căci există și posturi de televiziune și de radio specializate în transmiterea slujbelor creștine, mai ales pentru persoanele suferinde care nu se pot deplasa, și acestora le sunt de mare folos, ceea ce nu înseamnă însă că ar trebui să renunțăm la biserici, căci acestea sunt locurile sfinte în care, prin intermediul preoților, ne putem împărtăși, fiecare după puterea credinței sale, din milostenia Mântuitorului, ale cărui învățături sunt scrise acolo în *Sfânta Scriptură*, din care sunt citite cu mare evlavie de către cuvioșii părinți.

Și mai ales noi, creștinii ortodocși români, ar trebui să ne mândrim cu scrierile noastre vechi care sunt de o mare frumusețe și le întrec pe toate celelalte, cu care se mândresc occidentalii și le tot republică în condiții tipografice excepționale. Dar nu trebuie să uităm că unele dintre primele scrieri teologice le aparțin străromânilor, cum îi numea părintele Ioan Coman pe daco-romanii de la Dunărea de Jos și din Dacia Pontica. Scrierile acestora, dintre secolele al IV-lea și al VII-lea, după legalizarea creștinismului și până la căderea limesului dunărean din perioada năvălirii slavilor, sunt contemporane cu ale sfinților părinți ai Bisericii creștine, începând cu Athanasie și Vasile cel Mare și sfârșind cu Jeronim și Augustin, ceea ce înseamnă o lungă istorie a scrisului nostru creștin, de aproape două milenii, de când, pe aceleași meleaguri daco-romane, Sf. Apostol Andrei ne-a adus Lumina Evangheliei.

Pentru a scăpa câteva clipe din ghearele puternice ale calculatorului am putea să ne ascundem în Muzeul Primei Școli Românești care se găsește lângă Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

Aici a fost unul dintre centrele cele mai importante ale ortodoxiei din Țara Bârsei, din Ardeal și din toată România. Centrul în care și-a adunat și Mitropolitul Andrei Șaguna cele mai importante forțe duhovnicești și culturale din toată fosta Împărăție daco-romană, cum îi spunea el, din Nordul Mării Negre până în Panonnia și din Carpați până în Peloponez, de unde s-a născut și ideea șaguniștilor brașoveni de a cere canonizarea acestui mare cavaler al ortodoxiei. Aici zac sutele de manuscrise latinești, grecești, slovene și românești ale întregii noastre credințe. În clădirea veche și umedă, în care te cuprinde răceala și în toiul verii, te tot întrebi: cum de au rezistat atâta amar de vreme scrierile acestea, fără să se șteargă, sau să se destrame cu hârtia lor aproape lichefiată cu tot? Au rezistat, totuși, închise prin beciuri și zidite prin turlle. O parte dintre ele, firește, multe fiind aruncate, pe vremea comuniștilor, alături de alte comori grafice și picturale, pe valea care curge prin spatele zidurilor de cetate.

Ne ascundem aici, în penumbra răcoroasă a istoriei, între manuscrise și cărți, în care trăiește de-o viață părintele profesor Vasile Oltean și se tot străduiește să scoată la lumina tiparului câteva dintre comorile pe care le păzește, însoțit de câte un ajutor care îi stă în preajmă, robuț, ca și el, de pasiunea pentru scrierea cea veche. Și dacă avem răbdarea necesară, vom observa că aici, filă cu filă, părintele, transcrie desenând literele manuscriselor, de regulă slavonești, reinventând, în felul său, arta dispărută a caligrafiei. Și ne duce astfel cu gândul până la primele începuturi ale scrierii.

La început a fost *scribul* sau *scriptorul*, inspirat, cum zice povestirea, de Cadmos, zeul scrisului. Oricum, în vremile trecute nu știa să scrie oricine, iar din istorisiri și chiar din vechile reprezentări, reiese că scriptorul scria după dictare. Că cineva, stăpânul, poate, sau conducătorul era cel care avea ceva de scris, dar n-o făcea singur, ci apela de obicei la scriptor. Pe vremea domnitorilor munteni, scriptorului i se mai zicea și logofăt, acesta fiind și un grad boieresc, căci nu oricui îi era dat să cunoască tainele domnitorilor.

Dar, încă de pe timpul grecilor antici, se știe că personalitățile care dictau, fără să fie întotdeauna și „dictatori“, aveau obiceiul să vorbească repede, iar scriptorul era nevoit să-l urmărească. Specialistul în scrierea rapidă se numea la greci *tahigraf*. Existau însă chiar de pe vremea aceea și *stenografi*. *Steno* înseamnă îngustare, prescurtare. *Tahigrafi* și *stenografi* „înregistrau“, ca să zicem așa, vorbirea celui

care dicta, după care tahigrama sau stenograma trebuia descifrată și completată. Abia textul refăcut al dictării urma să fie rescris de către *caligraf*, să fie scris cât mai frumos pentru a putea fi citit de către cei cărora le era destinat. De data aceasta intervenea de regulă *lectorul*, cititorul sau traducătorul (dragomanul), dacă textul era într-o limbă străină.

Unele scrieri sau scripturi, cum le spuneau cei vechi erau destinate mai multor persoane și, ca atare, trebuia multiplicare. *Copistul* era acela care transcria manuscrisele. El nu mai avea tihna caligrafului și lucra, ca să zicem așa, „la normă“, făcând adesea și multe greșeli. Se cunosc și cazuri, până în zilele noastre, când copiii scriau în limbi pe care nu le cunoșteau. Din aceste motive a fost necesar să apară *corectorul* care să îndrepte greșelile, omisiunile sau adaosurile. Când existau mai multe manuscrise ale aceleiași lucrări, făcute în locuri și perioade diferite, cu variațiuni ale textelor, trebuia să intervină *compilerul*, a cărui misiune era aceea de stabilire a unei singure variante, cu sau fără adaosuri anexe, din celelalte manuscrise. Compilerul trebuia să fie un „specialist“ în domeniul de referință al scripturilor respective.

Acesta era momentul în care intervenea *editorul* care, asemenea părintelui din Șcheii Brașovului, refăcea întregul traseu al scripturii, pentru a pregăti forma finală a cărții, pe care urma s-o facă publică, dar nu oricum. Astăzi, o încredințează cuiva care s-o scrie pe calculator și s-o tehnoredacteze, dar dacă scrierea are caractere neobișnuite, atunci trebuie scanată, imprimată și multiplicată așa.

În trecut situația era alta, chiar în cazul tipăriturilor pe care le făcea, tot în Șcheii Brașovului, Diaconul Coresi. S-a păstrat tiparnița lui, lampa și sfeșnicele la care lucra cu ajutoarele sale la cioplitul fiecărei litere.

Înainte de apariția tiparniței toată treaba o făceau copiii-caligrafi, după ce coala mare de hârtie era îndoită și legată în formă de carte. Numai că, de data aceasta, odată stabilită textura, editarea nu se rezuma la transcriere, caligraful fiind și acela care stabilea caracterele literelor care trebuia să fie cvasi identice oriunde apăreau, ceea ce lăsa impresia că erau tipărite, atât cele majuscule, cât și cele de rând.

Aici intervine ceva cu totul deosebit, mai ales în legătură cu manuscrisele din secolele al XV-lea și al XVI-lea, care au fost editate pe teritoriul de astăzi al României. Apar acum adevărate școli de caligrafi, conduse de pictori miniaturiști care concepeau ilustrația cărților, fiind urmați de ajutoarele lor. Se vor-

bește despre ateliere, numite scriptorii (de la scriptorie), în care lucrau meșterii caligrafi și ucenicii lor. De ce ateliere? Datorită faptului că aici se făceau machetele paginilor de titlu, se făceau picturile ilustrative, decorațiunile paginale, se preparau și se amestecau pigmenți, era tratată hârtia sau pergamamentul, erau făcute copertile, scoarțele acestora și modele pentru ferecăturile lor, care erau realizate în atelierele argintarilor.

Cartea în forma sa finală reprezenta o comoară. Copertile ferecate în argint și argint aurit au încrustate scene evanghelice. Frontispiciul fiecărui capitol are un model pictural geometric cu numeroase ornamente colorate, în care predomină roșul, auriul, albastrul sau verdele. Titlul cu majuscule este auriu sau roșu. Litera inițială este mărită, stilizată și înflorată de regulă în culori asortate frontispiciului. Sunt utilizate și cerneluri de diferite culori: aurie și roșie pentru titluri, litere inițiale, unele cuvinte cu nume de sfinți, semne de punctuație. Textul obișnuit este scris cu cerneală neagră care alternează uneori cu alte culori: cărămiziu, albastru, argintiu și verde. Ilustrațiile la scene biblice sunt colorate fără stridență, urmărindu-se adesea o nuanță de fond maronie sau cenușie, care poartă, firește, și amprenta timpului.

Acestea erau cărți de cult, utilizate la slujbe în marile mănăstiri, dar și obiecte de preț ale domnitorilor sau ale boierilor. Numai că toate erau scrise în limbile de cult sau diplomatice ale vremurilor: în latină, în slavonă sau în greacă, pe care nu le mai vorbea nimeni.

Chiar dacă scriptorul, cum s-a spus, nu cunoștea limba în care scria, de fapt *transcria* cărțile de cult, mai ales pe cele slavone, preotul care le citea trebuia să le înțeleagă și să le poată traduce credincioșilor vorbitori de limbă română. Acesta a fost motivul pentru care, pe lângă sfintele biserici, au apărut și școlile, la care predau celebrii dascăli, adică cei care citeau și cântau, alături de preoți, din cărțile de cult. Prima astfel de școală, atestată pe teritoriul de astăzi al României, a fost în Șcheii Brașovului, lângă Biserica Sf. Nicolae. Tot răul spre bine, s-ar putea spune. Căci, dacă n-ar fi fost limbile acelea necunoscute de cult, n-ar mai fi fost necesare nici școlile în care să fie învățate.

Dar ceea ce este și mai important, la școlile de pe lângă biserici se învăța și limba română, respectiv scrierea și citirea. Sunt multe documente care atestă acest lucru. Cel mai cunoscut pentru noi este manuscrisul care conține *Legenda Duminicii* din

Codicele de la Ieud. Legenda a fost transcrisă pe o hârtie fabricată în Polonia între anii 1622–1633, dar originalul transcris are data 6900, adică 1391. Oricare ar fi vechimea lui, aici este relatată în limba slavonă o legendă tradusă și în românește, dar nu oricum, ci fiecare propoziție, cuvânt cu cuvânt, scrise una sub alta, întâi textul slavon și sub el textul românesc, cu litere vechi chirilice necursive. Cine nu vrea să învețe slavonește, citește numai textul românesc și se bucură de frumusețea legendei.

Pe scurt, se spune că undeva în fața unei biserici, ar fi căzut din cer o piatră. Ea nu era prea mare, dar era atât de grea că nimeni nu reușea s-o mute din drum. Și atunci au chemat preoții să facă slujbe, să vadă ce se întâmplă. Și n-au reușit s-o urnească, până când n-a venit Patriarhul. Numai după ce a ținut el slujba, piatra s-a deschis și din ea au ieșit niște scripturi, în care se spunea că cine a avut puterea și credința de a desface această piatră, să știe că este un semn de la Bunul Dumnezeu, ca să cinstească de acum înainte, ziua Sfintei Dumineci. Și, în fiecare duminică, să iasă, cu mic și mare, cu tineri și bătrâni, în straie de sărbătoare, să meargă la biserică, să audă Sfânta Slujbă și să asculte clopotele, care sunt glasul de chemare a lui Dumnezeu pe Pământ.

Preoții le-au citit, de bună seamă, în limba română marmașienilor din Maramureș legenda *Sfintei Duminici*, căci de atunci și până în zilele noastre, în fiecare duminică îi vezi pe ulițele satelor, îmbrăcați în straiele lor frumoase, mergând în pâlcuri spre bisericile lor cu turnuri înalte până la cer, în bătaia clopotelor, prin care îi cheamă pe îngerii Domnului să coboare la ei și să le asculte rugăciunile.

Cu timpul, au fost traduse în românește toate cărțile de cult și, în cele din urmă, *Sfânta Scriptură*, dar nu din slavonește, cum ne-am fi așteptat, ci din grecește, căci timpurile se schimbaseră. După 1610 are loc un exod de greci către Țările Românești, și nu este vorba numai de fanarioții negustori și politicieni care câștigaseră încrederea turcilor, ci și de ultimii cărturari ai grecilor care-și găseau aici refugiul. Așa se face că, la Iași și la București, au fost înființate două Academii grecești, la care predau în greacă și latină, printre alții, și discipolii ultimului mare comentator grec al filosofiei lui Aristotel, Teophil Coridaleu. În aceste condiții, traduceri textelor biblice în limba română au fost făcute cu mare acribie de către cărturarii vremii, cu redarea cât mai exactă a sensurilor și cu exprimarea lor cât mai elevată. Așa s-au făcut și așa au rămas până astăzi, adevărate comori ale culturii noastre. Tradu-

cerile acestea, datorită importanței lor și a eforturilor considerabile prin care s-au realizat, poartă numele, rămase în istoria scrierilor bisericești, a celor care au făcut cu puțință apariția lor: *Biblia lui Șerban* (Cantacuzino), *Biblia lui Șaguna*, *Biblia lui Anania*.

Cei care au tradus și diortosit (au îndreptat și au lămurit traduceri) și-au pus întreaga viață în slujba acestor îndeletniciri, fiind ei înșiși, ca și traducătorii *Vechiului Testament* și scriitorii *Noului Testament*, călăuziți de Duhul Sfânt (*to agion pneuma*) care este și Duhul Adevărului și Duhul Frumuseții.

Călăuzindu-se după vechile traduceri ale *Bibliei*, Constantin Noica zicea, pe bună dreptate că redarea primului verset din Prologul *Evangheliei după Ioan*, „*En arche en ho logos*“, prin: „*La început a fost cuvântul*“, cum se face în traduceri moderne, nu este nici pe departe atât de corectă și atât de frumoasă ca în primele traduceri, în care este utilizat *întru* în loc de „în“, *rostire* în loc de „cuvânt“, și „era“ în loc de „a fost“: „*Întru început era rostirea*“, la care putem adăuga, după contextul evanghelic, în care Divinitatea este și începutul și sfârșitul, Alpha și Omega, că românii dispun de un termen potrivit, la fel de vechi, *obârșie*, care înseamnă și început și sfârșit: „*Întru obârșie era rostirea*“. Se obține astfel cea mai bună și cea mai frumoasă traducere a versetului evanghelic din toate limbile moderne. O traducere făcută în conformitate cu „duhul limbii române“.

Faptul că în zilele noastre au apărut tot felul de nechemăți care își permit să facă te miri ce corecturi și comentarii la textele biblice și chiar la rugăciunile tradiționale este un semn că și la noi, ca și în toată Europa, cum a spus-o și Karl Marx la începutul celebrului *Manifest al Partidului Comunist*: „*Ein Gespenst geht um in Europa*“ („*O stafie umblă prin Europa*“), a pătruns duhul răului, *to pneuma poneron*, care a coincis cu începutul scrierilor urâte despre viața lui Iisus Hristos. Pe scurt, s-au găsit și se mai găsesc încă savanți sau nu care consideră că evangheliștii au greșit și că viața lui Hristos trebuie rescrisă. De curând, a fost tradusă și publicată și la noi cartea lui Ernst Renan, din care reiese că Iisus Hristos ar fi fost un om obișnuit care dădea sfaturi de cumpătare, dar, nerespectând tradițiile vremii, a sfârșit prin a fi pedepsit cu moartea. Editorii, din motive comerciale, i-au pus ca supratitlu *Mântuitorul*, adică tocmai ceea ce s-a străduit Renan să infirme că ar fi fost Iisus Hristos.

Este interesant faptul că majoritatea autorilor de cărți urâte despre viața lui Hristos au fost, într-un fel sau altul, continuatori ai filosofiei lui Hegel, ceea ce pare curios la prima vedere, căci acesta nu s-a considerat niciodată ateu. Ce-i drept, a fost și el un fel de adept, cel puțin în tinerețe, al lui Immanuel Kant, care scrisese despre *Religie numai în limitele rațiunii*, respectiv cu infirmarea minunilor inexplicabile rațional. S-a descoperit însă și o lucrare a lui Hegel despre viața lui Iisus Hristos care nu diferă de celelalte decât prin dimensiunile mai reduse.

A fi creștin înseamnă, după scrierile neotestamentare, a crede în (1) Bunavestirea pe care i-o aduce Fecioarei Maria Îngerul Domnului; (2) Nașterea lui Iisus Hristos cu fenomenele cosmice și telurice care au însoțit-o; (3) Viața Mântuitorului cu toate minunile și învățăturile sale până în clipa morții pe cruce; (4) Învierea și (5) Înălțarea la Cer. Toate scrierile din care lipsesc aceste credințe, sau cel puțin una dintre ele, sunt necreștine și, în măsura în care sunt combătute, din diferite motive, credințele creștine sau creștinii care le susțin, scrierile sunt și anticreștine, căci duhul răului se confundă adesea cu duhul anticristului (*to pneuma tou antichristou*).

Ce-i drept, a nu fi creștin nu înseamnă a fi ateu, ci poți fi de orice altă credință, dar nici a fi ateu nu înseamnă a fi anticreștin, dar în Europa, cea bântuită de „fantoma“ răului, era vorba de creștinism sau anticreștinism. În ciuda măreției speculative a Spiritului Absolut, despre care vorbea Hegel, acesta nu este Duhul Sfânt (*Spiritus Sanctus*) și, ca atare, nu este nici Duhul Adevărului (*to pneuma tes aletheias*). Din această cauză, atât Hegel, cât și urmașii acestuia au alunecat, cu voia sau fără voia lor, spre anticreștinism, iar scrierile lor pe această temă sunt urâte și au fost scrise cu ură. Ele au stat la baza concepțiilor comuniste, revoluționare, de zdrobire a orânduirilor bazate pe creștinism, au condus la martirizarea miilor de preoți creștini, cu mult mai rău decât pe vremea persecuțiilor romane și păgâne de la începutul creștinismului. Oamenii aceștia au gândit, au scris și s-au comportat fără frica de Dumnezeu. O parte dintre ei și-au primit deja pedepsele cuvenite, dar spiritul răului tot mai bântuie. Se aud tot mai des și mai puternic glasurile profeților mincinoși, ai falșilor învățători care se ridică împotriva cărților noastre sfinte, fără sfială și fără frica pedepsei divine. Îi recunoaștem după urmele murdare pe care le lasă pe oriunde trec și după scrierile lor urâte.

Începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu (*arche sophias phobos theou*). Căci Dumnezeu este

Unul, Totul, Infinitul, Eternitatea și Absolutul, El este Supersistența, este Începutul și Sfârșitul. Creștinismul este credința noastră în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care este Calea, Viața și Adevărul (*he hodos, he zoe, he aletheia*). Creștinismul, la început, se numea „Calea“ (*he hodos*), drumul către Împărăția lui Dumnezeu, pe care a purces Fiul Acestuia, Cel provenit dintru Sine și care s-a întors la Sine. Căci tot El ne-o spune: „*Mărturia Mea este adevărată, căci Eu știu de unde am venit și unde mă duc*“ (*quia scio unde veni et quo vado*).

Nu este ușor să mergi pe urmele lui Dumnezeu, deoarece tu, oricine ai fi, n-ai fost prevestit de Îngerul Domnului, nu te-ai născut sub privegherea Duhului Sfânt și nu vei avea niciodată puterea Acestuia, dar credința în Iisus Hristos, chiar dacă n-ai avut-o, o poți dobândi pe calea nesfârșitelor nevoițe ale desăvârșirii. Calea pe care au purces Sfinții Părinți ai Bisericii, sihaștrii, monahii și preoții dreptei noastre credințe, Calea despre care aceștia ne-au lăsat cele mai frumoase scrieri. Scrierile despre îndumnezeire (*teosis*), despre încercările apropiării de Dumnezeu prin puterea neîntreruptă a rugăciunii către Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu.

De scrierile acestea trebuie să ne apropiem cu mâinile curate, cu suflete cinstite și cu gânduri bune. Și, întrucât ele au fost scrise sub inspirația Duhului Sfânt, care este și Duhul Adevărului, dar și Duhul Frumuseții (*to pneuma tou kalou*) ar trebui să ne cuprindem și de dragostea pentru Frumusețe, căci aceasta înseamnă *Filocalia*, numele sub care sunt cunoscute aceste scrieri: *Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*.

Și, într-adevăr, ce ar putea să fie mai frumos decât apropierea de Dumnezeu? Și ce carte să fie mai frumoasă decât aceasta? Cartea noastră de suflet și pentru suflet, cartea iubirii de frumos și de înțelepciune, cartea dragostei și a fricii de Dumnezeu. Dragostea și frica sunt componente ale *catharsis*-ului, ale purificării și ale unor trăiri apropiate de cele divine. Depinde de noi dacă vrem, sau nu, să luăm cunoștință de ele, dacă vrem, sau nu, să urmăm și noi Calea sfintelor nevoițe ale desăvârșirii.

Una dintre primele învățături ale *Filocaliei* este aceea că nimeni nu poate de unul singur, fără ajutorul lui Iisus Hristos și al Duhului Sfânt și fără să cunoască Scrierile Sfinte să se apropie de Bunul Dumnezeu. Că, pentru a porni pe Calea cea Dreaptă, are nevoie de o călăuză și de o pregătire îndelungată prin care să se lepede de toate păcatele și de toate

ispitele. Numai în felul acesta se poate retrage în singurătate, fără să regrete lumea în care a trăit. Ani de zile apoi trebuie să se obișnuiască cu viața în rugăciune și pentru rugăciune. Cu „rugăciunea inimii“, adresată lui Iisus Hristos pentru iertarea păcatelor, cu numeroasele renunțări la deprinderile lumești, la trebuințele trupului și la năzuințele cugețului. În felul acesta, se poate realiza starea de concentrare, de contemplație a obiectelor și a persoanelor divine, pentru ca, în cele din urmă, dacă i-a fost dat să facă parte dintre cei aleși, să aibă revelația apropiării de Dumnezeu prin obținerea Harului Divin.

Spre deosebire de meditația transcendentă a orientalilor, cum observase și Părintele Stăniloae, traducătorul și editorul român al *Filocaliei*, isihasmul ortodox nu este un exercițiu fizic, un experiment pe care să-l poată face oricine prin impunerea unor exigențe și prin antrenamente asemănătoare cu cele sportive, pentru obținerea unor performanțe, eventual spectaculare, cum le realizează fahirii. Isihasmul presupune o meditație transcendentă, căci Divinitatea creștină este *dincolo* de noi, în Împărăția lui Dumnezeu, unde nu pătrunde nimeni fără ajutorul lui Iisus Hristos. În plus, asemenea Mântuitorului, nimeni care nu se gândește la semenii săi și nu se jertfește, la rândul său, pentru mântuirea acestora nu poate să ajungă în preajma lui Dumnezeu.

Nenumărate și pline de învățăminte sunt scrierile despre nevoițele isihasmului, despre eforturile și mai ales despre numeroasele *pietre de poticnire* care te întâmpină aproape la fiecare pas, piedicile tot mai grele care te opresc și de care nu poți să treci decât prin rugăciune, prin întărirea credinței și mai ales prin ajutorul divin de care nu se poate bucura oricine.

Faptul că majoritatea sihaștrilor nu ajung la Harul Divin, cum nu ajung, decât rar, nici monahii și preoții, nu-i împiedică să slujească cu credință în numele învățăturilor creștine. Sihastrul Laurențiu Stălpnicul, pe care l-am cunoscut la Muntele Athos, și care spunea mereu în gând rugăciunea inimii, când l-am întrebat dacă speră să obțină Harul Divin, mi-a răspuns că el se roagă pentru iertarea păcatelor, pentru călugării athoniți și pentru toți creștinii ortodocși și speră ca Bunul Dumnezeu să-l ia cât mai repede din această lume.

Poate că cea mai frumoasă învățătură din *Filocalia sfintelor năzuințe ale desăvârșirii* este aceea că cine îl iubește cu adevărat pe Dumnezeu, nu-l cere și lui Dumnezeu să-l iubească pe el.

Elemente pentru construcția unui nou model educațional

Emilian M. Dobrescu*

Fapte care impun un nou model educațional

Omenirea este cunoscută de mai multe mii de ani, dar i-au trebuit, de fapt, două milenii, pentru a parcurge elementele esențiale ale civilizației, așa cum o cunoaștem astăzi: rasa albă a fost cea care a condus aceste schimbări și a cules principalele lor beneficii, în domeniile economic, militar și politic. Nu omitem, la scară planetară, evoluția și dezvoltarea înainte de nașterea lui Christos, a civilizațiilor chineză, indiană, asiro-babiloniană, egipteană. Cea mai profundă teorie științifică, a cărei esență explică evoluția la nivel macro sau micro, apreciem că este teoria spiralei; la scara istorică, dar și la nivelul genetic, spirala este modelul explicativ milenar pentru evoluția omului. De când există Pământul, omenirea cunoaște trei mari civilizații: albă, galbenă și neagră, ele însele evoluând de trei milenii în spirală, spirala genetică, economică și morală.

Mileniul al treilea de la nașterea lui Hristos, cel mai profund prin implicarea științei, tehnologiei și cunoașterii, aduce cu el mari schimbări planetare:

- impunerea, de fapt revenirea la prevalența civilizației galbene, reprezentată azi de China și statele sud-est asiatice, cu tot cortegiul de fapte conexe, pe plan economic, social și moral;
- kiborgizarea omului, adică generalizarea simbiozei om-tehnică (tehnologie) în însăși ființa umană;
- lupta contra schimbărilor climatice și folosirea pe scară largă, în acest sens, a energiilor regenerabile;
- colonizarea altor planete, panspermia cosmică pământeană.

Perioada nouă a istoriei Terrei, a celor o mie de ani ai erei Vărsătorului, în care am intrat în anul 2000 este suficient de amplă pentru a permite realizarea efectivă a acestor trei tendințe manifestate încă din ultimele decenii ale secolului al XX-lea. Nu putem intui acum direcția predilectă a unor asemenea transformări majore, care depășesc puterea de creație, înțelegere și cunoaștere a omului. În ciuda uriașelor sale cuceriri științifice, care i-au marcat

evoluția, Omul mileniului al treilea este încă un novice. Lipsa resurselor, accesul limitat la cunoaștere, exacerbarea unor principii morale vetuste, ne limitează plenar evoluția în spirală. În acest prim deceniu și prim secol al noului mileniu, ne aflăm în cea mai paradoxală situație a existenței noastre universale.

Omenirea se află într-o situație *sui generis*, nemaicunoscută în ultimii trei mii de ani: cea mai numeroasă generație de tineri din întreaga istorie a planetei este cea de astăzi, cu peste 1,2 miliarde de persoane. Această cifră figurează în rapoartele Fondului Națiunilor Unite pentru Populație, în care sunt studiate problemele adolescenților și ale tinerilor, pentru necesitățile cărora sunt alocate puține resurse. Jumătate din aceste persoane sunt tineri până la 25 de ani, 20 % – adolescenți între 10 și 19 ani, 85 % sunt tineri din țările în curs de dezvoltare. Fiecare al patrulea tânăr trăiește în sărăcie. Anual, 14 milioane de femei tinere nasc, iar complicațiile din timpul sarcinii și al nașterii duc la mortalitate infantilă. La fiecare 14 secunde are loc o infectare cu HIV/SIDA în rândul tinerilor, educația sexuală fiind un subiect tabu în multe țări. În același timp, guvernele și statele lumii se confruntă cu costuri noi, antrenate de îmbătrânirea populației, o problemă importantă, în special în Europa. În Marea Britanie, un sfert dintre copii – 22 % dintre băieți și 28 % dintre fete – sunt obezi sau supraponderali. Cele mai dezvoltate țări ale planetei sunt marcate, cum n-au fost niciodată până acum de o „epidemie de obezitate”, cauzată de hrana ieftină și bogată în factori artificiali, dăunători sănătății umane. Reducerea volumului pachetelor de alimente este unul dintre cele șapte angajamente ale primei *Carte a alimentelor și sănătății*, publicate de Federația Britanică a Industriei Alimentare (FDF), care cuprinde giganți precum Coca-Cola, Kellogg's sau Nestle; FDF s-a angajat deja să renunțe la majoritatea distribuitorilor automate instalate în școlile primare, sau să eticheteze de o manieră mai clară produsele alimentare pe care le vând companiile membre.

*Prof. univ., secretar științific, Secția de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române

Conform rapoartelor Fondului Monetar Internațional (FMI), pentru anii 2004–2006, ritmul de creștere a economiei mondiale în acești ani, cuprins între 4 și 5 % anual, este cel mai mare înregistrat în ultimii 30 de ani, în ciuda majorării prețului petrolului la cel mai înalt nivel atins vreodată, de neimaginat în urmă cu 20 de ani! În perioada 2007–2009, ritmul mediu de creștere a economiei mondiale s-a înjumătățit, această diminuare a turajiei motoarelor economice pregătind criza profundă pe care o parcurgem și care împinge omenirea către societatea cunoașterii și a unui nou mod de educație a pământenilor – educația care este nevoită să țină seama de resursele limitate ale planetei.

În materie de noi căi de producție, *outsourcing*-ul sau delocalizarea (producerea de bunuri în afara surselor tradiționale – definiție personală a conceptului încă neintrat în dicționare) reprezintă o nouă tendință înregistrată la începutul mileniului al treilea. De exemplu, Bangalore, unul din cele mai mari orașe ale Indiei, are o regiune suburbană numită Electronics City, unde numeroși giganti ai domeniului, precum Hewlett-Packard și Motorola, au birouri; această zonă a orașului produce 32% din veniturile Indiei din *outsourcing*, venituri anuale care se cifrează pe total la 12,5 miliarde dolari SUA.

În noile condiții geopolitice și geostrategice, miturile societății de consum, ale societății industriale și post-industriale sunt spulberate; ele au generat deficite bugetare publice excesive, de neimaginat (unul din criteriile de convergență la Uniunea Economică și Monetară europeană, care nu mai poate fi respectat de statele membre sau viitoare membre, este existența unui deficit bugetar public mai mic de 60 % din produsul intern brut). O tendință economică de amploare este cea legată de îmbunătățirile aduse mediului investițional în China și în India, care au determinat cea mai substanțială reducere a gradului de sărăcie pe care lumea a experimentat-o vreodată. La Congresul anual din 2005 al Partidului Laburist din Marea Britanie, Gordon Brown, pe atunci ministrul finanțelor, ex-prim ministru al Marii Britanii, a anunțat că *„vom achita partea noastră din datoria multilaterală a țărilor sărace, în curs de reformă. Solicit și altor țări să urmeze acest exemplu, pentru ca țările care au datorii să fie scutite de acestea”*. Reamintim un fapt mai puțin cunoscut și mediatizat, Marea Britanie este, prin intermediul Commonwealth-ului (Imperiul britanic pe națiuni, alcătuit din 84 state foste colonii britanice), cel mai

puternic stat al planetei. *„La momentul în care numeroase state sunt obligate să aleagă între a-și rambursa datoria și a investi în străinătate, educație și infrastructură pentru a putea atinge obiectivele mileniului, în special reducerea la jumătate a sărăciei până în 2015 (fapt ipotetic atunci și iluzoriu acum – n.n.), trebuie să facem mai mult”*, sublinia Gordon Brown, fost prim ministru al Marii Britanii, la reuniunea anuală din 2006 a FMI și a Băncii Mondiale.

Istoria individuală și cea colectivă sunt accelerate și dirijate. Oamenii sunt măcinați sistematic de o maladie a civilizației actuale, mai puternică decât SIDA sau SARS, ale cărei efecte nimeni nu le poate măsura concret – stresul cotidian. Cauzele stresului sunt diferite, dar consecințele sunt aceleași. În țările economice avansate, la baza stresului se află tehnologiile ultramoderne, intensitatea înaltă a muncii, ritmul accelerat de viață. În țările în curs de dezvoltare și subdezvoltate, cauzele stresului sunt determinate de precaritatea nivelului de trai și de factorii legați de acesta – nesiguranța zilei de mâine, dificultăți de a găsi un loc de muncă, privațiuni cotidiene etc. Calamitățile naturale, inclusiv problemele climatice grave ale ultimilor ani, cauzate de reducerea stratului de ozon și creșterea procentului de bioxid de carbon din atmosferă, catastrofele ecologice, accidentele, problemele de sănătate ale membrilor familiei sunt factori stresanți, indiferent de nivelul de trai al celor afectați. Omenirea începutului de mileniu este foarte stresată. Stresul ne marchează puternic spirala genetică, în structura internă a omului se produc modificări substanțiale și ireversibile.

Descrierea noul model educațional propus

De-a lungul istoriei sale, Omenirea a parcurs, pas cu pas, cerințele realizării unui progres general necesar, ale cărui accelerare și intensitate au crescut, cu cât ne apropiem de zilele noastre. Avem convingerea că ritmul schimbărilor și nivelul performanței realizărilor umane în noul mileniu, nu numai că vor cunoaște o creștere semnificativă, dar vor cuprinde tot mai mult și mai profund întreg ansamblul vieții și activității umane, indiferent de zona geopolitică și geostrategică planetară. Producerea, transmiterea și aplicarea noilor achiziții ale cunoașterii devin instanțe concrete, care asigură formarea fiecăruia dintre noi. Am gândit ca necesare pentru un nou model educațional, următoarele **principii, metode, căi și măsuri** pentru realizarea acestuia:

Principii

- explicarea sensului și înțelesului de „societate a cunoașterii“;
- importanța mai mare a inovării și descoperirii față de însușirea mecanică și repetarea cunoștințelor;
- adecvarea politicilor educaționale cu perioada pe care societatea o parcurge;
- planificarea și predictibilitatea educației;
- „extinderea critică“ a educației la distanță;
- primordialitatea practicii în fața teoriei;
- evaluarea și cuantificarea efectelor.

Metode

- canalizarea energiilor individuale spre educație;
- promovarea învățării prin descoperire;
- elaborarea unor programe și cu responsabilități clare pentru realizare;
- elaborarea unor planuri cu termene precise de realizare;
- permanentizarea educației permanente;
- promovarea învățării în mijlocul naturii, sau prin vizite la obiective;
- aplicarea unor sisteme de clasificare și evaluare.

Căi

- alocarea a cel puțin 3% din PIB pentru educație;
- o nouă lege a educației, cât mai cuprinzătoare;
- curricule didactice legate de practică, nu de teorie;
- conceperea actului educațional prin intermediul mass media și a tehnologiilor informatice și de comunicare;
- încurajarea și sprijinirea instituțiilor care promovează actul educațional eficient;
- folosirea experienței în educație a ONG-urilor;
- promovarea concurenței și a clasamentelor în domeniul educației.

Măsurii pentru implementarea modelului

Factorii responsabili și indivizii implicați direct în iureșul globalizării se preocupă, direct sau indirect, de gândirea și aplicarea unor măsuri care influențează educația și efectele educației asupra indivizilor din diferite țări ale planetei. În procesul globalizării, devastator pentru natura planetei și ființa umană, cele mai urgente măsuri care se impun a fi luate pe linie de educație, propunem să fie următoarele¹:

- Implicarea profundă, temeinică și prognostică a societăților profesionale, cum sunt la noi, Societatea

de Matematică, Societatea de Fizică, Societatea de Chimie, Societatea de Biologie, în procesul educațional.

- Accentuarea fenomenului educației pe pregătirea practică, pe formarea de competențe prin experiențe în laborator (chiar și demonstrative, unde nu există baza materială). O preocupare deosebită trebuie acordată dotării minime, standard, a laboratoarelor din școli.

- Școala, pe diferitele ei niveluri, să ofere acces și șanse egale tuturor, dar să cultive și elitele. Să existe programe speciale pentru elevii/studenții dotați, superdotați și, reciproc, pentru elevii/studenții cu dificultăți.

- Profesorul, manualul și computerul trebuie să se susțină și valorizeze reciproc în procesul de învățământ modern. Calculatorul și Tehnologiile Informaticii și Comunicării (TIC), trebuie să fie văzute ca parte a procesului de învățământ, și nu ca înlocuitor formal al manualului sau profesorului.

- Calculatorul să fie folosit ca instrument de predare și învățare, nu să fie un scop în sine. Folosirea calculatorului să fie dinamică, iar profesorul să verifice ipoteze, cu ajutorul computerului, în încercarea de a justifica teoretic, dar să nu se rezume doar să citească de pe ecran un text, să prezinte un film documentar sau să facă simple comentarii.

- Imprimarea unui caracter experimental în predarea disciplinelor umaniste, mai ales, a celor aparținând științelor naturii. Înțelegerea educației din științele exacte și, în special, din matematică – mijlocul principal pentru formarea competențelor majore ale omului modern: gândirea corectă și posibilitatea unui raționament logic în situații de orice tip.

- Utilizarea mai profundă a caracterului experimental al științelor naturii, pentru formarea capacității de a trece de la particular la general. Sporirea rolului experimentelor pentru a forma gândirea analitică a subiecților, și nu numai pentru a cultiva competențele practice ale acestora.

- Elaborarea unor programe didactice mai puțin încărcate cu amănunte decât în prezent, care să se bazeze mai mult pe trecerile de la particular la general, precum și pe apelul la intuiție, experiment și spirit critic. Abandonarea focalizării procesului instructiv-educativ pe transmiterea de informații sau memorizarea și redarea automată a acestora în procesele de examinare/evaluare. Eliminarea în totalitate, indiferent de nivelurile școlii respective, a testelor cu subiecte și soluții pre-publicate și trecerea, în cel din urmă caz, la teste cu alocare aleatorie (computerizată),

care să acopere în întregime programa educațională respectivă.

- Dobândirea unor competențe cheie în științele naturii și cele socio-umane, cum sunt: competențele practice, competențele de învățare de-a lungul întregii vieți, competențe digitale de mănuire a computerului sau a laptopului.

- Centrarea pe nevoile exprimate de mediul de afaceri și exigențele de pe piața forței de muncă, pe studierea și preluarea nevoilor mediului de afaceri în proiectarea curriculară.

- Introducerea educației inovative, saltul la pedagogia bazată pe investigare și descoperire, observare, analiză și sinteză. Dezvoltarea capacității de raționare a subiectului, înțelegerea desfășurării fenomenelor și nu memorarea lor.

- Dezvoltarea deprinderilor de a acționa într-o situație dată, pe baza informațiilor și abilităților dobândite anterior; actorul educațional trebuie antrenat să judece în mod autonom o problemă din viața reală, să își formeze o opinie și să găsească un răspuns.

Concluzii

Omul nu poate rezista în iureșul actual al globalizării fără o adaptare specifică, în care să înglobeze experiența sa milenară de cunoaștere, experiență adaptată la noile condiții de dezvoltare a vieții pe Pământ. Adaptarea evoluției umane la evoluția actuală a vieții pe Pământ se poate face numai prin adaptarea vieții umane la realitățile actuale ale experienței umane milenare.

Acest lucru este posibil printr-un nou model educațional bazat pe forme noi de educație și comunicare interumană, cum sunt educația cu accente practice, educația nonformală, educația inclusivă și educația de-a lungul întregii vieți.

Bibliografie selectivă

Dobrescu, Emilian M., *Educație și globalizare*, lucrare prezentată la sesiunea științifică internațională cu tema „Antropologia globalizării”, Academia Română, 21 decembrie 2009.

***, *Educația și criza: Valoarea burselor acordate de Junior Achievement a crescut cu 75%, la 280.000 de euro*, pe site-ul Junior Achievement Romania, vizitat în ziua de 17 decembrie 2009.

Khanna, Parag, *Lumea a doua. Imperii și influență în noua ordine globală*, traducere de Doris Mironescu, Ed. Polirom, Iași, 2008.

***, *Manualul calității în educație, ghid*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2006.

***, *Management de la Qualité en Éducation, Lignes directrices pour l'application de l'ISO 9001:2000 dans l'éducation*, Paris, UNESCO, 2009.

***, *Raport sinteză privind audierea publică din 28 oct. 2009, pe tema Formarea de competențe: o necesitate pentru societatea secolului XXI?* (selective), pe site-ul

www.Sinteza_SAR_AA_Siveco_11091752.pdf, vizitat în ziua de 17 decembrie 2009.

***, *România educației, România cercetării*, București, Comisia prezidențială pentru analiza și elaborarea politicilor din domeniile educației și cercetării din România, 6 iulie 2007.

Zamfir, Cătălin și Stoica, Laura, *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Ed. Polirom, Iași, 2006.

Note

¹ Apud ***, *Raport sinteză privind audierea publică din 28 oct. 2009, pe tema Formarea de competențe: o necesitate pentru societatea secolului XXI?* (selective), pe site-ul

www.Sinteza_SAR_AA_Siveco_11091752.pdf, vizitat în ziua de 17 decembrie 2009.

O restituție istorico-memorială de prestigiu: Gheorghe Boldur-Lătescu

Acad. Alexandru Zub

Profesorul Gheorghe Boldur-Lătescu, al cărui curriculum se leagă îndeosebi de Academia de Științe Economice, este una dintre marile figuri nedreptățite din ultima jumătate de secol, dacă ne gândim la anemicul ecou public al cărților sale de memorii și de eseistică angajată. De curând, el a făcut să apară, la New York, un nou volum ilustrativ pentru modul său de a discerne și defini realitățile timpului, puse mereu în cheie diacronică și marcate de un spirit format la școala marilor tradiții umaniste¹. Este o culegere de eseuri publicate mai întâi în presă („România liberă“, „Cotidianul“, „Timpul“ etc.), din 1995 până în 2011, cu mențiunea expresă că este vorba de opinii ale unui fost deținut politic, supraviețuitor al „fenomenului Pitești“ (1949–1951), pe seama căruia a întreprins deja o minuțioasă analiză critică¹, una ce s-a bucurat de o anume recunoaștere².

Impresia pe care o produce, chiar și la o lectură fugitivă, noua carte a profesorului, asociat de astă dată cu mai tânărul Daniel Teodorescu, nepot prin alianță, este a unei mărturii, la senectute, pe seama unui „eveniment“ cu semnificație specială pentru biografia proprie, ca și pentru istoria unei epoci de tristă amintire, aceea a regimului totalitar comunist din România. Este vorba mai întâi de titlul însuși, în care problema „reeducării“ prin violență, destul de controversată, e definită acum ca un „experiment“ și antamată din perspectiva unui supraviețuitor decis a regândi totul sub unghiul duratei în ansamblu, la trecut, prezent și viitor, în economia noii serii (*Central and Eastern Europe in Transition*) cu rost integrativ.

Dacă autorul a ținut să publice o versiune engleză a textelor, este fiindcă avea convingerea că „lumea mare“, îndeosebi cea de peste ocean, trebuie să cunoască drama României postbelice, având sub ochi datele esențiale (inclusiv cele de ordin geopolitic, etnocultural, istoric), date pe care le sintetizează într-o prefață destul de consistentă, în care se și enunță caracterul unic al „fenomenului Pitești“, ca proiect de remodelare prin violență a omului.

Prima parte, din cele trei ale cărții, se intitulează chiar *Omul nou*, concept în numele căruia s-au pro-

dus ample schimbări instituționale. A doua, continuând analiza în același spirit, se cheamă *Omul post-decembrist*, iar ultima, *Renașterea conștiinței naționale*, ca fel de a semnală sensul benefic al schimbărilor din 1989, incluzând integrarea României în NATO și în Uniunea Europeană, ca pași decisivi în destinul istoric al țării.

Numeroase subdiviziuni asigură o anume structură tematică, astfel ca cititorul mai puțin avizat să poată urmări problemele puse și deopotrivă reacțiile autorului, ca actant, martor și analist al unei epoci de intens dramatism. Nu se pot rezuma, sistematic, asemenea capitole, deși autorul a avut grijă să pună în fruntea lor sintagme edificatoare și să facă, eventual, unele mențiuni bibliografice, care să permită și o extensie analitică. Pânza evenimentială se întretaie, în acest cadru, cu datele curriculare, cu episoade și figuri ale recluziunii silnice, evocate anume pentru substratul lor paideic.

Arestat în primăvara anului 1949, odată cu numeroși alți tineri, autorul a cunoscut asprile recluziunii la Rahova, Uranus, Pitești, ultima închisoare fiind tocmai cea în care Securitatea, la ordinul Moscovei, pregătea o diabolică acțiune de așa-zisă

reeducare, folosindu-i chiar pe deținuți (în frunte cu Eugen Țurcanu) pentru a impune autocritici, abdicări de la crezuri politice și morale, prin violențe de tot felul, unele nemaîntâlnite aiurea. Tinerii închiși la Pitești, mai cu seamă studenți, au cunoscut din plin tortura și au practicat-o, la rândul-le, spre a-și dovedi atașamentul față de regimul comunist. Se urmărea, prin acest „experiment“, achiziția de noi date, utile pentru sistemul coercitiv, dar și anihilarea unei elite în devenire a societății românești³. În cazul de față, originea aristocratică era un motiv în plus de eliminare, adăugat la nonaderența politică și la gesturile ostile față de regimul „democrat-popular“.

Monumentala suită de volume despre *Genocidul comunist în România* (I–IV, Albatros, 1992–2003) denotă o imensă investiție de muncă, tărie morală, talent, ca și versiunea sintetică publicată, în engleză, la New York⁴, la care autorul a adăugat recent un text mai aparte, mai personal, împreună cu Daniel Teodorescu, despre fenomenul reeducării, text la care ne vom referi mai jos, fără intenții de analiză sistematică, exhaustivă⁵.

Cazuistica fenomenului, ineputabilă practic, se cunoștea secvențial, prin diverse mărturii (D. Bacu, G. Dumitrescu, P. Goma, V. Ierunca etc.), însă G. Boldur-Lătescu a dorit să adauge propria sa depoziție, ca unul ce fusese tocmai în camera 4 Spital când s-a declanșat indicibila revărsare de ură, violență, bestialitate, fără să cedeze și a ajuns a se opune eficient, mai apoi, în celula 7, în confruntarea cu unul dintre cei mai redutabili tortionari. Tot astfel, la Peninsula, unde începea o altă formă de reeducare, prin depășiri de normă⁶.

Orizontul în care autorul își înscrie depoziția legată de comunism și de parcursul personal în acest cadru, este unul extensiv, merită parcă să îngăduie analogii relativizante. Comunismul românesc are note specifice, dar el nu poate fi înțeles, ca orice fenomen istoric, fără a fi contextualizat, pus în relație cu fenomene similare de oriunde și de oricând.

Spirit critic în continuă veghe, autorul știe să vadă slăbiciunile comilitonilor, după cum și calitățile unora dintre cei cu atitudini ostile⁷. Tabloul e complex și nuanțat, pe verticala istoriei, ca și pe orizontala acesteia, fie și pe calea unor divagații sau paranteze plasate anume în text, pentru a obține o mai bună raportare la real.

Spiritul de clan, în sensul bun al cuvântului, i-a dominat diversele inițiative. Astfel, schimbul epistolar dintre părinții săi (col. Boldur-Lătescu și Marina

Stroici) a fost inserat în memoriile sale, tot așa cum la volumul ultim, *The Re-education Experiment in Romania*, a ținut să-și asocieze un nepot, Daniel Teodorescu, efect al unei solidarități familiale demne de stimă, situație la care memorialistul ar dori să insiste⁸.

„Experimentul Pitești“ comportă desigur nuanțe specifice, însă el n-a fost deloc unic în epocă, dacă ne amintim de tortionarii sovietici sau de cei naziști, nici ei inovatori în absolut, din moment ce iacobinii francezi au procedat cu aceeași cruzime în Vandeea⁹.

Cărturar de elită, autorul a știut să contextualizeze mereu, ideologic sau istoricește, fără să facă abuz de erudiție sau de factologie. În faza relativei destinderi din anii '60, el s-a preocupat mai intens de familie și de realizări profesionale, ca inginer și cercetător, unul orientat spre logica matematică, domeniu în care a și obținut o amplă recunoaștere¹⁰. Bursa de cercetare în Columbia și Stanford (1974) i-a adus o certă extensie de orizont în domeniu. Profesor la Academia de Științe Economice n-a ajuns totuși decât după schimbarea de regim, perioadă în care s-a produs și o gravă suferință (medicală) a soției sale, Mary, pomenită mereu în text. N-a ocolit însă activitățile de ordin civic, luând parte la crearea Asociației Foștilor Deținuți Politici și a Alianței Civice, sau analizând în presă evenimentele în curs, ca și problemele de durată ale poporului român în context mondial. Cea mai de seamă contribuție a sa, în noua etapă, ar putea rămâne suita de volume despre *Genocidul comunist în România*. În același timp, el era preocupat de instituționalizarea deplină a cercetării.

Eseurile pe tema raportului dintre știință și religie, publicate în „Revista de politica științei și scientometrie“¹¹, denotă un angajament spiritual de certă profunzime, unul forjat de-a lungul anilor și limpezit de încercările, adesea penibile, de care a avut parte. Biografia și cunoașterea pozitivă, științifică se cuvin antamate, în cazul său, și nu numai, indisociabil. Merită a fi reprodușă aici concluzia, bazată și pe o vastă literatură, că excesul secularist manifestat în unele cercuri a produs efecte negative în ansamblul corpului social, după cum s-a putut constata pe seama Revoluției Franceze și a altor revoluții ce au avut loc între timp. Definit, de-a lungul mileniilor, ca *homo religiosus*, cu o dimensiune sacrală mereu activă, omul modern a crezut că se poate elibera de tutela divină, pentru a-și impune voința și a refonda lumea pe cont propriu. S-a putut proclama chiar „moartea lui Dumnezeu“, ceea ce implica dreptul omului de a nu se simți constrâns de norme morale.

Urmările se cunosc, dacă ne amintim de nespusele tragedii personale și colective din secolul XX, în care știința și religia au fost mereu antagonizate. De fapt, sunt „două elemente fundamentale ale efortului de cunoaștere, pe care l-au făcut și îl fac în continuare oamenii din toate timpurile. Ele sunt perfect complementare, potențându-se reciproc, dacă sunt practicate cu inteligență și bună credință”¹², pe linia unei atitudini metafizice în continuă resurrecție. În acest spirit, distinsul cărturar a ajuns la concluzia că „omul de știință, intelectualul, în general, are datoria să folosească, din plin, imensul «dar» pe care ni l-a dat Creatorul: gândirea logică și relațională. Cu ajutorul acestora, putem investiga și înțelege multe din tainele universului și în același timp putem tinde spre spiritualitatea ce face legătura cu lumea metafizică”¹³.

Preocupările relative la „omul nou” sau la „omul postdecembrist”, experiența recluziunii în condiții limită, ideile extrase din istorie și alte discipline umaniste, inclusiv teologia, iată orizontul în care profesorul Gheorghe Boldur-Lătescu și-a înscris contribuțiile personale, multiple și sugestive, legate de condiția cronotopică a omului, fie acesta individ sau comunitate. Este un tip de reflecție la care au ajuns și alți contemporani sensibili la toposurile totalitarismului¹⁴. Meritul autorului, la care ne-am referit mai sus, merit deloc neglijabil, este de a-și fi prezentat propria experiență a recluziunii, atât de severă, în relație cu utopia comunistă a omului nou și cu marile teme ale timpului nostru. Nu i-au lipsit, în această acțiune anevoioasă, nici curajul, nici știința, nici talentul, nici tăria morală. Îi rămânem, firește, adânc îndatorați.

Note

¹ *The Re-education experiment in Romania. A survivor's views of the Past, Present, and Future*, by Daniel Teodorescu and Gheorghe Boldur-Lătescu, Nova Publisher, New York, 2013, 240 p. (Central and Easter Europe in Transition), infra: *The Re-education*.

² Gh. Boldur-Lătescu, *Genocidul comunist în România*, București, Ed. Albatros, I, 1992; II, 1994; III, 1998; IV, 2003, în colaborare cu Filip Lucian Iorga; *idem*, *The Communist Genocide of Romania*, New York, Nova Science Publisher Inc., 2005.

³ *Raport final* (Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, ed. Vladimir Tismăneanu ș.a.), București, Ed. Humanitas, 2007, p. 459 sqq.

⁴ V. Ierunca, *Fenomenul Pitești*, Paris „Limite”, 1981; București, Ed. Humanitas, 1990 și alte ediții.

⁵ Gh. Boldur-Lătescu, *The Communist Genocide of Romania*, New York, 2005.

⁶ *The Re-education*.

⁷ *Ibidem*, p. 156.

⁸ *Ibidem*, p. 155.

⁹ *Ibidem*, p. 157.

¹⁰ Reynald Secher, *Vandeea: de la genocid la memoricid*, București, Fundația Academia Civică, 2013.

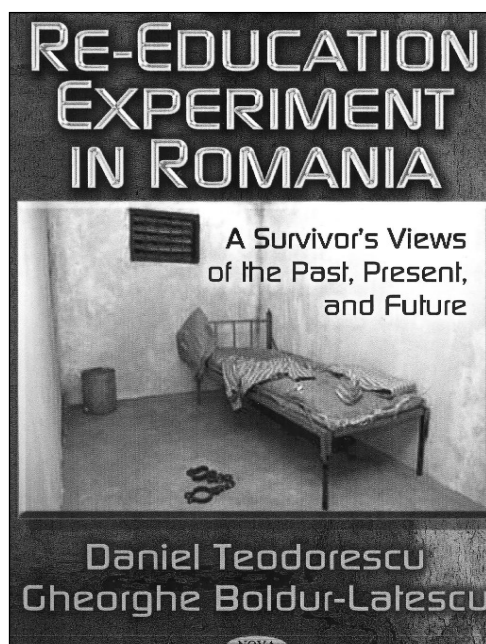
¹¹ Gh. Boldur-Lătescu, *The Logic of Decisions and Management of Systems*.

¹² *Idem*, *Științele și credințele religioase*, în *RPSS*, 24/1912; *Logică, știință și spiritualitate*, *ibidem*, II, 4/2013, pp. 342–349.

¹³ *Idem*, *Științele și credințele religioase*, în *RPSS*, I, 4/2012, p. 348.

¹⁴ *Ibidem*, p. 349.

¹⁵ Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime și torționari în secolul XX*, București, Ed. Humanitas, 1996; Nicole Valéry-Grossu, *Hegemonia violenței. Comunism, totalitarism, ateism*, București, Duh și Adevăr, 2000; Adrian Cioroianu, *Comunismul românesc, fețele represiunii*, în *Arhivele Durerii*, București, Fundația Academia Civică, 2000.

Teme academice – proiect de extensie academică al Filialei Timișoara a Academiei Române

Acad. Păun Ion Otiman

Dan Dubină

Membru corespondent al Academiei Române

Filiala din Timișoara a Academiei Române, în cadrul activităților de extensie academică și universitară, și-a propus inițierea, din acest an, pe lângă tradiționala manifestare științifică bianuală „Zilele Academice Timișene”, proiectul interdisciplinar *Teme academice*.

Prin proiectul „Teme academice” intenționăm să prezentăm publicului academic, universitar, studenților, profesorilor și cercetătorilor, dar și tuturor celor care doresc să cunoască din preocupările științifice contemporane sau istorice, printr-o serie de conferințe de maxim interes, susținute de personalități academice, științifice, culturale și spirituale din țară și străinătate. În acest sens, în luna iunie au fost susținute, în Aula Academiei Române – Filiala Timișoara, în fața unui public numeros, mai multe conferințe:

1. Conferința „*O lume fascinantă: lumea mică-lumea nano*” susținută de acad. Bogdan C. Simionescu, vicepreședintele Academiei Române, directorul Institutului „Petru Poni” din Iași și președintele Filialei Iași a Academiei Române (6 iunie 2014).

Academicianul Bogdan C. Simionescu a absolvit în anul 1971 Institutul Politehnic Iași, Facultatea de Chimie Industrială, Secția tehnologia compușilor macromoleculari. A obținut titlul de „doctor în științe” cu calificativul „cu înalta distincție” al Universității Catolice din Leuven. Este profesor la Catedra polimeri naturali și sintetici, Facultatea de Inginerie Chimică și Protecția Mediului a Universității Tehnice „Gh. Asachi” Iași, titular al disciplinelor Fizica polimerilor, Fizico-chimia polimerilor și Fizico-chimia materialelor compozite. A fost profesor invitat al Universității din Kyoto (Japonia), al École Nationale Supérieure de Chimie de Mulhouse, al École Nationale Supérieure des Mines de Paris, Centre de Mise en Forme des Materiaux „Sophia Antipolis”, al Universității din Dunkerque (Franța), al Universității din Freiburg (Germania) și al Socie-

tății de Știința Polimerilor (Japonia), profesor invitat al Centrului de Chimia Polimerilor din Zabrze (Polonia), Universitatea Montpellier 2, LEMP/MAO al Universității din Angers, al Universității din Rouen (Franța) etc.

A desfășurat activitatea de cercetare științifică în cadrul Catedrei de macromolecule a Universității Tehnice „Gheorghe Asachi” Iași, la Departamentul de chimie organică și macromoleculară al Facultății de Științe, Universitatea Catolică din Leuven (Belgia) și în cadrul Institutului de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” Iași. Pentru scurte perioade de timp a lucrat și în laboratoarele de profil ale Universității din Kyoto (Japonia), Școlii Naționale Superioare de Chimie din Mulhouse, Școlii Naționale Superioare de Mine din Paris – Centrul de Prelucrare a Materialelor Sophia Antipolis – (Franța), Centrului de Chimia Polimerilor, Zabrze (Polonia) și altele.

Conferința s-a bucurat de un succes deosebit din partea publicului, format în mare parte din universitari din Timișoara, dar și din alte centre universitare și de cercetare din România și străinătate, participanți la simpozionul internațional de chimie macromoleculară organizat de Institutul de Chimie al Academiei Române – Filiala Timișoara.

2. Conferința „*Siguranță și risc în contextul dezvoltării durabile a structurilor complexe supuse la acțiuni extreme*”, susținută de profesorul doctor inginer Dan Frangopol, directorul Departamentului de Inginerie Structurală și Arhitectură de la Universitatea Lehigh, Bethlehem, Pennsylvania (16 iunie 2014, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române).

Profesorul Dan Frangopol este absolvent al Universității Tehnice de Construcții din București și din anul 1969, a obținut titlul de doctor cu distincția *Magna cum Laude* din anul 1976 la Universitatea din Liege (Belgia). Profesorul Frangopol este *doctor honoris causa* al Universității din Liege, al Univer-

sității Tehnice de Construcții din București, al Universității Tehnice Gh. Asachi din Iași și este membru de onoare al Academiei de Științe Tehnice din România. Domeniile principale de cercetare în care activează sunt: aplicarea conceptelor și metodelor probabilistice în ingineria civilă și marină, incluzând aici evaluarea siguranței, proiectarea pe baze probabilistice și optimizarea clădirilor, a podurilor și a construcțiilor navale, monitorizarea structurilor și evaluarea ciclului structural de viață, managementul structurilor și al infrastructurilor, evaluarea riscului și a deciziilor de intervenție, sustenabilitatea infrastructurii și reziliența la dezastre.

Dan Frangopol este editor-șef și fondator al revistei internaționale „Structure and Infrastructure Engineering“, este editor-fondator al seriei de cărți *Structures and Infrastructures* (CRC Press, Taylor&Francis Group, Balkema). De asemenea, este autor și coautor al unui număr mare de cărți și capitole de cărți, a publicat peste 300 de articole în reviste și peste 500 de articole în *proceeding*-uri de conferințe. Prof. Frangopol este editor sau co-editor al unui număr de peste 40 de cărți publicate de edituri de prestigiu sau asociații profesionale (ASCE, Balkema, CIMNE, CRC Press, Elsevier, McGraw-Hill, Thomas Telford). Este membru în comitetele

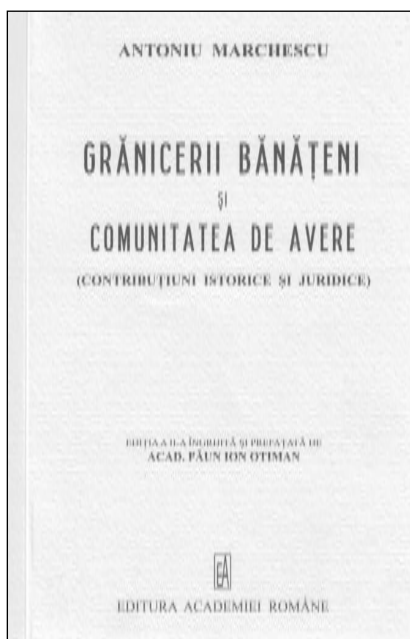
Profesorul Dan Frangopol este, de asemenea, profesor onorific al mai multor universități de prestigiu din lume, printre care universitățile din Hong Kong, Harbin, Tianjin, Taiwan și al Universității Tongji din Shanghai. Este un distins membru al ASCE, membru al EMI (Institutul de Inginerie Mecanică) și al SEI (Institutul de Inginerie Structurală), membru al ACI (Institutul American de Beton), IABSE (Asociația Internațională pentru Poduri și Inginerie Structurală), membru al ISHMII (Societatea Internațională pentru Monitorizarea Infrastructurilor Inteligente).

Profesorul Dan Frangopol este președinte-fondator al Asociației Internaționale pentru Siguranță și Întreținerea Podurilor (IABMAS) și al Asociației Internaționale pentru Inginerie Civilă (IALCCE), director-fondator al Consorțiului de Inginerie Durabilă pentru Mediul Construit (COALESCE). Este, de asemenea, vicepreședinte al Asociației Internaționale pentru Siguranță și Fiabilitate (IASSAR).

editoriale ale unor reviste de prestigiu, a condus și a organizat numeroase conferințe de specialitate.

Prezența profesorului Dan Frangopol la Timișoara a fost ocazionată de susținerea unei serii de prelegereri în cadrul programului de Master Internațional *Erasmus Mundus „Sustainable Constructions under Natural Hazards and Catastrophic Events – SUSCOS“*, la care Universitatea Politehnică din Timișoara este partener, alături de universitățile din Praga, Napoli, Coimbra, Liege și Lulea. Studenți din 17 țări din Europa, Asia, Africa și America Centrală participă în seria 2013/2015 a cursului, în care cel de-al doilea semestru se află în derulare la U. P. Timișoara.

3. Prezentarea ediției a II-a a cărții *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere* (19 iunie 2014, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române). Prezentarea a fost realizată cu deosebită competență de reputați istorici ai Banatului: prof. univ. dr. Nicolae Bocșan, fost rector al Universității Babeș-

Bolyai din Cluj-Napoca; dr. Costin Feneșan, cercetător științific I, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, fost director al Arhivelor Naționale ale României; prof. univ. dr. Vasile Dudaș, șeful Secției de istorie a Muzeului Banatului din Timișoara și dr. Ovidiu Roșu, directorul Arhivelor Statului din Caransebeș, autorul unei excelente teze de doctorat cu tema *Comunitatea de avere din Caransebeș*. Toți istoricii au subliniat faptul că „această carte de mare importanță pentru cunoașterea istoriei graniței militare bănățene

Biblioteca Filialei din Timișoara a Academiei Române

face parte dintr-un proiect amplu al filialei locale a Academiei Române, proiect prin care se urmărește punerea în valoare a unor lucrări de referință pentru cunoașterea istoriei românilor bănățeni și a vieții comunităților românești din această parte de țară.”

Cartea scrisă de avocatul Antoniu Marchescu este extrem de bogată în informații cu privire la înființarea regimentelor de graniță, precum și cele referitoare la aspectele juridice legate de funcționarea acestora. Lucrarea evidențiază contribuția românilor bănățeni, la dezvoltarea structurală a comunității de avere, la apărarea drepturilor pe care le aveau grănicerii bănățeni, la promovarea instituțiilor școlare românești din Banat.

Filiala din Timișoara a Academiei Române și-a propus în cadrul proiectului „Restituiri”, început în urmă cu mulți ani, editarea mai multor lucrări importante despre istoria Banatului, lucrări apărute în trecut într-un număr restrâns de exemplare, care, fie s-au epuizat, fie sunt greu de găsit, reeditarea lor fiind mai mult utilă istoricilor din tânăra generație. Ediția de față a fost îngrijită și prefătată de academicianul Păun Ion Otiman, președintele Filialei Timișoara a Academiei Române.

„Am hotărât să publicăm unele din lucrările istorice deosebite și am început cu lucrarea Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere, scrisă de dr. Antoniu Marchescu, în perioada anilor 1930–1940, și apărută în anul 1941 la Editura Diecezană din Caransebeș. Suntem de părere că această lucrare, care de fapt cuprinde o perioadă lungă din istoria Banatului, începând cu luptele de la Mohacs și până în jurul anului 1940, după cum scrie autorul, este o sinteză deosebită care scoate în evidență, în primul rând, păstrarea identității naționale românești într-o perioadă istorică deosebit de lungă, când aceste ținuturi nu au făcut parte politic și juridic din România. Este foarte important de menționat acest lucru pentru cei care cunosc mai puțin istoria acestor meleaguri și, de aceea, considerăm că este o reușită această acțiune a reeditării”, a declarat, în finalul prezentării, academicianul Păun Ion Otiman.

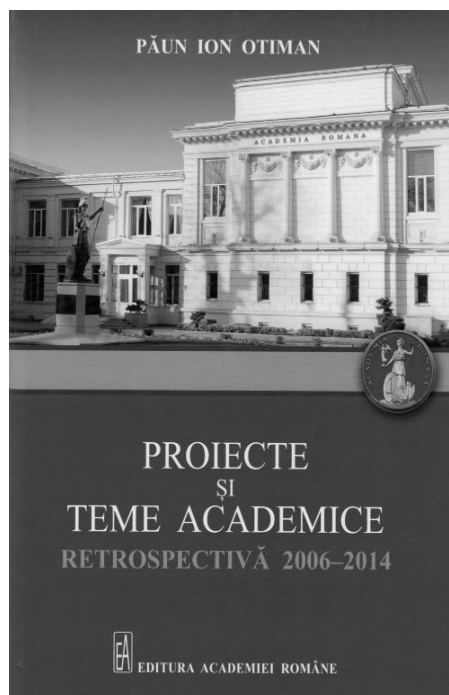
O carte-bilanț: Proiecte și teme academice. Retrospectivă 2006–2014

Acad. Valeriu D. Cotea

A intrat de ceva vreme în tradiția Academiei Române marcarea „Zilei Porților Deschise” printr-un eveniment cultural aparte. Anul acesta prilejul a fost onorat de lucrarea academicianului Păun Ion Otiman, semnificativ intitulată *Proiecte și teme academice. Retrospectivă 2006–2014*. Este o carte-bilanț a principalelor realizări îndeplinite cu eforturi îndelungi și susținute de prolificul secretar general în cei opt ani cât s-a aflat în echipa conducerii Academiei Române.

Dintr-o perspectivă diacronică și integratoare a valorilor, cartea se deschide cu prezentarea unei serii de cinci volume inițiată de conducerea Academiei și sugestiv intitulată *Tezaurul Academiei Române*, serie care constituie fundamentul continuității lucrării propriu-zise. Aceste cinci volume cuprind, astfel, tot ceea ce posedă mai de preț Academia Română: de la cărți rare, manuscrise și documente unice, la tablouri, icoane, covoare și mobile vechi, colecții numismatice și obiecte gliptice etc. și până la donațiile făcute Academiei Române de-a lungul a peste opt decenii. Întreaga această zestre a Academiei Române va rămâne, astfel, peste ani, nu numai mărturie a respectului și încrederii de care s-a bucurat de-a lungul timpului instituția academică, dar și a preocupării conducerii Academiei Române în perioada 2006–2014 în permanentizarea acestei atitudini prin reevaluările întreprinse.

Un alt proiect de care se leagă nemijlocit numele academicianului Păun Ion Otiman este acela al restaurării conacului Berthelot din Țara Hațegului, donație făcută Academiei Române de inimosul general francez, al cărei membru de onoare a fost. Impozanta clădire a cunoscut un tragic destin. Imaginile degradării edificiului inserate în carte vădesc starea extrem de precară în care a fost preluată de Academia Română. Cu ajutor financiar extern, s-a realizat refacerea clădirii și a anexelor sale. Sub directa supraveghere a academicianului Păun Ion Otiman, prezent săptămânal pe șantier, într-un timp scurt s-a reușit reconstrucția întregului ansamblu, care și-a recăpătat strălucirea de odinioară. Din inițiativa sa, aici s-au pus bazele unui Centru de

Cercetări de Dezvoltare Durabilă și Biodiversitate. Această adevărată bijuterie din Țara Hațegului, deopotrivă admirată de vizitatorii străini, ca și de localnici, este un adevărat exemplu al modului în care pot fi refăcute vechile clădiri moștenite de la înaintași și utilizate în înalte scopuri științifice și culturale.

În recuperarea și renovarea monumentelor donate de-a lungul anilor Academiei, domnul academician Păun Ion Otiman a știut să îmbine cu înțelepciune respectul față de donator cu grija punerii în valoare a patrimoniului arhitectural și artistic moștenit. O dovedesc reușitele obținute în recuperarea unora dintre clădirile pierdute în anul naționalizării, în restaurarea și transformarea lor în case memoriale. Un întreg capitol al volumului de față, de altfel, este consacrat prezentării acestora: Muzeul de artă veche apuseană „Dumitru Furnică-Minovici”, casele memoriale „George Oprescu” și „George Călinescu” din București, casele memoriale „Vasile Alecsandri” din Mircești, „Aurel și Maria Avramescu” din Otopeni, „Bellu” din Urlați, „Nicolae Titulescu” din județul Olt ș.a. Din scurtele prezentări, se poate

urmări drumul lung de la donație și până la restaurarea actuală, drum presărat cu numeroase impasuri, pe care însă academicianul Otiman le-a depășit cu aparte pricepere și tact. Cu amărăciune, în schimb, vorbește despre abordările nereușite, în pofida numeroaselor eforturi depuse, precum Conacul „Maican” din județul Buzău, sau Palatul „Ghica” de la Căciulați.

Între împlinirile de marcă din suita perenizărilor întreprinse de domnul academician Păun Ion Otiman, un interes unic suscită *Memorialul 1948 – Marea dramă a Academiei Române*, situat spre veșnică aducere aminte în clădirea centrală a Academiei Române. Impresionat de suferințele și umilințele la care au fost supuși cei 113 membri ai înaltului for științific al țării în 1948 (excluși din Academie și din universități, închiși, torturați, unii sfârșindu-și viața în închisorile comuniste), academicianul Otiman a inițiat și concretizat două proiecte menite să rămână peste ani un adevărat *memento* al grozăviilor petrecute cu peste șase decenii în urmă: *Memorialul* din holul Academiei și cartea despre cei 113 adevărați martiri ai instituției academice reprezintă un emoționant gest de pioasă aducere-aminte, de respect pentru valorile neamului, de permanentă neuitare...

Așa l-a gândit academicianul Păun Ion Otiman, așa este înțeles de noi, cei de astăzi și așa va fi înțeles, neîndoind, de cei de mâine.

Eminența pregătirii, vasta cultură, soliditatea reflecției, pasiunea ideilor, autoritatea deciziilor sunt deopotrivă surse și altor proiecte, concretizate în câteva volume devenite referințe permanente. Rețin astfel atenția cartea consacrată legăturilor dintre instituția academică și Casa Regală, sugestiv intitulată *Academia Română și Casa Regală – două destine paralele*; republicarea, după 60 de ani de la apariție, a cărții lui Ion Conea, *Clopotiva – un sat din Hațeg*, deschisă cu un temeinic și deosebit de interesant studiu introductiv, personal; reproducerea discursului de recepție ținut în 2007 – o amplă și deosebit de documentată analiză a *Vieții rurale românești pe lungul drum între Flămânzi și Uniunea Europeană sau Drama satului și a țăranului român într-un secol de iluzii, dezamăgiri și speranțe*; în fine, contribuția sa referitoare la Parcul Național Retezat, problemă considerată „de mare actualitate și imensă responsabilitate pentru Academia Română”.

Personalitate complexă, spirit fertil, academicianul Păun Ion Otiman s-a aplecat și asupra unui alt proiect important, cel al studiilor postdoctorale, ca programe de pregătire continuă a cercetătorilor de elită în domeniul economiei, imperios necesare în societatea noastră actuală.

De la alegerea sa în supremul for de știință și de cultură al țării și până în prezent, dar cu deosebire în cei opt ani în care s-a aflat în conducerea acestuia, academicianul Păun Ion Otiman a vădit un atașament fără comună măsură față de Academia Română, probat prin totala dăruire pentru bunul ei mers, ca și prin practica unui adevărat cult al colegialității. Cele câteva medalioane ale unor membri ai Academiei Române scrise cu diferite prilejuri și reunite în cartea pe care o prezentăm, sunt probe onorante. Academicienii Gheorghe Ionescu-Șișești, Ionel Haiduc, Cristian Hera și Toma Dordea, profesorii Ioan Munteanu și Vasile Stănescu, ÎPS Nicolae Corneanu sunt evocați cu căldura, cordialitatea și respectul cuvenit acestor mari personalități.

Ca un corolar al atașamentului față de Academia Română, ni s-a părut a fi inițiativa academicianului Păun Ion Otiman din 2011, de a amplasa în fața clădirii instituției academice a statuii zeiței Minerva, simbol al Academiei Române încă de la înființarea ei. Operă elogios apreciată a sculptorului Mihai Ecobici, statuia zeiței Minerva completează în mod necesar și armonios fațada Academiei Române, iar anul amplasării ei va aminti mereu de una dintre cele mai rodnice perioade din istoria Academiei Române.

Conștiință activă, spirit fecund, animat de adevăr și rigoare, de adânc respect față de valorile trecutului, angajat total în perenizarea acestora, domnul academician Păun Ion Otiman a reușit, printr-o muncă asiduă, să recupereze, cum s-a văzut, în anii cât s-a aflat în fruntea înaltului for, părți importante ale zestrei Academiei Române. Paralel, academicianul Păun Ion Otiman a dat și lucrarea *Proiecte și teme academice. Retrospectivă 2006–2014*, adevărată carte-document, în paginile căreia sunt concentrate strădaniile și împlinirile înfăptuite cu devotată dăruire de-a lungul celor opt ani, în numele înaltelor idealuri ale Academiei Române. Salutăm, cu aleasă prețuire și admirative sentimente, reușita!

O lucrare care confirmă

*Constantin Dropu**

La încheierea mandatului, pe durata căruia a ocupat funcția onorantă de secretar general al Academiei Române, domnul academician Păun Ion Oțman a avut binevenita inspirație de a oferi publicului cititor și, nu în ultimul rând, de a lăsa viitorimii o carte înfățișând împlinirile peremptorii ale celui mai înalt for de cultură și știință al țării, în răstimpul ultimilor opt ani.

Intitulată frust *Proiecte și teme academice – Retrospectivă 2006–2014*, cartea se constituie într-un veritabil document care, prin toate cele aproape 600 de pagini, distribuite în zece capitole, vorbește edificator despre **rodnicia echipei care a condus Academia Română** în perioada sus pomenită, despre **spiritul lucrului bine făcut care a însuflețit în acești opt ani atât proiectele, cât și înfăptuirea lor**, cauționând astfel realizările cu care s-a putut prezenta la momentul bilanțier.

Fără a putea fi încadrată în vreun tipar teoretic sau editorialistic și fără a fi tributară unui cadru unic și strict metodologic, perspectiva pe care ne-o propune lucrarea se distinge prin largimea tematică și a orizontului intelectual. Cartea oferă informații și idei dintr-o mare varietate a domeniilor, făcând parte din preocupările de dată mai recentă ale Academiei Române, precum și o interpretare inedită a acestora. Punctul de vedere dominant lasă esențialul să ia locul secundarului, faptei ce se substituie vorbeii, iar responsabilitatea să primeze înaintea oricărei personalități atunci când este în cauză moștenirea trecutului și promisiunea viitorului.

Așa cum se prezintă, cartea, după însăși mărturisirea autorului (pag.13) „*nu este, în mare măsură, o nouă scriere. Ea cuprinde proiecte, conferințe, discursuri, eseuri...*” apărute în revista „Academica” și la Editura Academiei Române, toate reflectând nevoia permanentă a celui mai înalt for științific și cultural al țării, de continuitate, dar și de înnoire, de modernizare și de progres.

Dând curs funcției sale de păstrare, conservare și teaurizare a celor mai de seamă valori spirituale, artistice și științifice din patrimoniul național, aflate în proprietatea sau administrarea Academiei Române,

echipa ei de conducere, s-a consacrat cu osârdie, în perioada pe care o avem în vedere, recuperării și punerii în valoare a întinsului patrimoniu material și cultural pierdut după dramaticul an 1948. Nu multă lume știe că valori inestimabile, precum clădiri – monumente istorice și de arhitectură – volume, documente, manuscrise, stampe de cea mai mare valoare și însemnătate pentru istoria și cultura românească și universală, colecții numismatice și filatelice, colecții de pictură, grafică și sculptură românească și universală, colecții de artă decorativă românească, europeană și orientală, colecții de artă populară românească, terenuri agricole și silvice, imobile, titluri de valori mobiliare, alcătuiesc împreună **Tezaurul Academiei Române**, 600 de piese fiind clasificate în categoria Tezaur și în categoria Fond al Patrimoniului Cultural Național.

Într-o alocuțiune rostită de academicianul Răzvan Theodorescu și reproducă în lucrare (paginile 42 și 43), se relevă că, de-a lungul anilor scurși de la înființarea ei în anul 1866, Academia Română a fost considerată de diverși membri ai societății românești drept locul unde se cade să-și depoziteze, să-și lase averea. Prin această tradiție, Academia este bogată, deși nu avută, e bogată prin acești binefăcători, e bogată prin oamenii care au înțeles că Academia este un fel de biserică a neamului românesc. Produce, de-a dreptul, o impresie puternică, ce emoționează, care mișcă, să vezi că domnitorul Alexandru I. Cuza și regii României care au urmat au făcut donații însemnate, că Mihail Kogălniceanu și Nicolae Titulescu au lăsat Academiei bunuri importante, că bogătași ca Evanghelie Zappa sau cei din familiile Elias și Dalles au dăruit bunuri de mare valoare. Dar, și mai mult, te impresionează să afli că asemenea gesturi de binefacere au făcut și institutoarea Felicia Cocoș, un funcționar simplu, Athanasie Toncoviceanu, o umilă menajeră, Maria Uța Schiopescu. Îi aflăm ca donatori pe academicienii Odobescu, Hasdeu, Iorga, Pârvan, Babeș, Maiorescu, Hulubei, Moisil, Berindei, numeroși oameni de seamă ai culturii, ai științei, ai țării. Spațiul nu ne îngăduie să enumerăm și alte exemple, acestea fiind numeroase

(totalul donatorilor depășind cifra de 300) după cum, din aceleași considerente, nu ne putem referi nici la acele valori de care Academia a fost deposedată și care încă nu au putut fi recuperate, între altele și din pricina relei voințe a unor decidenți politici majori. Este lesne de înțeles că grija față de Tezaurul Academiei Române depășește marginile unor simple preocupări materiale, aceasta înscriindu-se în îndatoririle de prim ordin ale celor chemați să o asigure.

Un proiect de mare succes, făcând obiectul unui întreg capitol al cărții, este cel al reabilitării conacului generalului Berthelot, din localitatea cu același nume, și realizarea **Centrului pentru Dezvoltare Durabilă „Țara Hațegului-Retezat“**. Ambasadorul la București al Norvegiei, țară care a finanțat proiectul cu o sumă însemnată, făcea, cu ocazia inaugurării Centrului la 10 octombrie 2011, următoarea apreciere: *„Norvegia susține peste 70 de proiecte în România. Cred că proiectul din comuna General Berthelot este unul dintre cele mai bine implementate și cu cele mai bune rezultate dintre proiectele noastre din România. M-am întrebat: cum este posibil? Pur și simplu, partenerii și cei care au participat în acest proiect, de la A la Z, au fost de bună calitate. Este, deci, unul dintre cele mai bune proiecte finalizate în România. Sunt fericit pentru aceasta și pentru că văd banii norvegieni cheltuiți atât de folositor“* (pag. 85).

Într-o vreme în care se poate vedea cu ochiul liber, peste tot în țară, degradarea a nu puține obiective făcând parte din patrimoniul istoric al țării, refacerea castelului de la Fărcădin și transformarea lui într-un centru de cercetare complexă a zonei Hațeg-Retezat de către Academia Română și partenerii săi, este o realitate care spune mult și foarte multe despre ceea ce s-ar putea face în numeroase localități și locuri, unde letargia și dezinteresul factorilor res-

ponsabili au abandonat și continuă să abandoneze degradării și distrugerii adevărate monumente pe care trecutul ni le-a lăsat moștenire. Cum bine se arată în carte, există la această dată, în pofida dificultăților economice, *„multe mecanisme financiare pentru reconstrucția patrimoniului istoric și cultural al țării. Singura problemă care se pune pentru a ajunge la aceste surse este următoarea: să fie cunoscute, accesate și implementate cu profesionalism și seriozitate“* (pag. 127).

Având ca obiectiv conservarea geo- și biodiversității, cunoașterea agriculturii tradițional-ecologice și dezvoltarea rurală durabilă în Țara Hațegului-Retezat, proiectul de cercetare științifică, lansat în iulie 2009 de către Academia Română, a cuprins trei direcții de cercetare, în care au fost antrenați – pentru cercetările în teren, prelucrarea materialelor și redactarea lucrărilor științifice – 34 de cercetători de la trei institute și departamente ale Academiei (Institutul de Economie Agrară, Institutul de Biologie și Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu“) și ale Universității București (Departamentul de Paleontologie). Activitatea depusă, cercetările de teren s-au concretizat în 24 de lucrări științifice publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate și șapte cărți de studii publicate la Editura Academiei Române.

Prin componentele sale de mediu, de bio- și biodiversitate, de dezvoltare durabilă a zonei, proiectul răspunde unor deziderate cu privire la habitat și conservarea acestuia în perspectivă largă, toate vădind însemnătatea și viabilitatea sa. Ar fi de reținut că proiectul continuă, de fapt, cercetări științifice de biodiversitate mai vechi. Profesorul Alexandru Borza, directorul Grădinii Botanice din Cluj, a înființat în anul 1935 Parcul Național Retezat în suprafață de 15 000 ha; de amintit anchetele sociologice întreprinse în interbelic de Dimitrie Gusti, ale cărui cuvinte, citate în carte, merită să fie cunoscute de toți: *„Ce bogată, ce mare sumă de civilizație locală se poate culege într-un singur sat de munte, în cel mai neprețuit muzeu etnografic viu, care este Țara Hațegului!“*

Abundente considerații fundamentate științific sunt cuprinse în capitolul *Studii postdoctorale – Program de formare continuă a cercetătorilor de elită în economie – SPODE*. Cititorii au aici de câștigat nu numai o mare bogăție de informații, dar, ceea ce este mai prețios, pot pătrunde, astfel, în acel sanctuar intim al gândurilor proprii unui om care-și aduce contribuția la sporirea tezaurului științei economice. Neîndoios, *„studiile postdoctorale în eco-*

*Centrul pentru Dezvoltare Durabilă
„Țara Hațegului-Retezat“*

Parcul Național Retezat

nomie sunt o premieră în învățământul superior românesc, având între multe alte obiective și pe acela de a reuni, sub o activitate comună, pe cei mai reprezentativi cercetători seniori în domeniul economic din țară, în scopul unirii eforturilor de clarificare conceptual metodologică, instrumentală și euristică a cercetării economice românești...“ (pag. 196). Pentru că una din concluziile rezultate din implementarea de până acum a proiectului este că cercetarea științifică economică „nu a reușit, încă, să realizeze o sinteză coerentă și consistentă între aspectul ei teoretic (cel de filosofie naturală, care aspiră să arate ce sunt lucrurile economice) și aspectul ei instrumental (care aspiră să verifice eficacitatea practică a rezultatelor cunoașterii economice), la fel cum s-a întâmplat și se întâmplă încă (vezi cazul mecanicii cuantice) cu multe alte discipline, efortul de teoretizare a științei economice este, încă, insuficient“ (pag. 197).

Autorul nu poate eluda constatarea că în cercetare se pornește de la o atitudine contrară celei din învățământ: pe scurt, cercetarea presupune o știință mobilă, în devenire, în timp ce învățământul presupune o știință cristalizată, fixă. Fără îndoială, în învățământ se predau faptele cunoscute, teoriile elaborate, în timp ce, în cercetare, se urmărește descoperirea necunoscutului.

La fel de bogate în informații, date și comunicări analitice sunt și celelalte capitole ale volumului, care tratează subiecte referitoare la **restaurarea caselor memoriale și ale muzeelor Academiei Române, strategiile pentru dezvoltarea țării, marile personalități ale Academiei Române, Parcul Național Retezat, managementul economic și financiar al Academiei Române, destăinuiți și**

decizii ale autorului. Paginile lucrării se citesc nu numai cu interes, dar și cu voluptate, cu desfătarea sufletească pe care ți-o dă un text alcătuit de un iscusit maestru al croșetării cuvintelor. N-ar fi putut să lipsească dintr-o lucrare cu caracter bilanțier referirile la luările de poziție ale Academiei Române, de-a lungul anilor, față de stările de lucruri din țară. În acest sens, acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române în ultimii opt ani, într-un apel către politicienii de astăzi ai țării, spunea următoarele: „Societatea românească, în general, și viața politică, în special, este dominată de o serie de stări de turbulență deosebit de dăunătoare activităților economice, culturale și sociale curente, normale și eficace și care afectează profund, după cum am văzut, în ultimele luni, pacea socială a țării. De fapt, starea de bulversare pregnantă a vieții sociale românești nu este altceva decât reculul, reacția stărilor de gravă și regretabilă conflictualitate din clasa politică. Absența dialogului, incapacitatea de negociere, eliminarea voită a discuțiilor constructive în adoptarea soluțiilor politice, economice și juridice, promovarea unui dialog nedemn, înjositor și de neacceptat pentru tribuna parlamentară sau publică, domină, de multă vreme, atmosfera politică din România...“. Și mai departe, cu aceeași îngrijorare și responsabilitate: „Pentru buna reușită a României, prin elaborarea și aplicarea programelor de dezvoltare, Academia Română își oferă experiența și expertiza sa, având ca exemplu activitatea în multe momente grele ale României, a ilustrelor generații de academicieni, predecesorii noștri.

Problemele educației, sănătății, economiei, științei și culturii naționale, ale exploatarei resurselor naturale ale României, în primul rând, în interesul poporului român, sunt probleme care ne preocupă și pe noi, membrii și cercetătorii Academiei Române“ (pag. 479).

Finalul acestei frumoase și instructive cărți conține, și nici nu se putea altfel, ca o profesiune de credință, hotărârea autorului: „Să mă retrag la Filiala Timișoara a Academiei Române, să continui acolo, atât cât va vrea Bunul Dumnezeu, ceea ce am făcut o viață întreagă, cercetarea spațiului rural românesc și a căilor de dezvoltare durabilă ale acestuia, pentru ameliorarea generală a vieții locuitorilor de la țară, locul care m-a generat și care mi-a dat tăria să fac ceea ce am făcut timp de jumătate de secol“ (p. 562). Mai mult decât un crâmpel dintr-o viață, dintr-o lume, dintr-o epocă.

Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române

Horia-Nicolai Teodorescu

Membru corespondent al Academiei Române

Înființat ca filială și devenit în 1991 independent în cadrul Academiei Române, Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române reprezintă unul dintre cei doi poli de cercetare în știința și tehnologia informaticii ai Academiei. Forța științifică a institutului este comparabilă cu a celor mai bune facultăți de profil din țară și cu a institutelor similare ca domeniu și mărime din străinătate. Faptic, această forță este probată prin numărul mare de volume publicate la edituri de prestigiu din străinătate de către cercetătorii institutului, prin proprietatea intelectuală proprie creată (invenții, programe protejate dezvoltate și aflate în proprietatea institutului), prin numărul în creștere de lucrări apărute în publicații cu cotație ISI (reviste sau conferințe cu volume indexate ISI), SCOPUS și IEEE, sau în reviste sau conferințe cu cotație DBLP, „Zentralblatt für Mathematik” etc. La toate acestea, se adaugă numărul de premii ale Academiei Române obținute de cercetătorii institutului, școala doctorală proprie și numărul mare de reviste apărute la edituri, precum Elsevier, Taylor & Francisc, Wiley, Springer etc., la care cercetători ai Institutului de Informatică Teoretică sunt, sau au fost recent, membri în comitetele de redacție (editoriale). Capacitatea științifică a institutului este ilustrată de randamentul științific mediu al cercetătorilor (fig. 1) și de numărul de cercetători cu titlu de doctor sau doctoranzi (fig. 2).

Dincolo de aceste cifre care rezumă superficial activitatea recentă a institutului, vitalitatea științifică este demonstrată prin crearea de concepte, cunoștințe, metode, tehnici și instrumente și de direcții de cercetare. Poate mai important, valoarea institutului rezidă în generarea de noi capacități creatoare, pentru viitor, prin pregătirea de tineri cercetători. Foști colegi care și-au început cariera în institut sunt acum profesori, conferențieri, sau șefi de lucrări (lectori) la mai multe universități din țară și din alte țări; unii dintre ei au avut sau au atribuții de coordonare în cercetare și învățământ, la nivel de catedră sau universitate; alții sunt directori sau fondatori de firme.

Peste 50 de cercetători, de care beneficiază alte instituții în prezent, s-au format științific în Institutul de Informatică Teoretică și aceasta este o semnificativă dimensiune umană și științifică a capacității generatoare a institutului.

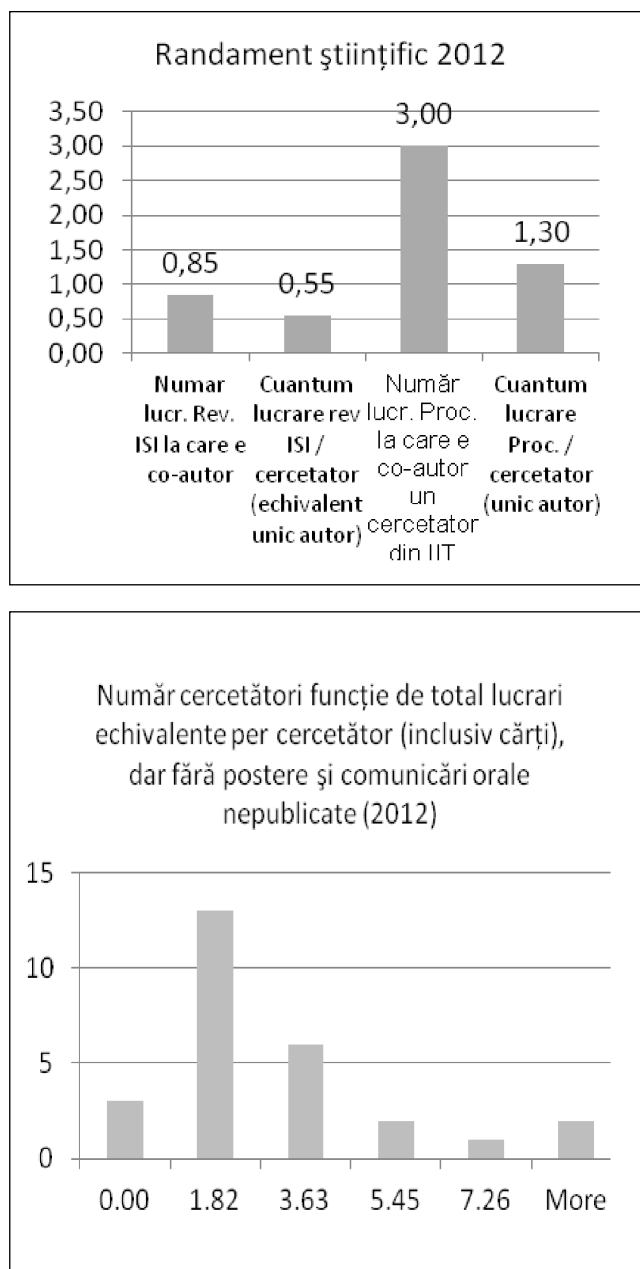

Fig. 1. Indicatori de productivitate științifică

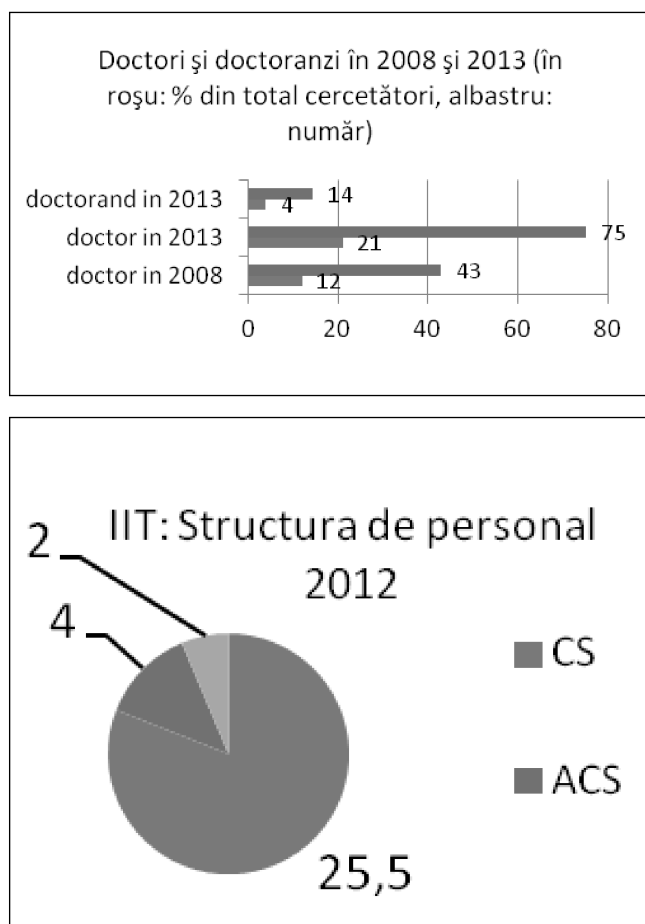

Fig. 2. Nivelul de pregătire profesională a membrilor Institutului de Informatică Teoretică

Vizibilitatea și recunoașterea internațională este reflectată și de lista de conferințe co-organizate de institut în ultimii ani. Între anii 2011–2014, institutul a participat la co-organizarea de 12 conferințe internaționale, dintre care șase de nivel IEEE:

- SPED 2011, 2013 (conferință IEEE);
- EHB 2011, 2013 (conferință IEEE);
- ECAI 2011, 2012, 2013, 2014 (conferință IEEE din 2013);
- CONSILR 2011–2014.

Suplimentar, tradițional este organizat un simpozion anual propriu, cu tema *Sisteme Inteligente*.

În peisajul cercetării IT&C europene și internaționale, Institutul de Informatică Teoretică poate etala rezultate demne de un profil academic de vârf. Deși mai tânăr decât multe alte institute, are o eficiență a cercetării mai mare ca număr de lucrări de revistă și conferințe indexate, un procent mai mare de doctori și mai multe conferințe co-organizate anual. Spre exemplu, cu 75% doctori, Institutul de Informatică Teoretică depășește toate institutele de profil pentru care am avut date disponibile¹, iar ca randament științific (exprimat prin număr de lucrări per persoană în institut), Institutul de Informatică Teoretică este similar cu Institute of Computer Science, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland² și depășește institute, precum The Institute of Cybernetics at the Tallinn University of Technology³, sau institutul de profil din Grecia, FORTH-ICS⁴.

La 30 de ani de activitate, cu o personalitate proprie în cercetare, cu o gamă amplă de subdomenii acoperite și o dinamică vie, cu disponibilități și resurse tot mai bine valorificate, Institutul de Informatică Teoretică este, scalat la numărul de cercetători, o prezență semnificativă în domeniul științei și tehnologiei informației, inclusiv dincolo de contextul strict est-european.

Note

¹ Datele disponibile pe WEB sunt relativ puține și în general nesistematizate, sau incomplete. Pentru majoritatea institutelor, a fost necesar să numărăm noi lucrările de pe sursele citate. Nu se fac aici comparații cu institute cu mult mai mari decât Institutul de Informatică Teoretică, de exemplu cu Max Plank Institut Informatik, care are numai la litera A cam toți atâția cercetători cât are întregul nostru colectiv, v. <http://www.mpi-inf.mpg.de/people/>.

² V. <http://www2.ipipan.waw.pl/index.php/en/>

³ Conform datelor existente pe pagina web <http://www.ioc.ee/wiki/doku.php?id=en:teadus:start> și conform calculelor noastre.

⁴ Conform datelor existente pe pagina web http://www.ics.forth.gr/hci/index_main.php?details=1&l=e&pbl=HCI&lab=HCI&year=2013 și conform calculelor noastre.

Condiția monumentului sub regimul comunist 1980–1985

*Octavian Roske**

*Radu Ciuceanu***

*Daniel Barbu****

Motto: „*Munca în întuneric (clandestinitate)
nu este grea pentru că nu vezi în jur;
ci fiindcă alții te zăresc de la lumină.*”
Radu Ciuceanu (1984)

Autorii documentului *Condiția monumentului sub regimul comunist* (vezi AT nr. 1–2/2000, 3–4/2000 și 1–2/2001) nu au fost descoperiți nicio dată. **Nu știm nici până astăzi dacă insuccesul investigațiilor declanșate de Securitate, după difuzarea primului episod la Radio Europa Liberă la 18 iulie 1981, se datorează abilității conspirative cu care autorii (Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Daniel Barbu) și-au șters urmele sau, pur și simplu, stângăciei aparatului represiv, probabil prea masiv, prea birocratizat, prea orbit de valul directivelor, pentru a extrage din șirul suspectilor, cu o precizie chirurgicală, numele corect.** Dacă am deschide astăzi arhivele, probabil am afla mai multe despre investigarea acestui caz.

Am putea analiza impactul difuzării documentului, extensia anchetei, măsurile comandate de factorul politic și reacțiile în cercul specialiștilor. Probabil că abia atunci vom putea afla în ce măsură încărcătura primejdioasă a acțiunii din 1980 s-a topit în reacția furioasă a regimului comunist. Cu alte cuvinte, ne-ar interesa să vedem dacă prin tot ceea ce a întreprins conducerea Partidului Comunist din România, după mediatizarea actelor de distrugere sau compromitere a patrimoniului național, s-au stopat acțiuni pe care, la vremea aceea, le condamnăm în fața opiniei publice de peste graniță.

Nu mi-aș fi închipuit – în acea noapte de la început de ianuarie, în 1981, când mă îndreptam alături de mătușa mea Ștefania Iović, pe peronul Gării de Nord, spre Rapidul de Belgrad, că pachetul cu

foițe mărunț dactilografiate strecurat într-o pernă dintr-un vagon de dormit, reprezenta doar primul act dintr-o piesă care nu avea să se încheie decât în iunie 1985, când Nicolae Constantin Munteanu anunța la „Europa Liberă” difuzarea unui text intitulat *Va supraviețui Bucureștiul până în 1984?* Existau câteva motive care mă făceau să cred că, odată cu plecarea Rapidului de Belgrad, activitatea conspirativă, cel puțin pe această zonă, se va termina. Mai întâi, condițiile excepționale în care lucrasem, scriind după dictare, adunând informații din surse împrăștiate în toată țara și așezând materialul în pagină pe o mașină de scris învechită, într-o mansardă din strada Popa Tatu, sub ochii unei bunici atotrădătoare, dar și complice la acest demers clandestin, nu erau din cele mai îmbietoare, iar o reașezare a noastră într-un mediu la fel de ostil mi se părea de domeniul nevrosimilului.

În al doilea rând, nu știam în ce măsură Radu Ciuceanu, fost condamnat politic la 15 ani temniță grea pentru activitate în rezistența armată anticomunistă, rămăsese în vizorul Securității după difuzarea primului document la Radio „Europa Liberă”. Era suficientă o bănuială a Securității, pentru ca antenele supravegherii să fie întinse deasupra vieții lui Radu Ciuceanu, 24 de ore din 24. În aceste condiții ar fi fost curată sinucidere să reînnodăm firul unei colaborări subversive. Ne-am fi procurat, cu siguranță, un pașaport cu destinația „celularul” din Rahova.

În sfârșit, chestiunea expedierii unui nou text peste hotare, rezolvată aproape miraculos în 1981, părea în 1985 de neabordat. Mătușa mea nu mai făcea naveta spre București, între timp bunica mea, grav bolnavă, fusese transportată în capitala Iugoslaviei, iar alt canal de comunicație nu apărea la orizont.

* Cercetător științific, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

** Prof. dr., director, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului

***Prof. univ., Universitatea București

În ciuda acestor dificultăți, am pornit din nou la drum. Am lucrat de această dată în apartamentul din Calea Moșilor, în care locuia Daniel Barbu și soția sa Violeta. Primul lor copil, Maria, se va naște la scurtă vreme după difuzarea primului episod din *Va supraviețui Bucureștiul până în 1984?* Cel puțin la capitolul redactare, am fost scutit de tot periplul din 1980, când notițele luate după dictare aveau uneori ca suport și băncile parcurilor. Atât cât se putea, în condițiile unei ierni aspre, cu gaze la minimum și căldură pe sponci, am avut măcar siguranța unui loc pe care Daniel și Violeta l-au transformat pentru o lună de zile, prin inspirație și devotament, în miezul fierbinte al existenței noastre.

Pentru Radu Ciuceanu, iarna 1984–1985 a fost probabil cea mai grea, cel puțin din seria celor trăite în libertate. Fiecare zi era o luptă de supraviețuire. Țineam legătura prin apeluri de la telefoane publice. Stabilisem până și câteva cuvinte cifrate pentru locuri de întâlnire, iar orele, la rândul lor, se decalau față de cele anunțate în clar. Precauții oarecum inutile, fiindcă, venind în apartamentul din Calea Moșilor, Radu Ciuceanu ar fi putut aduce cu sine și echipele de filaj, punând astfel capăt carierei noastre de tineri luptători anticomuniști. Nu au fost frecvente, ce-i drept, aceste întâlniri, fiindcă arheologul Radu Ciuceanu era obligat să onoreze cu prezența multe șantiere de demolare, să tragă cu urechea la ședințe în care se derulau planuri diabolice de distrugere, să asculte plângerile preoților parohi care erau în pragul evacuărilor, să înregistreze în minte istorisirile celor care văzuseră masacrul bisericilor din București, ofițeri în armata română, ingineri, șoferi de camioane, buldozeriști, muncitori.

Și dincolo de aceste prezențe, mai era una, de care depindea viața familiei sale: din 1983, Radu Ciuceanu avea un băiețel, soția fiind brutal eliminată din TAROM, pentru că avea ca soț un „fost bandit”; fiindcă, dacă alții se încălzeau din puținul scurs pe țevile caloriferului, în locuința din Băneasa, Radu Ciuceanu nu avea de la cine să aștepte căldura. Și-o făcea singur, sau murea de frig. Am fost acolo, am văzut acea instalație rebelă, care în cele mai geroase nopți ceda, transformând camerele așezate pe pământ într-un ghețar. Radu Ciuceanu se lupta s-o pună pe picioare, uneori nici nu prea avea cu ce, iar ajutoare nu spera să obțină de undeva. „Nu putem să ne vedem”, îmi comunica uneori, eu sunându-l, după indicații, de la un telefon public „trebuie să-mi vină cărbunii”. Și nu venea, era o zi pierdută, fiindcă textul nu putea înainta fără acele fragmente de realitate,

aduse din cele mai neașteptate locuri, cu detalii vii prinse parcă de o cameră ascunsă.

Câtă putere trebuia să aibă acest om, pentru a trece peste mizeria cotidiană, pentru a se instala pe aceeași lungime de undă cu zeci și zeci de oameni de la care aduna informațiile din care se va alcătui textura documentului *Va supraviețui Bucureștiul până în 1984?* Poate tot atâta, cât îi fusese necesar pentru a învinge chinurile de la Pitești și Gherla, bătaile de la Craiova, foamea de la Jilava și fantoma distrofiei de la Văcărești.

Condiția monumentului în spațiul culturii românești

1. Funcția factorului politic

În spațiul culturii românești, condiția monumentului se definește în paradoxul unei biografii bipolare: în gravitația acestui paradox, monumentul reface, aglutinând epoci și atitudini distincte, o ecuație, alăturând sau dimpotrivă separând efemerul puterii, fulgurația autorității de imanența actului creator. Inserat istoric, monumentul conține o viziune specifică regimului politic, o asumare a actului editorial, sau o negare a continuității.

Depășindu-și epoca, consumând experiența contingentului, monumentul devine semnul unei constelații spirituale.

Monumentul a receptat în toate fazele sale – geneză, edificare, consolidare, aderența la o tradiție – variațiile înregistrate de factorul politic în etapele sale metamorfice. În vreme ce reorientările formale au contribuit la configurarea unei istorii a artelor în România, angajările, mutațiile și rocadele regimului politic au trimis în mecanismul patrimonial adevărate unde seismice.

Niciodată meșterii atelierelor domnești nu și-au câștigat un loc în tradiția românească dislocând modelele stilistice împământenite. Dimpotrivă, contactele culturale au lărgit morfologia plastică autohtonă, integrându-se, și nu agresând școli deja acceptate. În schimb, fluctuațiile politice, imprevizibile, antrenând după sine masive refluxuri, au acoperit fie epoci incomode, fie ctitori nedoriti. Și astfel, în vreme ce exercițiul continuității artistice garantează sinteza, cenzurile severe impuse de circumstanțe politice vitrege readuc monumentul știrbit la rășuire sub regimul primar al efemerului.

Stabilitatea factorului politic poate influența hotărâtor distribuția patrimonială a unei epoci.

Marile personalități îngăduie mecenatul, alăturând reușitele artistice unei prosperități economice și unei conștiințe politice. Cultura capătă, astfel, o

funcție de conservare a valorilor într-un ipotetic traect al continuității.

Monumentul este identificat cu atributele permanenței, ctitorul exorcizând efemerul într-o reflecție a transcendentului. Stabilității politice, guvernării prospere i se adaugă printr-o secretă substituie, monumentul – purtătorul figurii creatoare. Acum se sincronizează programul politic cu demersul formal, generozitatea stăpânului cu dibăcia artistului, instaurându-se ritmica intimă a capodoperei.

Intrarea factorului politic în criză diminuează însă ponderea patrimoniului. Chiar și perioade scurte de instabilitate pot primejdui condiția monumentului, orice gest găsimu-și justificare în derularea fulgurantă a evenimentelor.

Ctitorii își pot dărâma propriile edificii, stăpânii își pot renega meșterii. Nimic nu se interpune între conducători și monumente, decât cel mult amintirea generozității. Nicio mediere nu amortizează șocul schimbărilor politice, niciun intercesor nu permite monumentului să câștige în distanță. În aceste condiții, un organ de protecție patrimonială devine tot atât de necesar ca și bunele intenții ale factorului politic sau talentul și prezența meșterilor.

Organul de protecție patrimonială are menirea să împiedice imprevizibilul, să amortizeze consecințele unor schimbări politice, să asigure de fapt condiția monumentului în limitele integrității și imunității. Dacă rolul personalităților politice în declanșarea unor proiecte de edificare poate fi determinant, nu este mai puțin adevărat că prezența unor figuri reprezentative în fruntea organului de protecție poate asigura patrimoniului un maximum de imunitate. Mediarea devine atunci investire, iar intercesiunea un dialog al afinităților, monumentul asimilând atât memoria ctitorului, cât și pe cea a protectorului său legal, atât vârsta edificării, cât și pe cea a restaurării.

Pentru a răspunde funcției sale de mediator, organul de protecție patrimonială trebuie să formuleze un program teoretic, replică sau ipostază complementară a programului politic. Căci, în vreme ce strategia unui regim politic impune monumentului o anumită pondere, așezându-l sub dominanta unei argumentări fie ea culturală, națională sau ideologică, concepția teoretică a organului de protecție patrimonială conferă monumentului un statut științific, epurat de reminiscențele unei demonstrații contextuale, o identitate ce face posibilă așezarea sa atât într-o scară tipologică, cât și într-una valorică.

Dar, chiar dispunând de mari personalități și de un program teoretic bine elaborat, organul de pro-

tecție se poate vedea în imposibilitatea de a acționa. O legislație patrimonială rigidă sau, dimpotrivă, exprimând clauze din cele mai vagi, poate anula atât abilitatea cercetătorilor, cât și coerența metodelor de lucru.

Un cadru juridic care conferă regimului politic posibilitatea de a acționa, indiferent de poziția organului de protecție, poate provoca patrimoniului pierderi considerabile. Dimpotrivă, o legislație care precizează atât drepturile factorului politic, cât mai ales suprafața de acțiune a organului de protecție poate garanta imunitatea monumentului istoric și de artă. Căci, starea monumentelor este, în cele din urmă, proba unei legislații patrimoniale, confirmarea eficienței și măsura flexibilității cadrului juridic.

Monumentul se află, așadar, sub o dublă influență, a factorului politic și a organului de protecție patrimonială, legislația nefiind decât un scenariu ce stabilește cu precizie atribuțiile fiecăruia dintre cei doi protagoniști. Esențial în această delicată ecuație este menținerea sincronizării și perpetuarea afinităților, monumentul reflectând, deopotrivă, atât ambiții și decizii politice, cât și ipoteze și proiecte științifice.

Condiția monumentului este în măsură să arate cât eșec și câtă împlinire însoțesc aceste traiecte, cât de mult se ating sau cât de categoric se despart în resorturile lor intime. Și, odată distincțiile făcute, verdictul este inevitabil. Monumentul își judecă atunci ctitorii și stăpânii, protectorii și mediatorii, separând intențiile de gesturi și sugestiile de fapte.

1.2. Condiția monumentului.

O perspectivă istorică, 1860–1944

Că bunele intenții ale unei guvernări politice nu sunt suficiente pentru a asigura imunitatea monumentului și conservarea patrimoniului o dovedește faza de pionierat a structurii instituționale a României.

Regimul Cuza-Kogălniceanu, constrâns să acorde prioritate programului politic, va da preocupărilor pentru patrimoniul național o pondere mai restrânsă, întotdeauna subordonată unui program cultural-administrativ general. Astfel, guvernarea Cuza-Kogălniceanu, deși va aborda un evantai larg de probleme, de la conturarea organismelor de stat și reforma electorală până la restructurarea învățământului și modificarea ortografiei, ea nu va reuși totuși să configureze un cadru adecvat protecției patrimoniului. Dimpotrivă, unele măsuri cu caracter politico-economic vor afecta în mod direct numeroase monu-

mente istorice. Astfel, secularizarea averilor mănăstirești, măsură de salubritate economică, oferind satisfacție orgoliului național, reformă consumată în spatele unei majorități zdrobitoare (93 de deputați din 96 au consimțit prin votul lor legea), nu va fi din păcate dublată, în aplicarea ei pe teren, de o severă supraveghere a unor organe competente. În absența unei instituții de protecție patrimonială (comisia înființată în anul 1859 de Al. Pelimon, Al. Odobescu, C. Bolliac, D. Papaziglu în Țara Românească nu adusesse nici statutul, nici maturitatea necesară pentru a dirija un curent de opinie favorabil ocrotirii patrimoniului), în absența unei legislații care să reglementeze raporturile statului cu colecțiile și obiectele de artă bisericească, înstrăinarea sau pierderea unor valoroase opere de artă vor însoți îndeaproape aplicarea secularizării, umbrind în felul acesta o măsură pe deplin justificată, din punct de vedere economic și politic.

Mai târziu, o parte din obiectele de artă vor fi din fericire recuperate, mai ales prin intermediul unor inițiative personale, și încredințate Secției de artă bisericească a Muzeului Național de Antichități. Dar, oricum, șocul secularizării ce afectase nu numai mănăstirile închinăte, dar și pe cele pămâtenene, va constitui o apăsătoare moștenire pentru viitorii conducători ai țării, cu atât mai apăsătoare cu cât dimensiunea dezastrului se va profila pe fundalul conștiinței patrimoniale și sub ochii primului organism autentic de protecție patrimonială.

Dacă domnia lui Al.I. Cuza subordonează preocupările pentru ocrotirea patrimoniului unei serii dense de reforme politice și economice, pentru principiile Carol monumentul istoric va avea de la început pondere considerabilă, va fi investit cu precise semnificații.

Reluând probabil modelul mavrocordin de integrare în tradiția autohtonă – ce altceva este biserica mănăstirii de la Văcărești, dacă nu o replică a ctitorilor de la Curtea de Argeș și Hurez – Carol I va identifica relația cu monumentul ca primă condiție de înțelegere și asimilare a culturii românești. Consecvent acestui principiu, regele se va ocupa direct de starea monumentelor, sugerând fie refacerea unor ansambluri, fie construirea altora. Fără să arboreze orgoliul strălucitorului fiu al Exaporitului, Carol I va căuta mai ales să confere patrimoniului național garanția unui cadru juridic stabil și a unui organ competent de protecție. Astfel, după ce în 1874 se înființează o comisie a monumentelor publice, în 1892, în urma votării Legii pentru conservarea și

restaurarea monumentelor publice, se va forma primul organ de protecție patrimonială: Comisia Monumentelor Istorice (CMI).

Se stabilesc acum raporturile între monument și organul de protecție, precum și calitatea de mediator al instituției patrimoniale. Astfel, legislația din anul 1892 (îmbunătățită în anul 1913 prin Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice) prevedea dreptul comisiei de a supraveghea săpăturile sau descoperirile arheologice, precum și dreptul de a inventaria obiectele vechi de la toate mănăstirile și bisericile din țară (prevedere ce ar fi putut salva cu câteva decenii în urmă numeroase obiecte de artă rătăcite în timpul aplicării secularizării).

În afară de funcțiile de cercetare, evidență, conservare și restaurare, Comisiei i se recunoaște și dreptul de a valorifica monumentele istorice. Astfel, organismul de protecție patrimonială se ocupa direct de organizarea muzeului de artă plastică și artă religioasă, ca și de cele regionale, asigurând în acest fel cultivarea simțului valorilor istorice și artistice.

Condusă la început de un consilier intim al suveranului, Comisia va înscrie în rândurile ei istorici și arheologi de talia lui Gr. Tocilescu, D. Onciul, Virgil Drăghiceanu, Alex. Lapedatu, iar spre sfârșitul secolului XIX, pe Nicolae Iorga. Compoziția preponderent istorică va impune și coordonatele programului teoretic. Accentul pe păstrarea monumentelor, dirijarea lucrărilor spre ansambluri de o valoare istorică, precum și spre obiective într-o avansată stare de deteriorare, vor alcătui strategia științifică a Comisiei.

Dar, înființarea unui organ de protecție și execuție, datat de o legislație adecvată n-a micșorat cu nimic interesul factorului politic față de patrimoniu. Regele Carol I a rămas credincios principiilor sale, sugestiile fiind însoțite de intervenții ce s-au dovedit nu de puține ori salutare. Astfel, în perioada anilor 1900–1901, în timpul crizei economice, într-o perioadă de severe restricții bugetare, suveranul va ceda 20% din venitul Casei Regale pe o perioadă de șase ani pentru a face posibilă continuarea lucrărilor de conservare și restaurare. Și, în sfârșit, ca o ultimă probă a autorității câștigate de cercetarea patrimoniului național, în anul 1914, ultimul an de domnie a monarhului, într-o perioadă în care economia era canalizată spre producția de război, Vasile Pârvan dispunea la Histria de 8000 lei aur pentru campania sa de săpături arheologice (sumă incredibil de mare, dacă se ține cont de faptul că în anul 1917

tezaurul Băncii Naționale era de numai 315 000 lei aur).

Maturizarea conștiinței patrimoniale coincide, așadar, cu consacrarea unor raporturi de sincronizare între factorul politic și organul de protecție, cu configurarea unui cadru juridic flexibil. De acum încolo, rafinarea metodelor de cercetare devine posibilă, inițiativa privată și mecenatul capătă un statut permanent, monumentul evaluând cu exactitate bunăvoința, gradul de interes și adecvarea unor demersuri de consolidare a structurii patrimoniale.

Fără a fi marcată de schimbări substanțiale juridice, perioada interbelică va înregistra o creștere a autorității Comisiei în activitatea de supraveghere a inventarului patrimonial. De altfel, în afară de un Decret regal din anul 1919 ce își propunea să extindă competența Comisiei Monumentelor Istorice și asupra obiectivelor aflate în proprietate particulară, precizând în același timp că *„obiectele mobiliare aparținând particularilor nu vor putea fi clasate decât cu consimțământul posesorilor“*, legislația patrimonială nu a suferit modificări sensibile. Stabilizarea relațiilor dintre organul de protecție și factorul politic pe un registru al afinităților de intenții și inițiative va îngădui atât dezvoltarea adecvată a tehnicilor de cercetare, cât și extinderea cultivării mecenatului, de la nivel individual până la preocupările unui întreg grup social.

Ca o consecință firească a schimbării de perspectivă în planul cercetării – în această perioadă concepția strict istoricistă începe să facă loc unor abordări ce țin cont, în egală măsură, de criteriul formal, cât și de referința culturală – lucrările de conservare și restaurare vor alcătui un traseu coerent al reconstituirii identității stiliste a unor monumente reprezentative (Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, Sf. Treime din Siret, Biserica Buna Vestire a Curții Vechi din București, biserica din Borzești, biserica mănăstirii Probota). Rafinarea metodelor de cercetare, precum și actualizarea instrumentelor de lucru, competența unor interpretări, precum și rigoarea unor intervenții au contribuit, în cele din urmă, la dirijarea interesului opiniei publice către condiția monumentului.

Interesul publicului pentru situația patrimoniului național va acoperi un registru larg de inițiative, de la sprijinirea directă prin intermediul donațiilor până la investirea unor fonduri considerabile în acțiuni de restaurare sau rectificare. Atât activitatea de cercetare, investigație științifică, cât și operațiunile ample de refacere a unor ansambluri mănăstirești se vor bucura în perioada interbelică de sprijinul masiv al celor

mai diverse categorii sociale. Astfel, studiile lui I.D. Ștefănescu asupra picturii murale din cele trei țări românești își datorează apariția în mare măsură sprijinului acordat de gen. H. Cihoschi, Alex. Vaida-Voievod, Gr. Iunian, Gh. Mironescu și Octavian Goga. Inițiativa generalului Paul Theodorescu de a rectifica Mănăstirea Dintr-un Lemn (Vâlcea) în memoria ostașilor din marină și aviație se așeza și ea sub semnul unei generozități ce împlinește o conștiință devoțională.

Tot acum, patrimoniul se îmbogățește cu numeroase ctitorii, ce par să continue vechi vocații de consacrare. Noile așezăminte, ridicate fie în Bucovina și Basarabia, fie în fostul regat, înscriu în memoria lor numele unor intelectuali, oameni politici, ierarhi, cum ar fi: N. Bursan, Pamfil Șeicaru, Ion Nistor, Ion Inculeț, Vasiliu Bolnavu, Stelian Popescu, protopopul Moța.

Interesul factorului politic față de *faciesul* patrimoniului național va cunoaște și el în perioada interbelică o creștere spectaculoasă. Odată cadrul legal configurat și organul de protecție dus la maturitate, factorul politic ar fi putut micșora ponderea preocupărilor sale pentru monumentele istorice. Or, toate inițiativele luate, de la intervențiile salutare ale monarhului până la emulația unor personalități politice au dovedit tocmai menținerea unei atitudini cristalizate, conturarea unei constante ce va suprapune atât prevederile legislației, cât și activitatea Comisiei.

Dacă pentru monarhii din familia de Hohenzollern ocrotirea patrimoniului făcea parte din preliminariile unui proces de asimilare și afirmare a unei culturi, pentru mareșalul Ion Antonescu, monumentul se va înfățișa mai ales ca un organism viu, articulație necesară a spiritualității românești. În felul acesta, conducătorul României nu face decât să completeze proiectul precursorilor, desăvârșind condiția monumentului, revitalizând ceea ce fusese restaurat, reactivând ceea ce fusese conservat. Astfel, de-a lungul guvernării sale, vor fi repopulate numeroase mănăstiri, vor fi redeschise biserici – efort de vindecare a rănilor lăsate de aplicarea pripită a secularizării – vor fi înființate tiparnițe, ateliere și seminarii pe lângă marile monumente religioase. Mănăstirile Cozia, Tismana, Govora, Secu, precum și Căpriană, Japca și Hârjeuca din Moldova reîntregită vor fi reinvestite cu atributele lor inițiale.

Funcția devoțională, argument esențial al actului ctitorial, este acum restabilită, alăturată valorii și semnificației estetice, într-un echilibru ce îngăduie o

receptare unitară a monumentului religios de expresie românească.

1.3. Condiția monumentului sub regimul comunist

Pe parcursul a jumătate de secol, condiția monumentului, reflectând în egală măsură atât ecourile unor programe politice, cât și interesul și abilitatea specialiștilor, s-a situat într-un regim al continuității. Beneficiind de un cadru deschis celor mai diverse inițiative, epoca modernă debutează prin conturarea conștiinței patrimoniale și consemnează un reper de maxim echilibru în revitalizarea integrală a monumentului.

Evoluția condiției monumentului nu a fost lipsită însă de sinuozități: traseu uneori dramatic, de la o domnie animată de cele mai bune intenții, concretizate în ample măsuri economice și politice, dar lipsită de suportul responsabilității față de patrimoniul național până la o guvernare autoritară ce va impune o receptare totală, reafirmând de fapt vocația spirituală a monumentului medieval românesc; traseul reface nu numai acumulările factorului politic, ci și vârstele organului de protecție, de la o comisie de diletanți fără program și fără autoritate, până la o instituție specializată, dublată de o legislație riguroasă, capabilă să sancționeze cele mai mici aberații în structura intimă a patrimoniului național.

Dar, după anul 1944, odată cu ocuparea țării și instalarea unui nou regim, raporturile cu factorul politic sunt sever reconsiderate. Proiectat în securitate – atât protectorul său legal, cât și cadrul juridic dispărând în perimetrul unor răfuiești cu trecutul – monumentul va înregistra succesiv șocul vandalismului, ignoranței și incompetenței. Se ataca, în primul rând, ideea de monument, ca sinteză de funcții, ca mărturisitor al unei istorii și spiritualități.

Spre deosebire de alte guvernări, partidul comunist din România nu va polemiza cu precursorii prin medierea monumentelor și a moștenirii culturale, ci prin agresiune mută și directă. Regimul totalitar instaurează, de fapt, o retorică stranie, în care disputa nu mai revendică istoria ca aliat, ci o proiectează de-a dreptul în spatele sârmei ghimpate, sub ghearele excavatoarelor, sau pe verticala rugurilor. Analogia, termenul de comparație sunt înlocuite de practica discontinuității și a revendicării absolute. Asimilării, inserării în fluxul cronologiei li se preferă abolirea referinței, pulverizarea modelului. Despuia de încărcătura sa de semnificații și de învelișurile pro-

tectoare ce mărturisesc deopotrivă despre demersuri ctitoricești și reușite artistice, monumentul poate fi deplasat spre o decodificare liniară, poate fi dislocat și, cel mai adesea, distrus.

Demolarea își va interzice nu numai accesul la biografia victimei, ci, ca o probă a neînrudirii, ea va statua glorificând aprioric, permanența amneziei. Distrugerea memoriei monumentului nu-și poate întemeia cronica, abolirea precedentului devenind codul fundamental al utopiei.

Pentru cei ce distrug, fiecare monument inaugurează o serie, pe care acesta, simultan, o și încheie: demolatorii, cetățeni ai utopiei, instalează pe actul dislocării un timp propriu de referință fără analogie. Căci, spre deosebire de întemeietorii Evului Mediu românesc, care acordau rectitoririlor și inserării în fluxul tradiției dimensiuni aproape rituale, pentru noul topos politic, orice similitudine de act cultural transcrie o amenințare somatică. Tocmai de aceea, distrugerea va invoca o retorică a discontinuității, ignoranța întemeind disimilitudinea ca unică referință.

Paradoxal, vertijul survine pe fundalul unui efort de instituire, bisericilor dărâmate, caselor distruse, statuiilor dislocate li se alătură anevoios alte clădiri, alte ziduri „deparazitate” de istorie, sau amintiri „pernicioase”. Dar, renunțând treptat la ritualul demolator, regimul se vede constrâns să substituie mimica neantizării cu exercițiul reabilitării. Supapele de comunicare cu trecutul sunt deschise selectiv și pentru prima oară efortul de construire nu mai fundează pe un precedent al dislocării, ci pe aderarea abilă la un model. Pe acest fundal de reconsiderare a propriilor abordări ale istoriei, factorul politic conferă din nou patrimoniului, într-un regim de densă supraveghere culturală, o parte din privilegiile pierdute.

Astfel, după aproape un deceniu de interdicție, fosta instituție patrimonială este readusă la suprafață, evident, cu alte cadre, statut și sarcini. Ea va avea încă de la început o misiune dedicată: pe de o parte, acceptarea unui inventar de monumente grevat de vaste campanii de demolare și dezafectare, iar pe altă parte, declanșarea și urgentarea unor acțiuni de conservare și restaurare. Dar, dincolo de peisajul monumental dezolant, problema restabilirii unor raporturi coerente între factorul politic și organul de protecție se va dovedi prioritară. Tocmai acest lucru va încerca să garanteze și noua legislație patrimonială, reușind într-o mare măsură, cu sprijinul unor cadre competente, să mențină, atât cât era posi-

bil într-un regim totalitar, stabilitatea unei atitudini și eficacitatea unei activități.

Legislația patrimonială concentrată în trei acte juridice – H.C.M. 661 din 22 aprilie 1955, Regulamentul privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură și H.C.M. 1160 din 23 iunie 1955 – definește monumentele drept bunuri de „o importanță arheologică, istorică, arhitectonică sau artistică, reprezentând dovezi materiale ale dezvoltării culturii de pe teritoriul patriei noastre, sau ale desfășurării unor evenimente de seamă din trecutul său”.

Pentru a sublinia sfârșitul unei epoci de întinse hemoragii culturale, de distrugeri și mutilări ireparabile, noua legislație precizează în H.C.M. 661 art. 11 că „dărâmarea monumentelor de cultură nu se poate face decât cu aprobarea prealabilă a Consiliului de Miniștri dată la propunerea organului competent”.

Activitatea de conservare și restaurare a monumentelor va fi asigurată la început de Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare (CSCAS), ținând de Ministerul Construcțiilor și de Ministerul Culturii și fiind pe lângă Academia Republicii Populare Române. Mai târziu, prerogativele CSCAS-ului vor fi preluate de Direcția Monumentelor Istorice.

Noua instituție patrimonială nu va moșteni autoritatea fostei Comisii, iar poziția de mediator se va dovedi și cea mai dificilă sarcină a sa. Dispunând, deci, de o mai mică prestanță ca instituție, Direcția Monumentelor Istorice va căuta să compenseze handicapul dependenței de factorul politic, printr-o intensă campanie de restaurare și conservare.

În condiții politice cu totul diferite de cele în care acționase Comisia într-un climat cultural „purificat” de rezonanțele trecutului și pe fundalul unor mutații sociale ce nu puteau decât să submineze receptarea unitară a monumentului, Direcția Monumentelor Istorice, prin reprezentanții săi cei mai de seamă – Grigore Ionescu, Corina Nicolescu, Răzvan Theodorescu, Virgil Bilciurescu, Gil Antonescu, Ioana Grigorescu, Horia Theodoru, Richard Bordenache, Nicolae Diaconu – va încerca să refacă tradiția fracturată de deceniul demolărilor. Vor urma aproape 15 ani de cercetări fructuoase, de restaurări competente, de sugestii de conservare și valorificare culturală și de introducerea parametrilor ideologici în abordarea istorică.

Există, astăzi, tentația de a compara nu numai două sisteme politice, două regimuri diferite, ci și două instituții de vocație științifică. Ispita ierarhizării,

explicabilă în primul caz, trădează deja degenerarea unei formule în cel de-al doilea.

Direcția Monumentelor Istorice constituie o constantă a atitudinii noului organism de protecție, constantă ce se traduce printr-o datorie severă pentru fiecare monument în parte, pentru întreg patrimoniul național, unica certitudine a unui topos politic aberant. Căci, în vreme ce activitatea Comisiei se desfășura sub zodia emulației și a asumării moștenirii patrimoniale, acțiunile Direcției se suprapun unei epoci a arbitrarului politic și a dictaturii culturale. În sprijinul acestei epoci, monumentului i se adăuga o semnificație, ce derivă din ipostaza dramatică a cercetătorului și restauratorului care, deși captivi, investesc totul în supraviețuirea mărturiilor trecutului național, sfidând regula negației, amneziei și erorii. Cu fiecare tentativă a sa de a refăce, de a reconstrui, de a reînălța, de a constata o prezență, Direcția n-a făcut altceva decât să afirme o istorie, o apartenență, un mod specific de a exista al poporului român. Iată de ce, orice încercare de a așeza Direcția în umbra magnifică a precursorului ei, Comisia contrazice însăși condiția monumentului.

Direcția Monumentelor Istorice a reușit, în scurtă sa viață, să restabilească demnitatea obiectului de artă în configurația unei culturi aflate într-o degringoladă a valorilor, fie ele mimate sau obstrucționate. Efortul Direcției așază, de fapt, cercetarea și restaurarea din această perioadă într-o continuitate de preocupări și răspunderi față de istoria și arta românească.

Bilanțul Direcției descrie o vastă campanie de restaurări, de la mari ansambluri mănăstirești (Sucevița, Hurez, Dragomirna) la biserici (Sf. Gheorghe din Pitești, Densuș, Sf. Mihail din Cluj), de la edificii civile (Casa de piatră din Herești, Hanul domnesc din Suceava), la vestigii antice (Mozaicul roman din Constanța).

Compania Direcției – incluzând restaurări de mare anvergură (numai pentru refacerea cetății Făgărașului s-au cheltuit între anii 1965–1969 aproape 12 milioane lei) – va fi dirijată după cele mai noi principii de restaurare, inspirate de Curtea de la Veneția. Astfel, operațiunile de conservare și restaurare vor implica, în primul rând, monumentele grav deteriorate și cele apreciate după criteriul valoric. Desigur că acestui bilanț i s-ar putea adăuga și o altă listă conținând monumente neglijate sau ocolite, listă ce reflectă condiția limitată a cercetătorului-restaurator într-un regim care accepta mesajele trecutului numai prin filtrul ideologic. Într-o istorie

a monumentului, Direcția își poartă această povară cu decența și înțelepciunea unor ani ce se numără prin atitudini hotărâte, dar și prin ezitări, prin gesturi, dar și prin tăceri, printr-un devotament care, paradoxal, nu-și poate refuza abandonul ca dimensiune a propriei limite.

Tocmai această limită sau, mai degrabă, conștiința de a supraviețui într-o normalitate a limitei va lipsi ultimului moștenitor al vechii Comisii: Direcția Patrimoniului Cultural Național. Înființată în anul 1975, organ hibrid ce înghite, anexează și polarizează tot inventarul de celule specializate și independente, de la laboratoarele de restaurare și oficiile patrimoniale până la cartea rară, dublată și de o legislație echivocă – Legea 63/1974 și respectiv Decretul 13/1975 al Consiliului de Stat – care, pe măsură ce exaltă ideea de patrimoniu, va deveni tot mai vorace, Direcția Patrimoniului Cultural Național (DPCN) va moșteni nu numai realizările fostei instituții, dar și tăcerile și retragerile ei discrete. Moștenire ce trebuia, în primul rând, corectată în ezitățile și capitulările ei, pentru a fi apoi depășită în reușitele și împlinirile ei. Și atunci, o ambiție nestăvilită împinge noul organism patrimonial spre limitele imposibilului, spre o replică grandioasă menită să reamintească de epocile de măreție ctitoricească ale lui Ștefan cel Mare sau Constantin Brâncoveanu, spre o depășire spectaculoasă a tot ceea ce se înfăptuise în acest domeniu, de la activitatea sârguincioasă a Comisiei la răbdarea și tactul Direcției.

Și DPCN pornește în îndrăzneța sa tentativă, ce a căpătat, chiar de la început, dimensiuni spectaculare. Astfel, în întreaga țară vor funcționa simultan 107 șantiere de restaurare, alte câteva zeci urmând să fie deschise, 600 de specialiști în București și alți 3000 în restul țării vor supraveghea direct operațiunile științifice. Se atacă acum ansambluri civile,

cetăți, palate, castele și curți domnești, precum și monumente izolate, se încep sau se continuă săpături arheologice, se curăță fresce, se îndepărtează acoperișuri sau turla necorespunzătoare, se pun la cale minuțioase proiecte de refacere, se intervine în toate zonele geografice, în toate etajele patrimoniale, se abordează toate tipurile de intervenții; grandios proiect, efort fără precedent în analele cercetării, conservării și restaurării în România.

Dar, replica îndrăzneță, ambiția de a rectori primesc în toamna lui 1977 lovitura de grație. Aceiași regim politic ce găzduise cu numai doi ani în urmă pornirea campaniei, acum, îngrozit de proporțiile gestului, ordonă dizolvarea DPCN-ului. Dați jos de pe schele, meșterii sunt alungați, șantierele părăsite, proiectele abandonate. Plătesc acum cu toții, printr-un exil fără soroc, vina de a fi confundat înghăduința cu încurajarea, sugestia cu porunca, asentimentul cu solemnă, vina de neiertat de a fi citit mai mult decât se cuvenea în gestul stăpânului.

Cât a reușit Direcția Patrimoniului Cultural Național să ridice în ambiția sa de a reface totul într-un timp cât mai scurt și cât a reușit să distrugă prin decesul său subit? Căci, după dispariția sa, șantierele se vor transforma în mormintele propriilor monumente, cei ce le îngrijiseră în cei mai scrupuloși gropari, restaurarea, rectitorirea într-un coșmar ce amestecă fără noimă ploi, ninsori, spulberând ziduri, surpând temelii, topind în uitare chipuri și rostiri de peste veacuri.

Monumentele sunt lăsate acum să agonizeze, purtând în ele delirantul reflex al trecutului. Lot dintr-un apocalips al culturii, este de a nu privi niciodată, sub niciun motiv și la niciun îndemn înapoi. Căci, odată cu izgonirea meșterilor, a căzut peste țara monumentelor și prima ploaie de foc.

Monument istoric – Mănăstirea Frumoasa, Iași

O semnificativă instituție politică românească din 1914 privind Transilvania

Alexandru Porțeanu*

În Cuvântarea de Anul Nou 1914, episcopul ortodox de Caransebeș, Elie Miron Cristea, dădea o expresie deosebită celor mai profunde gânduri și simțăminte ale tuturor românilor de atunci. *„Evenimentele anului trecut ne-au răscolit și-n sufletul nostru o mulțime de simțăminte, din care s-a cristalizat nădejdea de mai bine [...] În asemenea situație, nădejdea spre mai bine este o mare binefacere, care ne oțelește răbdarea și ne întărește mult. Câte din așteptările nădejdi de mai bine se vor realiza, vom vedea în curând. O constatare însă putem risca acum, că viitorul nu trebuie să ni-l temem, scepticismul nu trebuie să îi dăm loc în sufletul nostru. Sus inimile, căci – dacă nu mâine – nu peste mult, ce e al nostru trebuie să ni se dea”*. Refrenul nădejdi spre mai bine, subliniat stăruitor, se transmitea profund în conștiința publică a timpului.

Cuvântarea de întâmpinare a Anului Nou 1914, concepută la sfârșitul anului 1913, era perfect îndreptățită, îndeosebi prin prisma sporirii considerabile a însemnătății Vechiului Regat al României, ca urmare a celui de al II-lea război balcanic. Aceasta a fost publicată în 1923 în volumul al II-lea de *Pastorale. Cuvântări ale unui episcop român în țară sub ocupație străină* (306 p.). Într-o Notă adăugată în pagina 228 a volumului, referitoare la Cuvântarea de Anul Nou 1914, fostul episcop de Caransebeș, înălțat atunci în rangul de Mitropolit Primat al României Mari, mărturisea: *„Este semnificativ cum încă în 1913 am proorocit, simțind că ne așteaptă un viitor mai bun”*.

La o primă vedere, apoi la o revedere și, mai departe, la o aprofundare oricât de stimulatoare a cuvintelor rostite la Anul Nou 1914, am putea fi tentați să facem o legătură directă între rostirea inspirată din decembrie 1913 – ianuarie 1914 și Marea Unire din 1918.

Dar, tumultul și iureșul evenimentelor de la sfârșitul Primului Război Mondial, din perioada imediat următoare și îndeosebi acela al încărcatei și intensei

activități a lui Elie Miron Cristea, nu i-au dat răgazul necesar, nici chiar autorului inspiratei prorociri, să descifreze semnificația – fie și numai parțială – a premoniției sale, *mult mai apropiată în timp*.

În afară de starea de spirit a românilor, care puteau spera într-o apropiată îmbunătățire importantă a situației lor, sfârșitul anului 1913 și începutul anului 1914 era dominat în conștiința publică generală și de o insatisfacție prelungită, privitoare la impasul tratativelor politice româno-ungare începute încă din 1910 și care păreau a se tergiversa la infinit.

La 17 februarie 1914, s-a produs ruperea de către partea română a tratativelor politice româno-ungare, temporizate și mult prelungite de către partea ungară (1910–1914). Acest moment putea însemna apropierea **sfârșitului hegemoniei maghiare** asupra majorității românești din Transilvania, perspectivă care *nu era întru totul nerealistă* și care se putea înscrie în linii generale în viziunea schițată de episcopul Miron Cristea cu foarte puțin timp înainte, la 1 ianuarie 1914.

Abia în 1943, apreciatul istoric Silviu Dragomir a făcut primul pas spre descifrarea sensului mai profund al evenimentelor din primăvara și vara anului 1914 pentru situația românilor din Transilvania, în care a intuit tendința obiectivă ce se îndrepta spre dezlegarea lor decisivă. Pentru înțelegerea mai exactă a acestei situații, merită luat în considerare faptul că Silviu Dragomir, care în 1914 era cu 30 de ani mai tânăr, avea încă de atunci anumite conexiuni în mediile politice ale românilor transilvăneni, în special cu dr. Ioan Mihu și cu Vasile Goldiș, iar intuiția din 1943 era exprimată la aniversarea jubiliară a Unirii Transilvaniei – marcată însă profund de durerea sfârșirii tragice a României din 1940 – în studiul *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* (Biblioteca Astra, Sibiu, 1943, p. 4).

„Când la 18 februarie 1914 Comitetul Național Român închidea definitiv capitolul tratativelor, el sublinia existența unui conflict între români și statul

ungar, invoca importanța culturală și numerică a elementului românesc din Transilvania și preconiza rezultatele evoluției istorice drept factor determinant al politicii sale viitoare. Finalul Declarațiunii, redactat în preajma marilor zguduiri ce au urmat [...] exprima în termeni limpezi hotărârea de a scutura jugul: vor lupta și mai departe pentru a înlătura nedreptățile de care suferă poporul român, pentru a câștiga și asigura drepturile indispensabile existenței naționale, afirmării politice și izbândirii intereselor sale culturale și economice. E tot ce trebuie să smulgă din suflet un popor dornic de libertate, la capătul robiei seculare; **lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare, formula magică a popoarelor care își așteptau salvarea...**” (subl. ns. – A.P.).

Continuarea acestor intuiții nu era însă posibilă prea curând. Situația în care se afla România în timpul celui de al Doilea Război Mondial și apoi în primele decenii ale regimului dictaturii comuniste nu a permis dezvoltarea necesară și corespunzătoare a istoriografiei Marii Uniri, al cărei început parțial se situează la marcarea semicentenarului din 1968, cunoscând o amplificare considerabilă în deceniile următoare.

În anul 1985, apărea volumul *Unitatea națională a Românilor în epoca modernă 1821–1918*, la Editura Academiei; contribuția reprezentată de capitolul *Spre unitatea politică a tuturor românilor* (1878–1918) a fost apreciată prin Premiul Academiei. În această lucrare, *era dezvoltată pentru prima oară ideea intuită de înaintași*, deși erau încă prezente limitările inerente ale epocii comuniste (privind îndeosebi Basarabia, Bucovina, istoria politică ș.a.).

Reluarea acestor preocupări ale autorului studiului de față evidențiază faptul că ruperea tratatelor politice româno-ungare constituia un indiciu important pentru evoluția spre unica soluție posibilă a românilor, adică spre eliberarea națională prin propriile lor puteri.

Trecerea mișcării naționale a românilor din Transilvania în faza superioară inaugurată prin adoptarea de către Partidul Național Român, în 1905, a tacticii „noului activism”, a deschis noi orizonturi politice ale luptei de eliberare națională. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, era aproape deplin conturat **conceptul politic de România Mare**, semnificația deosebită a acestuia pentru Transilvania, care reprezenta elementul său constitutiv principal. Amplele serbări naționale de la București din 1906, au oferit o microimagine a României Mari. Aniversarea în 1909 a semicentenarului Unirii Principatelor a stimulat și ea viziunea perspectivei de întregire națio-

nal-statală a românilor. Activitatea culturală a ASTREI s-a intensificat simțitor atât în amploare, cuprinzând întreaga societate românească transilvăneană, în profunzime și până la niveluri înalte de expresie calitativă, instituțională ș.a., care au fost evidențiate la congresul din 1911 de la Blaj, consacrat semicentenarului ei.

Gândirea politică românească modernă făcea și aceasta progrese remarcabile în Transilvania, căutând perseverent soluții noi, cu privirile îndreptate spre viitor. Perspectiva dezmembrării Imperiului habsburgic și ipotezele asupra unui posibil conflict politico-militar major, erau luate în considerare tot mai mult, în toate mediile social-politice interne și externe. De importanță esențială se întrevădeau pentru românii din Transilvania *perspectivele externe ale Vechiului Regat al României*, considerate ca vitale pentru viitoarele *reconfigurări politice*. Aceste perspective au făcut necesară și o intensificare corespunzătoare a *relațiilor directe ale liderilor* românilor transilvăneni cu cercurile politice ale României.

Perceperea și ecourile acestor evoluții semnificative, deosebit de importante, au interesat în grad din ce în ce mai mare mediile politice și opinia publică internațională. În acest cadru, cercurile politice ungare au fost cuprinse treptat de o adevărată psihoză care, în mod paradoxal, a transformat Parlamentul de la Budapesta într-o răsunătoare tribună de propagandă în lumea europeană a „pericolului” reprezentat de tendințele românilor spre realizarea unității lor național-politice.

Ultima fază a îndelungatelor și sterilelor tratative politice româno-ungare de la începutul anului 1914, culminând cu momentul ruperii lor în 17 februarie 1914, cu Hotărârea Comitetului Național Român privitoare la încheierea tratatelor publicată în ziua următoare (18 februarie 1914), au produs ample ecouri în presa română din Transilvania și în cea din Regatul României, în presa maghiară din Budapesta și Ungaria, în presa germană din Austria și Germania, în numeroase gazete și publicații din alte țări europene. Ecourile lor s-au prelungit în săptămânile și lunile următoare, antrenând un mare număr de declarații, interviuri, opinii și analize, exprimate de unii dintre cei mai importanți oameni politici ai timpului. Faptul că amploarea și interesul lor era mai mare decât până atunci, sau decât cel privitor la alte teme ale agendelor politice curente, putea prevesti inclusiv evenimente sau chiar hotărâri mai importante decât la prima vedere.

Trebuie însă să spunem că analiza textului Hotărârii Comitetului Național Român publicată la 18

februarie 1914 nu îndreptățește apropierea ei de o Declarație în care „*lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare*“, așa cum o evoca Silviu Dragomir sub impresia emoției din 1943. Hotărârea CNR făcea o prezentare detaliată a rezultatului negativ al tratativilor și a situației politice create în urma lor, dar păstra un ton moderat în expunere, *prevenind riscurile reale ale unor sancțiuni grave* din partea autorităților.

După parcurgerea acestei faze privind deznodământul tratativilor, au existat manifestări social-culturale și chiar politice românești care depășeau în anumite privințe nivelul de moderație formală și aparentă, ca urmare a eșuării tratativilor politice.

Parlamentul ungar a înscris în ordinea de zi chestiunea naționalităților, care a prilejuit dezbateri aprinse cu o largă participare a reprezentanților pozițiilor respective, inclusiv din partea puținilor deputați români, inclusiv a celor privind proiectul unei legi electorale defavorabilă naționalităților.

În mai 1914 se împlineau două decenii de la marele proces de la Cluj al Memorandumului și al mișcării memorandiste, care au marcat o etapă importantă în istoria luptelor politice ale românilor din Transilvania.

La 6 mai 1914 a avut loc la Dej ședința Comitetului Partidului Național Român, care avea la ordinea de zi și „*stabilirea unui program de acțiuni politice pentru apărarea și revendicarea drepturilor noastre*“.

După programele politice fundamentale ale PNR din 1881 și 1905, acest al treilea program politic, preconizat în 1914, întrunea suficiente premise ce îl puteau îndreptăți pentru a deveni programul final decisiv, de importanță istorică al PNR și al tuturor românilor.

Deoarece președintele Comitetului, Gheorghe Pop de Băsești, nu a putut participa din motive de „îndelungată suferință“, ședința – prezidată de secretarul Comitetului, dr. Vasile Lucaciu – a programat mai multe adunări populare la Alba Iulia, Câmpeni, Luduș, Caransebeș ș.a.; a luat hotărâri privind poziția față de legea electorală, a desemnat delegații pe lângă principalele organe ale presei românești din Transilvania; a programat comemorarea semicentenarului morții lui Simion Bărnuțiu, care a fost apoi anulată, din cauza izbucnirii războiului. Biroul Central al Partidului Național a fost stabilit la Arad, ceea ce înlesnea luarea operativă a unor măsuri organizatorice și politice.

În aceeași perioadă din primăvara și vara anului 1914, a continuat stăruitor și activitatea ASTREI, atât la nivelul conducerii ei și la acela al lucrărilor

culturale de valoare superioară, cât și în despărțăminte locale din Transilvania și Banat.

O semnificație deosebită a avut conferința din aprilie 1914 de la Arad, în care cunoscutul fruntaș politic Aurel Lazăr a făcut o amplă expunere despre *Chestiunea de naționalitate*, publicată apoi într-o broșură separată.

Reprezentanții românilor au fost prezenți și în dezbaterile din congregațiile comitatense, în alte organizări locale. Viața religioasă a românilor din Transilvania, desfășurată în cadrul Mitropoliei Ortodoxe de la Sibiu și al celei greco-catolice de la Blaj, cu eparhiile lor respective, oferea și aceasta posibilități de exprimare în sens național mai larg.

Ultima întrunire publică românească de la începutul verii anului 1914 a avut loc la Ileanda Mare, având ca orator delegat al PNR pe Valeriu Braniște.

Făcând bilanțul diferitelor forme de manifestare publică a românilor din primăvara și începutul verii anului 1914, constatăm că acestea nu au depășit substanțial nivelul lor de afirmare din perioada anterioară. Documentele nu-și puteau permite să consemneze indicii politice mai avansate, care lucrau în straturile mai profunde ale conștiinței naționale. Fapt este însă că până la finele lunii iunie 1914 nu au putut să apară semne mai conturate, referitoare la o perspectivă politică superioară.

Toate aceste ample evoluții de semnificații istorice importante, cu toate desfășurările lor evenimentiale și specifice, inclusiv cu limitele lor, îndreptau ineluctabil mersul firesc al stărilor de lucruri spre un orizont nou. Din aceste motive, devine acum destul de plauzibil faptul că ruperea tratativilor politice româno-ungare din 17 februarie 1914, *nu putea avea o altă consecință, nu putea urma o altă evoluție decât aceea a apropierii obiectivului național suprem*. Analogia istorică cu desfășurarea evenimentelor din 1918 arată și aceasta că, pentru trecerea la faza finală, *clarificarea politică necesară s-a produs tot prin ruperea tratativilor româno-ungare*. În ajunul Primului Război Mondial, pregătirea istorică a Unirii era încheiată în liniile ei principale, dar pregătirea acțiunii politice directe în acest scop era încă în curs de elaborare. Această tendință nu a putut ajunge la momentul decisiv, inclusiv din cauză că reorientarea politicii externe a Regatului României nu era încă finalizată în întregime.

Capacitatea de autodeterminare a națiunii atinse aproape cotele cele mai înalte, reclamând stăruitor acțiunea directă. La începutul verii anului 1914, a lipsit puțin ca acest mers ascendent al mișcării naționale a românilor să producă „explozia“ politică finală.

Lipsea însă condiția esențială, ce se va realiza în toamna anului 1918 prin înfrângerea militară a Imperiului habsburgic, a Puterilor Centrale. În primăvara și la începutul verii anului 1914, atmosfera politică generală era încărcată de simțul prafului de pușcă, de iminența izbucnirii războiului, care limita și ea la maximum orice inițiativă politică majoră.

Cu toate acestea, românii transilvăneni nu le lipseau, în 1914, oamenii politici remarcabili, capabili să transpună în realitate o intuiție de felul celei pe care o examinăm aici. În linii mari, erau relativ aceiași care vor înfăptui în Transilvania Marea Unire din 1918. Potențialul politic reprezentat de numele liderilor românilor întrunea și justifica încrederea în asumarea unor răspunderi decisive.

Glonțul atentatului de la Sarajevo din 28 iunie 1914, care a curmat viața arhiducelui Franz Ferdinand și a soției sale, provocând dezlănțuirea Primului Război Mondial, ***a spulberat brusc și în modul cel mai dur toate aspirațiile de eliberare națională*** și pe cele social-politice democratice, din cuprinsul întregului Imperiu habsburgic dualist. Tributul greu și tragic al suferințelor românilor din Transilvania, ale întregului popor român, provocate de război, a reprezentat ultima etapă a istoriei luptei pentru Unire, prefigurată din prima parte a anului 1914.

* * *

Izbucnirea războiului a agravat foarte mult situația românilor din Transilvania. Considerentele moderării politicii ungare față de români, impuse de interesele superioare ale atragerii Regatului României și promovate stăruitor de la Viena și Berlin, nu au putut atenua în măsură semnificativă gravitatea situației din anii neutralității României (1914–1916).

Intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, în august 1916, a exacerbât până la paroxism aproape toate formele și metodele de oprimare a românilor transilvăneni, de represiune militară și execuții sumare a oricăror rezistențe sau împotriviri directe.

Acestor tragedii crescânde li se adăugau cele ale efectelor distrugătoare, devastatoare ale războiului, pentru toate părțile beligerante, culminând cu cele ale morții, care secera multe sute de mii de vieți omenești.

Încă înaintea capitulărilor sau armistițiilor ce au marcat încetarea formală a operațiunilor militare, în toamna anului 1918 au izbucnit în numeroase zone mișcări cu caracter revoluționar democratic împotriva războiului, pentru salvarea situației dezastruoase de ordin social-economic a majorității populației de pretutindeni, pentru eliberarea națională a popoarelor oprite. Aceste mișcări s-au radicalizat accelerat,

determinând restructurări politice majore de amploare, care au impus în bună măsură și condițiile păcii.

Românii din Transilvania, care formau dintotdeauna majoritatea populației acestei provincii istorice, au reușit să producă desprinderea totală a ei din cadrele Regatului Ungariei și ale Imperiului habsburgic. Ca urmare a ruperii tratatelor politice finale româno-ungare de la Arad (13–15 noiembrie 1918), a fost convocată Adunarea Națională de la Alba Iulia care, la 1 Decembrie 1918, a proclamat Unirea cu România ca expresie clară, incontestabilă, a eliberării naționale a românilor din Transilvania, a autodeterminării lor politice liber exprimate în modul cel mai democratic posibil în acele condiții.

Unirea Transilvaniei cu România a fost, așadar, înfăptuită la 1 Decembrie 1918 de către însuși poporul român, iar nu ca un act al Marilor Puteri înscris în Tratatul de Pace al acestora cu Ungaria, semnat la Trianon în 4 iunie 1920, ratificat și intrat în vigoare la 26 iulie 1921. Tratatul de la Trianon a consacrat în dreptul internațional și în relațiile internaționale faptul împlinit al eliberării popoarelor oprite din Ungaria, între care și românii, în principal prin trasarea frontierelor noului stat ungar. Acesta și-a dobândit astfel pentru prima oară propria sa identitate politică-națională și a redobândit – după aproape 400 de ani – independența deplină, Ungaria intrând astfel în mod legitim și demn în rândul statelor europene libere.

* * *

Intuiția politică – examinată în cele de mai sus – nu avea șanse reale, nu era plauzibilă pe termen scurt, până în vara anului 1914. Ea putea însă deveni o ipoteză de acțiune pe termen mediu în perioada următoare, până în primăvara anului 1915, dar numai cu condiția menținerii păcii internaționale și a unor indicii de diminuare a rezistenței statului ungar. Nerealizarea ei nu s-a datorat unor limite proprii ale situației românilor, ci – în mod decisiv – izbucnirii războiului, care a amânat-o. Înăptuirea Marii Uniri la sfârșitul Primului Război Mondial a validat ipoteza termenului mediu.

Analizarea atentă, critic-constructivă, cu discernământul științific necesar, a unei asemenea intuiții istorice relevante, poate contribui la aprofundarea cunoașterii istorice.

Reîntorcându-ne la „prorocirea” rostită la 1 ianuarie 1914 de Elie Miron Cristea, se cuvine a-i sublinia valoarea spirituală și națională a orizonturilor atât de înălțătoare, ce urmau să se deschidă generos pentru întregul popor român.

Petre Spânul – la un moment de tranziție metodologică pentru cercetarea științifică în biologia agricolă și medical-veterinară

Zeno Gârban

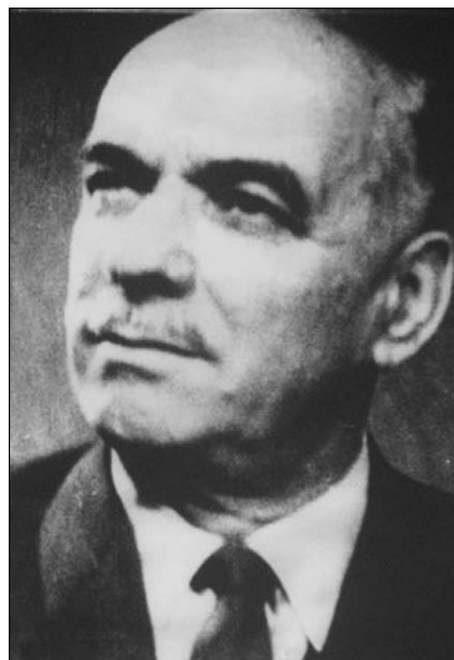
Membru corespondent al Academiei Române

O evocare a personalității profesorului dr. Petre Spânul (1894–1962), depășind aspectele istoriografice, poate contribui și la înțelegerea unui moment distinct în evoluția laboratoarelor destinate științelor biologice aplicate în domeniul vegetal, animal și medical-veterinar, semnificând începutul pentru *tranziția metodologică* în cercetarea științifică de la metodele clasice, orientate predilect pe biologia celulară, spre metodele moderne, bazate pe biologia moleculară.

O primă turnură s-a produs după anii '60 ai secolului XX, urmată de un important moment care s-a derulat în anii '75, odată cu așa-numita „revoluție metodologică” ce a condus la evoluția spre biotehnologiile moderne și investigarea genoamelor, domenii bine conturate în final de mileniu II și început de mileniu III.

Profesorul dr. Petre Spânul – membru corespondent al Academiei Române – a văzut lumina zilei la data de 17 ianuarie 1894 în localitatea Vicovul de Jos, județul Suceava. A urmat pregătirea la Liceul German din Rădăuți pe care l-a absolvit cu distincție în 1913 (fiind al treilea clasat din 180 de candidați). A continuat pregătirea universitară la Școala Superioară de Medicină Veterinară din Viena (1913–1917).

În ultimul an de facultate a fost asistent voluntar la Catedrele de histologie, biologie și patologie piscicolă. În 1917 a obținut diploma de medic veterinar de stat (Rusu, 2010). În perioada 1917–1918, în calitate de medic veterinar, cu gradul de sublocotenent în armata Imperială Habsburgică, a participat la Prima Conflagrație Mondială în Regimentul 3 ulani și a însoțit trupe de cavalerie în detașare pe diverse fronturi.

După încheierea conflagrației și formarea Statului Național Unitar – prin aderarea Basarabiei (27 martie 1918), a Bucovinei (28 noiembrie 1918) și a Transilvaniei: Ardeal, Banat, Maramureș (1 decembrie 1918) la Regatul România, Petre Spânul (care rememora cu nostalgie aceste evenimente) s-a integrat profesional serviciilor zootehnice și medical-veterinare din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor.

A deținut funcțiile de inspector zootehnic și sanitar veterinar al Bucovinei (1918–1920) cu rezidența la Cernăuți, subdirector al Hergheliei de la Rădăuți și șef al Serviciului Zootehnic în cadrul Inspectoratului Bucovinei, din Cernăuți (1920–1922).

În anul 1921 a revenit la Viena și la 31 martie 1921 a susținut teza de doctorat, obținând titlul de

doctor în științe medicale veterinare (pregătirea acestui doctorat a început încă din 1916).

În perioada 1924–1937 a funcționat ca inspector general, cu rezidența la Bonțida-Cluj, la Herghelia Statului. A considerat importantă formația profesională și în domeniul agricol. În acest scop, a urmat și pregătirea în cadrul Academiei de Înalte Studii Agronomice din Cluj, obținând, în anul 1939, diploma de inginer agronom

În activitatea profesională, Petre Spânul a adus însemnate contribuții și prin publicarea de cărți, *Noțiuni elementare de exteriorul animalelor domestice* (1922); *Diagnosticul gestației* (1926); *Contribuțiuni la combaterea pestei porcine* (1926); *Herghelia Națională Bonțida* (1928); *Importanța zooeconomiei naționale* (1937) ș.a.

De asemenea, a publicat lucrări de specialitate, *Contribution a l'étude de la maladie Acariasis autumnalis* (1933); *Contribuții la studiul bolii Dermatitis aestivalis serpiginosa buccarum equi* (1933) ș.a. S-a specializat în zootehnie în Austria și Franța.

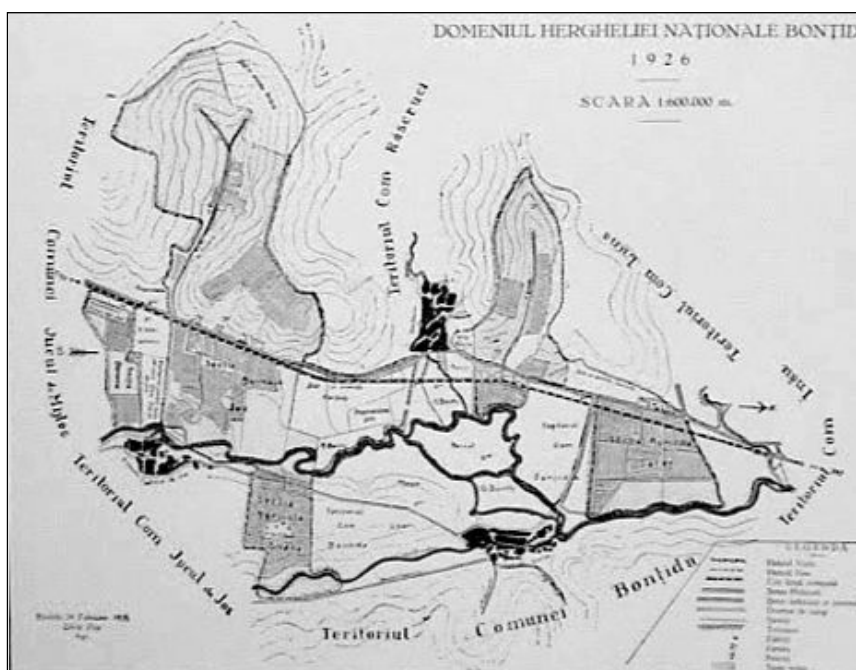
Având o personalitate fermă, instrucțiune temeinică, activitate prodigioasă în zootehnie și medicină veterinară, meritele sale profesionale și manageriale nu au trecut neobservate. Dovadă este numirea în diverse funcții și acordarea unor

distincții regale în perioada interbelică: Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler (1922); Ordinul „Steaua României” în grad de ofițer (1929); Ordinul „Coroana României” în grad de comandor (1938); Ordinul „Meritul agricol în grad de cavaler” (1938).

Rezultatele profesionale au determinat conducerea Ministerului Agriculturii și Domeniilor să-l numească din 1937 șef al Serviciului îndrumărilor zootehnice din Direcția Zootehnică și Sanitar-Veterinară a Ministerului și ulterior inspector general al zootehniei (1939–1946).

Din anul 1947 a fost titularizat conferențiar universitar la Facultatea de Medicină Veterinară din București, iar în anul 1948 a devenit profesor universitar titular. Din această ipostază, profesorul dr. Petre Spânul a fost numit rector al noului Institut de Zootehnie și Medicină Veterinară înființat la Arad. În această funcție a fost urmat de profesorul dr. Ioan Grigorescu – disciplina de anatomie comparată și chirurgie veterinară (ulterior, decan al Facultății de Medicină Veterinară din București).

În anii în care au urmat, acest institut a fost integrat Universității de Științe Agricole (atunci Institutul Agronomic) din Timișoara. Cu titlu informativ se menționează că această Universitate

Domeniul Hergheliei Naționale Bonțida

s-a înființat prin Decretul Regal nr. 2394 din 30 iulie 1945, dat de Regele Mihai I. Inițial, s-a constituit ca o Facultate încadrată în Școala Politehnică din Timișoara (înființată în baza Decretului Regal nr. 4822 din 11 noiembrie 1920, dat de Regele Ferdinand I). În anul 1956 prof. dr. Petre Spânul a fost transferat ca profesor la Facultatea de Agronomie și Zootehnie de la Universitatea (Institutul) de Științe Agricole din Timișoara. În aceeași situație, s-au aflat și prof. dr. Ioan Grigorescu (anatomie comparată), prof. dr. Valeriu Pinte (fiziologie animală comparată) ș.a.

Activitatea științifică a profesorului Spânul și-a dobândit recunoaștere publică odată cu alegerea sa la 2 iulie 1955 în calitate de membru corespondent al Academiei Române. În noile condiții create, a beneficiat și de sprijinul Academiei Române, în cadrul căruia exista la Timișoara un compartiment de cercetări științifice în agronomie și zootehnie, care a deschis noi orizonturi în activitatea de cercetare.

În perioada aceea, Academia R.P.R. a încercat să-și reorganizeze rețeaua de institute urmărind să promoveze teme de interes major pe plan internațional. În aceste condiții, prin decizia președintelui Academiei R.P.R. 76/01.11.1951, s-au înființat primele unități de cercetare ale Academiei R.P.R. la Timișoara, iar ulterior, prin HCM 466/1953 a fost înființată Baza de Cercetări Științifice din Timișoara (Dordea, 1999).

În anul 1958, în cadrul Bazei de Cercetări Științifice din Timișoara s-a inclus un Laborator de Biologie și Științe Agricole coordonat de prof. dr. Petre Spânul, membru corespondent al Academiei R.P.R., în care au fost inițiate cercetări interdisciplinare (Oțiman et al., 2006). De asemenea, s-a creat un post de cercetător științific cu normă întreagă. În cadrul acestui laborator, a funcționat tânărul cercetător științific ing. Ioan Vintilă (astăzi prof. dr. ing. Ioan Vintilă este membru titular al ASAS).

Profesorul Spânul, șeful laboratorului, s-a aflat în situația de-a participa la o „tranziție metodologică”, prin introducerea de aparatură nouă și metode moderne, care au deschis drum cercetărilor interdisciplinare.

În cadrul Bazei de Cercetări Științifice din Timișoara a fost publicată din anul 1954 revista „Studii și cercetări științifice”, Seria Științe Agricole, v. facsimil 1 (Tome III, 1956). Ulterior, aceasta a fost denumită „Studii și Cercetări de Biologie și Științe Agricole”, v. facsimil 2 (Tom VII, 1960).

Se remarcă faptul că problema „tranziției metodologice” exista și în unele institute centrale; exemplu fiind I.C.C.P.T. Fundulea înființat în 1962. În cercetarea științifică, această tranziție s-a caracterizat prin introducerea și extinderea unor metode noi în domeniul agrochimiei/agrobiologiei, aplicarea unor metode moderne de investigare a nutriției minerale și evaluare a „dozei optime” de fertilizare; folosirea nomogramelor în agrochimie; evaluarea translocării elementelor în sistemul sol – îngrășămintă – plante; utilizarea radiobiologiei în agricultură ș.a.

Mențiuni referitoare la aceste aspecte se află diseminate în materialele publicate în volumul omagial dedicat distinsului academician Cristian Hera (2013). Toate aceste exemple atestă un moment de „tranziție metodologică” în științele agricole implementat la nivel național după anii '60 ai secolului XX.

Pentru laboratorul înființat la Timișoara s-a repartizat un spațiu adecvat în clădirea Bazei de Cercetări Științifice Timișoara (astăzi, clădire a Filialei Timișoara a Academiei Române) și s-a procedat la dotarea acestuia cu aparatura necesară (termostat, balanțe, centrifugă, aparatură pentru electroforeză, fotocolorimetrie, polarografie ș.a.), cu sticlărie și reactivi (Vintilă, 2014). Astfel, s-a realizat treptat și o „tranziție metodologică” în cercetările cu profil de biologie și științe agricole.

Autorul acestor rânduri, aflat în ultimul an al Facultății de Agronomie și Zootehnie, la recomandarea prof. dr. V. Pinte (disciplina de fiziologie animală comparată) a fost acceptat să efectueze cercetări în Laboratorul de Biologie și Științe Agricole (coordonat de prof. dr. P. Spânul, membru corespondent al Academiei R.P.R.) pentru lucrarea de diplomă (1962). Astfel, alături de cercetătorul ing. Ioan Vintilă, am abordat o tematică – la aceea vreme accesibilă doar în laboratoare de înaltă performanță – privind *Electroforeza sângelui venos sistemic și mamar în raport cu lactopoeiza la bovine*. Datele obținute au fost incluse și într-o lucrare publicată în Anuarul universității (tipărit la Editura Agrosilvică București). Activitatea în acest laborator, documentarea științifică ulterioară și conjuncturile sociale mi-au condus pașii, treptat, dar ferm, spre Facultatea de Chimie a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (licențiat 1973), în dorința abordării mai complexe a problemelor de biochimie și biologie moleculară.

La Baza de Cercetări Științifice din Timișoara, remarcabilă a fost circumstanța în care între Centrul de Embriologie normală și patologică (fondat în anul 1952), dependent de Secția de științe medicale, coordonat de prof. dr. Benedict Menkes, membru corespondent al Academiei R.S.R. și Laboratorul de Biologie și Științe Agricole, dependent de Secția de Științe Agricole, coordonat de prof. Petre Spânu, membru corespondent al Academiei R.P.R., s-au deschis cooperări în domeniul metodologiei cercetării și perfectării investigațiilor în fotocolorimetrie și electroforeză. În această manieră au fost antrenate și integrate tinere cadre didactice și de cercetare din domeniul științelor medicale și științelor agricole.

Era o perioadă când – pe plan mondial – în cercetarea științifică din agrobiologie și biologia animală (cu aplicații în zootehnie și medicina veterinară) se realiza un „tranzit metodologic” progresiv de la metodele clasice bazate pe morfologie, morfometrie (somatometrie staturală/ponderală), genetică (bazată predilect pe biologia celulară) și de patologie (orientată pe aparate/sisteme) spre metode moderne care integrau tehnici fizico-chimice de acuratețe mai apropiate de biologia moleculară (concept formulat în 1939). Noile metode permiteau stabilirea unor parametri predictivi, extindeau cercetările bazate pe biostatistică cu aplicarea testelor de probabilitate și tindeau treptat spre definirea unor „markeri” în agrobiologie și biologia animală.

În domeniul biomedical se aprofundau cercetările bazate pe aplicațiile analiticii biochimice și microscopiei (optice/electronice) în problemele embriologiei și teratologiei, precum și ale patologiei biochimice (în boli ereditare/boli dobândite) etc.

Problemele de biologie moleculară au dobândit un interes aparte, odată cu descoperirea structurii chimice a acizilor nucleici (1953), cu progresul cercetărilor asupra relației structură chimică, activitate biologică (1965). Aceste preocupări au dominat biologia plantelor, animalelor și omului și au condus treptat spre domeniul biotehnologiilor moderne (1975–1985).

După stingerea din viață a profesorului dr. Petre Spânu, la 7 august 1962, activitatea inițiată în acei ani în Laboratorul de Biologie și Științe Agricole a înregistrat un regres continuu, din cauza subfinanțării dotărilor de laborator și a revistei editate. Astfel, deși a existat un eficient aport științific și tehnic

al cadrelor didactice de la Universitatea de Științe Agricole (vizibil în revista de profil), treptat activitatea laboratorului s-a restrâns fiind în final desființat. Revista de profil „Studii și Cercetări de Biologie și Științe Agricole” și-a încetat apariția.

În prezent, reiterând – la 120 ani de la nașterea profesorului Petre Spânu, membru corespondent al Academiei Române – problemele specifice contribuției Laboratorului de Biologie și Științe Agricole, devin relevante prin articolele publicate în revista acestuia (v. coperte facsimilate).

Se poate remarca aportul la dezvoltarea unor cercetări științifice interdisciplinare cu caracter fundamental și aplicativ în domeniul biologiei și științelor agricole, condiționat de profilul laboratorului existent în cadrul Bazei de Cercetări Științifice a Academiei din Timișoara.

Sub raport istoriografic, după anul 1947 Academia Română a fost „reformată” prin crearea Academiei R.P.R., ca urmare a Decretului prezidial 1454 din 12 august 1948 și pusă în situația de a îndepărta 113 membri. După anul 1955, dintre aceștia, au fost realeși 15 membri (Oțiman, 2013).

În perioada următoare, institutele de cercetare ale Academiei R.P.R. au fost preluate de diverse ministere sau academii de științe de domenii (medicală, agricolă, tehnică), situație care s-a perpetuat până în 1990. Renașterea Academiei Române, pe vechi temelii, s-a făcut prin Decretul-Lege nr. 4 din 6 ianuarie 1990.

În acest spirit novator a fost percepută și necesitatea înființării Filialei Timișoara a Academiei Române.

Referințe bibliografice

1. Dordea T., *Baza de Cercetări Științifice – Filiala Timișoara a Academiei Române*, Centru de știință și cultură, pp. 9–18, în „Academia Română – Filiala Timișoara: Istoric 1951-1999” (Anton I., Silaș G., Ed.), Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999.
2. *Cristian Hera 80 – O viață dedicată oamenilor*, Ed. Academiei Române, București, 2013.
3. Oțiman P.I., Turcuș A., Ciocârlie H., Muntean S. (Ed.), *Viața academică din Banat: 1866–2006*, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006.
4. Oțiman P.I. (Coord.), 1948 – *Marea dramă a Academiei Române*, Ed. Academiei Române, București, 2013.
5. Rusu N. Dorina, *Dicționarul Membrilor Academiei Române 1866–2010*, Ed. Enciclopedică, București, 2010.
6. *** *Prof. Dr. Ing. Ioan Vintilă*, Imprimeria Mirton, Timișoara, 2014.

Petre P. Negulescu,

președinte al Adunării Deputaților

*Petre Dan-Străulești**

Petre P. Negulescu (n. 14/27 octombrie 1872, Ploiești – m. 28 septembrie 1951, București), filosof și om politic, personalitate de aleasă cultură, a dat, prin prodigioasa sa activitate didactică și de cercetare științifică o strălucire discursului filosofic românesc.

După absolvirea în urbea natală a studiilor liceale, tânărul Negulescu se înscrie la Facultatea de Științe a Universității bucureștene, unde spera să-și desăvârșească, prin studii temeinice, înclinația spre matematică. Acest proiect inițial stabilit ca urmare a unei fericite întâmplări petrecute în viața proaspătului student, va fi totuși abandonat. La insistențele unui coleg, Negulescu audiază o prelegere a magistrului învățământului filosofic românesc, Titu Maiorescu, despre clasificarea științelor. Este momentul adevărului. Prelegerea respectivă va avea un ecou deosebit în conștiința sa, trezind la viață disponibilități intelectuale nebănuite pentru meditația filosofică. Se va transfera la Facultatea de Litere și Filosofie pe care o va absolvi în 1892, cu lucrarea de licență *Critica apriorismului și a empirismului*, scriere care-l va impune ca o promisiune certă în ochii profesorului Maiorescu. Acesta, apreciind valoarea teoretică a licenței, îi propune tipărirea, lucru care se va realiza în anul terminal al studiilor universitare.

Mentorul „Junimii”, Titu Maiorescu, după mutarea societății, în 1876, la București, adresează invitația tinerilor studioși, care impresionaseră prin capacitățile lor intelectuale, de a frecventa reuniunile cunoscutei grupări literare. Împreună cu Simion Mehedinți, Constantin Giurescu, Mihail Dragomirescu, Negulescu răspunde invitației și, în martie 1891, participă pentru prima oară la o asemenea întrunire.

Încurajat și sprijinit de profesorul Titu Maiorescu, personalitate tutelară a filosofiei românești, Petre P. Negulescu își desăvârșește pregătirea științifică la celebre universități germane și franceze.

Revenind de la studii, cariera sa didactică cunoaște o ascensiune fulminantă. La numai 22 de ani

este numit conferențiar la Catedra de istoria filosofiei moderne și logică a Universității din Iași (1894), iar peste alți doi ani, la 1 ianuarie 1896, ocupă postul de profesor titular la aceeași universitate. După pensionarea lui Titu Maiorescu, P.P. Negulescu se transferă la Universitatea bucureșteană (1 ianuarie 1910) în locul acestuia la Catedra de istoria filosofiei și enciclopedie filosofică.

Anii și deceniile care au urmat vor confirma valoarea științifică a activității didactice și a întregii sale opere filosofice. Mărturie stau aprecierile celor care l-au audiat sau i-au studiat valoroasele scrieri.

Anton Dumitriu îl consideră pe P.P. Negulescu „cel mai tipic reprezentant al epocii maioreștiene în filosofie și în general în cultura românească”¹.

Pentru Nicolae Iorga, Petre P. Negulescu era „finul cugetător filosofic, icoană a maestrului său Maiorescu până și la cel mai mărunț dintre gesturi, dar mult mai personal în idei și mai stilist în formă”².

G. Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, îl definea ca „un Ramesses de bazalt”³.

„Petre Negulescu, scria Eugeniu Speranția, este gânditorul sever care nu se lasă ispitit de niciuna

dintre construcțiile factice și deci silite ale vânătorilor de ipoteze senzaționale. Parcurgând cu stăruință și amănunțime concepțiile, mai mult sau mai puțin riguroase, emise din toate timpurile și cu precădere de la Renaștere încoace, cugetarea și încercările fiecăruia dintre filosofi sunt analizate, căutându-se înainte de toate motivarea istorică a punctului de plecare⁴.

Camil Petrescu, unul dintre studenții eminenți ai lui P.P. Negulescu, referindu-se în *Teze și antiteze* la structura orelor de curs ale acestuia, făcea următoarea remarcă: „*timp de cincizeci de minute, cu o supremă corectitudine intelectuală împinsă până la ascetism, se identifica autorului expus, în celelalte zece minute întreaga teorie era însă disecată și nimicită ca sub un neînduplecat stilet analitic (...) timp de cincizeci de minute erai treptat convins până la dorința de a deveni adept al lor, pentru ca brusc să te dezmeticești la revenirea profesorului și să-ți dai socoteala că ai făcut o greșală aderând total. (...) Toată bruma de spirit critic și exercițiul logic de care sunt în stare îmi vin din acel joc subțire în zonele rarefiate ale gândirii*”⁵.

Mihail Manoilescu, colegul de partid (Partidul Poporului) al lui Negulescu nota în *Memoriile* sale că prețuitul profesor era un „*intelectual de 24 de carate, valoare consacrată chiar în lumea veche (în care nu oricine și nu oricând era socotit bun la orice)*”, având „*păcatul de a fi pedant, rece, distant și – pentru un președinte de Cameră – prea puțin popular față de majoritate*”⁶.

Alexandru Surdu îl caracterizează pe P.P. Negulescu ca fiind „*unul dintre cei mai buni cunoscători ai filosofiei moderne și contemporane*”. Acesta „*se dovedește și un teoretician elevat al istoriei filosofiei în general, care pune în joc, pentru explicarea, și nu pentru simpla expunere a doctrinelor filosofice, factori economici, culturali, științifici, artistici, religioși și chiar psihici. Aceasta și pentru faptul că el însuși a făcut cercetări speciale în legătură cu „Genezele formelor culturii” (1934), cu referință specială la trecutul filosofic, dar și în legătură cu „Destinul omenirii” – lucrare de asemenea monumentală*”⁷.

Primirea în Academia Română (membru corespondent la 19 mai 1915, membru de onoare la 28 mai 1928 și membru titular la 23 mai 1936) a reprezentat consacrarea sa științifică deplină. La 9 iunie 1948, prin decret i se retrage această calitate; este repus în drepturi ca membru titular post-mortem la 3 iulie 1990⁸.

În ședința Academiei Române din 25 mai 1941, Dimitrie Gusti răspunde discursului de recepție al lui P.P. Negulescu intitulat *Conflictul generațiilor și factorii progresului*. Fondator al Școlii Sociologice de la București, D. Gusti, în intervenția sa, după ce subliniază calitățile didactice și științifice de excepție ale colegului său de Academie, găsește oportun să comenteze o întâmplare de natură politică din viața lui Negulescu, comentariu care de fapt este un elogiu adus profilului moral și probității profesionale ale acestuia. Întâmplarea s-a petrecut cu decenii în urmă, în 1911, în preajma alegerilor legislative pe care le organiza primul-ministru de atunci, P.P. Carp. Primind invitația de a candida pentru un fotoliu de parlamentar, Petre P. Negulescu declină propunerea. Aflând această întâmplare cu adevărat de senzație, înțeleptul rege Carol I, participând la o recepție la care era prezent și tânărul filosof, care la acea vreme întorcea spatele carierei de politician, „*a pronunțat următoarele cuvinte, demne de reținut: «ar fi un ideal pentru statul nostru ca el să fie guvernat de oameni ce nu vor să facă politică»*”⁹.

În plan social-politic, viitorul om de stat se va face cunoscut opiniei publice românești prin redactarea, pe baza informațiilor date de Ioan Slavici, împreună cu Simion Mehedinți, a *Memoriului studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria* (1891), editat într-un tiraj de 13 000 exemplare, în limbile română și franceză, document demascator al politicii șovine, de deznaționalizare națională a românilor ardeleni dusă de guvernanții de la Budapesta. *Memoriul...* va avea un uriaș impact asupra mediilor politice, culturale și universitare europene, care vor cunoaște, prin intermediul lui, suferințele și injustițiile la care era supusă populația românească majoritară din Transilvania. Paralel, Petre P. Negulescu desfășoară o rodnică activitate în conducerea *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, devenită, în decembrie 1914, *Liga pentru unitatea politică a românilor*¹⁰.

Urmând convingerile politice ale ilustrului său dascăl Titu Maiorescu, îl găsim pe Petre P. Negulescu înregimentat, la începutul secolului al XX-lea, în Partidul Conservator, cea de-a doua forță politică majoră a României, partid ce forma, împreună cu Partidul Național Liberal, vestita „rotativă” guvernamentală, creație a domnitorului/regelui Carol I.

Partidul Conservator, partid care a militat pentru apărarea și conservarea intereselor economice ale moșierimii, a primit cu ostilitate proiectele de reformă

agrară și reformă electorală propuse de liberali și susținute de monarh, la început de veac.

În acest climat politic agitat, în februarie 1914, un grup de profesori universitari conservatori (E. Pangrati, Em. A. Antonescu, Șt. Longinescu, P.P. Negulescu ș.a.) semnează o scrisoare de protest adresată conducerii Partidului Conservator, în care își exprimă desolidarizarea față de activitatea conducerii partidului de respingere a reformelor preconizate. Este și motivul pentru care Negulescu părăsește gruparea conservatoare.

*
* *

În primăvara anului 1918, generalul Alexandru Averescu, bucurându-se de un prestigiu și o popularitate necunoscute în trecut de niciun om politic român, creează la Iași (3/16 aprilie) Liga Poporului. Sloganul noii formațiuni politice, „Muncă, Cinste, Legalitate“, exercita o forță de atracție irezistibilă asupra acelor oameni care doreau sincer „îndreptarea țării“ de toate tarele demagogiei, corupției, imposturii și nepotismului. Peste numai două săptămâni, la 17 aprilie, liga se transformă în partid (Partidul Poporului). Programul partidului cuprinde deziderate, precum înfăptuirea „reformei agrare“ și a celei electorale „*prin acordarea votului universal, direct, secret și obligatoriu, descentralizarea administrativă, stabilirea răspunderilor pentru nenorocirile care s-au abătut asupra țării în anii războiului, respectarea Constituției (...), dezvoltarea economiei naționale, o politică externă de pace și colaborare internațională*“¹¹.

La 27 martie 1926, odată cu încheierea mandatului de patru ani, guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu demisionează. Regele, după consultări de rutină cu liderii principalelor partide politice, încredințează formarea executivului de „uniune națională“ lui Nicolae Iorga. În urma unor noi conciliabule între monarh și liderul Partidului Național Liberal, generalul Alexandru Averescu va primi însărcinarea formării viitorului cabinet. În noul guvern, portofoliul Ministerului de Interne, portofoliu deosebit de important, dacă nu decisiv, în perspectiva alegerilor parlamentare, va fi ocupat de Octavian Goga, personalitate care va conduce cu mână forte scrutinul din mai-iunie, încheiat cu victoria zdrobitoare a averescanilor, în cartel electoral cu Partidul Maghiar și cu Partidul German (votanți 1 366 100, ceea ce însemna 52,09% din cei cu drept de vot) și va trimite în Parlament 292 de deputați (Partidul Maghiar va primi 15 locuri, iar Partidul

German 8) și 105 senatori. Liberalii, cu un procent de 7,34%, vor avea 16 deputați și niciun senator¹².

În urma acestor rezultate, partidul condus de generalul Al. Averescu accede pentru a doua oară la conducerea statului.

Făcând parte din grupul de fondatori ai Partidului Poporului, P.P. Negulescu va fi prezent în mod constant pe listele de candidați pentru un fotoliu de parlamentar. La alegerile pentru Adunarea Deputaților, Negulescu va candida din partea Partidului Poporului (lista nr. 1) în circumscripția Prahova. Biroul electoral județean înregistrează trei contestații făcute de partidele aflate în cursa pentru Cameră. Raportul întocmit de Comisia Județeană, care a analizat respectivele contestații, este supus votului Adunării Deputaților. Plenul Adunării votează raportul cu 98 bile albe pentru, contra 53 bile negre, fapt care reprezintă în final validarea rezultatelor date de urne. Obținând 17 684 de voturi, P.P. Negulescu este alesul acestei circumscripții pentru un loc de deputat. Cum legislația permitea depunerea unei candidaturi în mai multe circumscripții, Negulescu se va înscrie în cursa electorală din partea județului Ilfov, pentru Senat. Și aici obține victoria cu 24 233 de voturi exprimate „pentru“. Va opta, în cele din urmă, pentru demnitatea de deputat al circumscripției natale, Prahova¹³.

Sesiunea inaugurală (extraordinară) a noului legislativ desfășurată între 25 iunie și 15 iulie 1926, este consacrată validării mandatelor de parlamentari. Lucrările Adunării Deputaților vor fi conduse de președintele de vârstă, deputatul Partidului Poporului, Constantin Meissner, „*membru din vechea gardă a «Junimii», aducând din patriarhalul Iași o nobilă familiaritate și o notă de demnitate calmă*“¹⁴. Odată validările de deputați încheiate, are loc alegerea președintelui și a biroului de conducere ai Adunării Deputaților.

La 10 iulie, Petre P. Negulescu va fi ales președintele Adunării Deputaților (prezenți 332 deputați, votanți 208, majoritate regulamentară 99, voturi pentru 179, voturi anulate 5)¹⁵, renunțând la demnitatea de ministru al Instrucțiunii pe care o deținea. După anunțarea rezultatului votului, C. Meissner, președintele de vârstă, se adresează plenului Adunării: „*Mă simt fericit că, în numele Camerei, pot felicita din toată inima pe d-l președinte ce ni l-am ales (Aplauze) (...). Nu-l felicit numai pe d-l Negulescu, vă felicit poate chiar mai mult pe d-voastră, d-lor deputați, care l-ați ales (Aplauze) (...). Profesor universitar emerit, orator de seamă, autor de lucrări de*

filosofie de reală valoare, d-l Negulescu, – spune vorbitorul – reprezintă o însemnată personalitate din punct de vedere intelectual și cultural (subl. P.D.-S.) (...). P. Negulescu reprezintă o valoare morală desăvârșită, înaintea căreia ne închinăm mai mult decât înaintea valorii sale intelectuale și culturale“ (Aplauze)¹⁶.

Luând cuvântul, președintele ales mărturisește că simte *„toată povara greutăților și răspunderilor pe care le implică sarcina ce mi-ați încredințat (...) O voi face (...) cu toată imparțialitatea, cu respectul desăvârșit al părerilor fiecăruia (...) cu grija neadormită a intereselor superioare ale țării pe care nu trebuie să le pierdem nici o clipă din vedere“¹⁷.*

În cele 14 luni cât a stat la putere guvernul Averescu (având în compunerea sa *„universitari de nume mare, ca Ion Petrovici și Petre Negulescu, și reprezentanți de calitate ai Vechiului Regat de altădată, ca generalul Coandă, Garoflid, Meissner, Mitileneu“²⁰*), procesul legislativ a fost modest, departe de așteptările electoratului.

Primul proiect de lege depus la biroul Camerei a fost cel privind modificarea... diurnei parlamentarilor, proiect care era, desigur, urgent pentru cei aleși, dar nu și pentru imperativele sociale și economice cu care se confrunta societatea românească. Acest debut nefericit va amplifica imaginea nefavorabilă pe care o avea parlamentul în fața opiniei publice. Depus la 11 iulie 1926 (era într-o zi de duminică), proiectul intră în discuția Adunării. Pentru urgentarea și simplificarea procesului legislativ, se cere votul Camerei dacă proiectul trebuie să treacă numai prin comisia financiară sau să treacă și prin secțiuni. Rezultatul este unul previzibil. Deputații (majorității împreună cu cei ai opoziției) decid la unison că este suficient ca proiectul să treacă numai prin comisia financiară. Este prima bilă neagră pentru legislativul recent ales¹⁹.

Parlamentul averescan – sub conducerea lui P.P. Negulescu – va modifica unele legi adoptate de guvernările liberale anterioare, făcându-le compatibile cu interesele politice și economice ale partidului de guvernământ. Este cazul legii regimului apelor (aprilie 1927), legea timbrului, a căilor ferate, a reorganizării unor ministere etc.

Mihail Manoilescu, subsecretar de Stat la Ministerul Finanțelor din cabinetul generalului Averescu, aprecia că intervalul 27 martie – 4 iunie 1927 a fost cel mai rodnic în adoptarea unei legislații de natură economică necesară bunului mers al societății²⁰. Sunt înființate prin legi: Serviciul de Inspecția Mun-

cii (martie 1927), Camerele de Muncă, *„organe de reprezentare și ocrotire a muncii industriale și comerciale“* (14 aprilie). Este adoptat un nou tarif vamal (protecționist) menit a stimula economia românească (10 aprilie). O altă lege votată de Parlament, cu impact social și economic major, este cea a armonizării retribuițiilor bugetarilor. Prin noua reglementare s-au stabilit 36 de tipuri de salarii și clase în care au fost incluși toți angajații statului. Prin noua reglementare legislativă era lichidată anarhia din trecut, când lefurile funcționarilor de la ministere diferite, care desfășurau aceleași activități, nu erau egale.

În mai 1927 este votată legea prin care ofițerii decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul“ sunt împroprietăriți (fără plată) cu 25 de iugăre (în Transilvania), sau 25 de hectare (în celelalte provincii) *„de preferință pe frontieră“*, loturi declarate, prin lege, inalienabile și indivizibile. Și agricultura s-a bucurat de atenția Parlamentului. Au fost înființate Institutul de Cercetări Agronomice și stațiuni agronomice. O altă lege va reglementa organizarea și funcționarea corpului agronomic²¹.

Prezența lui P.P. Negulescu în fotoliul prezidențial al Camerei a fost una discretă, poate din cauză că *„valoarea lui umană depășea mult pe cea politică“²²*. A căutat și a reușit să nu-și „uzeze“ imaginea de intelectual, vorba lui M. Manoilescu, *„de 24 de carate“*, de filosof coborât din turnul de fildeş. Treptele tribunei parlamentare le-a urcat numai la ședințele care aveau un caracter special, festiv, ca de exemplu: aniversarea unei jumătăți de secol de la Unirea din ianuarie 1859; prezentarea, la deschiderea sesiunilor, a Mesajelor Tronului, Adresele Camerei Deputaților la Mesajele Tronului, răspunsul regelui la Adresele Adunării Deputaților; omagierea memoriei unor oameni politici, telegrame adresate cu diferite ocazii de legislativul de la București unor parlamente străine ș.a.m.d.

În analele parlamentarismului românesc, legislativul ales în mai 1926 va fi reținut ca primul în care s-a folosit apelativul, cu conotații peiorative, fripturist, fripturiști, apelativ însușit cu aviditate de opinia publică și care a făcut o lungă și, dacă pot spune, o „rodnică“ carieră. Creație a inspirației lui Nicolae Iorga, fin și acid observator al scenei politicii autohtone, apelativul definea cum nu se poate mai bine năravurile clasei politice a timpului și nu numai.

După constituirea guvernului, spune Mihail Manoilescu în *Memoriile* sale, într-o ședință, generalul Averescu cere ministrului Artelor, Vasile Goldiș,

să-i acorde o subvenție vestitului actor de revistă Constantin Tănase, propunere neinspirată, care va provoca o aprinsă discuție în Consiliul de Miniștri. Propunerea generalului era făcută în zilele când la Teatrul de revistă, Tănase, travestit în personajul *Averescu*, acum bucătar, ademenea, în fața unui grătar, mușterii cu... friptură!²³

Scena se inspira dintr-un fapt real, petrecut în restaurantul Hotelului Băilor din Sinaia. Fiind prezent, Manoilescu descrie astfel nefericita întâmplare: „*Goldiș, Lapedatu și cu Lupaș, trebuiau să plece imediat în Ardeal, se scoală grăbiți la mijlocul mesei și, scuzându-se, se îndreaptă spre ușă. În clipa aceea (fatidică, P.D.-S.) intră în restaurant un «maitre d'hôtel» stilat, elegant și disperat că cei trei miniștri nu fuseseră serviți complet înainte de a pleca, le strigă cu o voce respectuoasă, imploratoare: Vă rog, domnilor miniștri, nu plecați, că vine «friptura!»*”²⁴.

În septembrie 1926, au loc alegeri parțiale în județul Bihor, eveniment care va contribui la înăsprirea relațiilor dintre partidele pătrunse în legislativ, dar și la alterarea atmosferei din Camera Deputaților, care și așa era departe de a fi una cooperantă, destinsă.

Puterea, recte Partidul Poporului, îl propune în respectiva circumscripție, *fief*, ca de altfel întregul Ardeal, al Partidului Național (președinte Iuliu Maniu), pe scriitorul Mihail Sadoveanu. Candidatul opoziției va fi Dumitru Lascu, personalitate a plaiurilor bihorene, luptător în războiul de întregire a neamului, a țării. Prin aceste propuneri, se garanta o ineluctabilă confruntare între cele două tabere, confruntare în care s-au folosit – mărturie stau declarațiile „beligeranților” – toate metodele și procedeele aflate în recuzita luptelor parlamentare, ortodoxe sau mai puțin ortodoxe.

La acest scrutin vor fi înscrși în liste 100 469 de cetățeni; votanți, mai puțin de jumătate, 45 486, buletine anulate 1584.

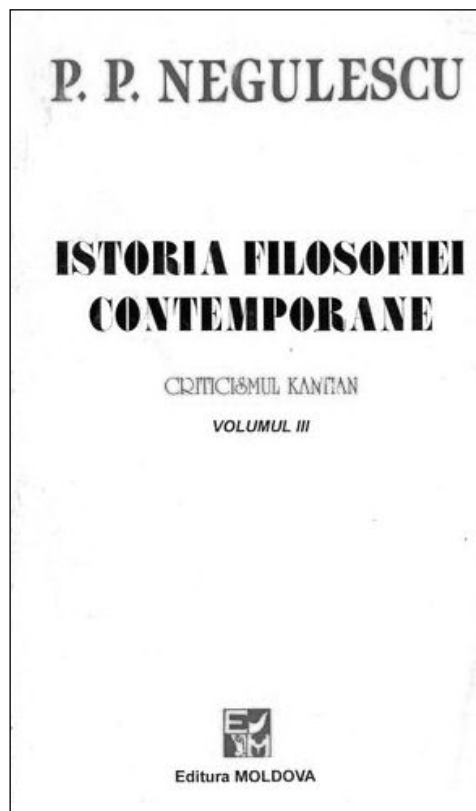
Candidatul Partidului Poporului, Mihail Sadoveanu, cu cele 24 970 de voturi obținute câștigă alegerile în fața lui Dumitru Lascu (Partidul Național) creditat cu numai 18 981 voturi²⁵.

În ședința din data de 19 noiembrie Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, Eduard Mirto, Armand Călinescu și alți deputați ai opoziției contestă vehement rezultatul anunțat, susținând că s-au furat 50 000 de voturi²⁶.

M. Gașpar (protoiereu ortodox), deputat al opoziției afirmă că „sistemul (electoral, P.D.-S.) neno-

rocit care stăpânește această țară (proteste pe băncile majorității, aprobări pe cele ale opoziției) ...bună până la slăbiciune și răbdătoare până la lașitate²⁷ a făcut posibil ca un mare număr de oameni să fie împiedicați să-și exercite dreptul de vot”. Vorbitorul afirmă că „sufletul și conștiința d-lui ministru de Interne” (Octavian Goga – P.D.-S.) suferă în urma acestor grave abuzuri comise. Practic, demnitarul de la Interne, în viziunea deputatului Gașpar, „a trântit un pumn în obrazul camaradului cinstit de pe vremuri și a siluit voința obștească a unui om căruia nimeni nu-i contestă darul primit de la Dumnezeu, dar care a fost în public acuzat că în cele mai grele clipe ale neamului său a fost cu sufletul în tabăra vrășmașilor lui”²⁸. Această afirmație este o aluzie la un articol semnat de Sadoveanu și publicat în „Universul”, în care căuta să justifice gestul lui C. Stere din timpul războiului din 1918.

Deputatul puterii D.P. Papp (protoiereu și el) în intervenția sa spune că „sufletul d-lui M. Sadoveanu este unul cu sufletul țăranului din Bihor (aplauze pe băncile majorității). Acolo, în satele de prin văile noastre, în clipele de seară, din scrierile d-lui Sadoveanu ne-am adăpat noi pentru zilele de astăzi. Dacă în sufletele noastre (continuă deputatul averscan) este o licărire curat românească, avem să o

atribuim în mare parte operei literare a d-lui Sadoveanu²⁹.

La rândul său, noul deputat al majorității (M. Sadoveanu) demontează, în intervenția sa, campania de discreditare la care a fost supus de către adversarii politici, de presa acestora, presă care a catalogat opera sa literară un „munte de maculatură”; că a fost însoțit în toată campania electorală de cete de bătauși, de zbiri, pentru a „dezlănțui o prigoană contra nenorociților pământului”³⁰.

Dr. Aurel Dobrescu, parlamentar al opoziției, îl întrerupe pe M. Sadoveanu cu o întrebare: „*Ce caută literatura în societatea I.R.D.P. (societate din industria petroliferă, care își desfășura activitatea în localitățile Moreni și Scorțeni din județul Prahova – P.D.-S.)*”³¹... *E foarte penibil aceasta! Sunteți în Consiliul de administrație de la societatea I.R.D.P.?*”, întrebare rămasă fără răspuns. În schimb, în colimatorul lui Sadoveanu intră președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu.

„... *D-voastră (d-le Maniu – P.D.-S.) v-ați dus acolo cu otravă, v-ați dus să-l îndemnați (pe popor, P.D.-S.) la revoltă, d-voastră ați semănat în mijlocul lui ură*”³², sunteți, continuă tirul acuzator al lui Sadoveanu, „*un partid anacronic, din pricină că vă credeți încă pe vremea ungarilor*”, „*n-aveți dreptul (...) să îndemnați pe țărani să treacă peste trupurile jandarmilor*”³³.

Replica lui Aurel Dobrescu vine imediat. „...*O alegere ca aceea întâmplată la 6 septembrie în... Bihor ar fi trebuit să treacă printr-un vot discret și cu oarecare sfială în această Cameră, pentru că ceea ce au însemnat acești domni, d. Octavian Goga și d. celălalt, membru al Academiei, în Bihor...*”.

Dialogul acuzator alunecă în ridicol.

Domnul Octavian Goga: *Jos Academia* (ilaritate, zgomot).

Domnul dr. Aurel Dobrescu: „... *atrocitățile pe care le-au înscenat d. Octavian Goga și d. Mihail Sadoveanu* ...

Domnul Octavian Goga: *Toată Academia* (ilaritate).

Domnul dr. Aurel Dobrescu: „*Voi reveni și asupra Academiei... Nimeni nu este împotriva recunoașterii meritelor literare ale nuvelistului blajin M. Sadoveanu...*

D-lor, întreb pe d. Sadoveanu dacă a avut de gând să intre în politică, de ce... atunci când se împărțea în mod regulat fripturile oferite de partidul d-voastră, de ce nu a venit și d. M. Sadoveanu să ceară și dumnealui o friptură (întreruperi, zgo-

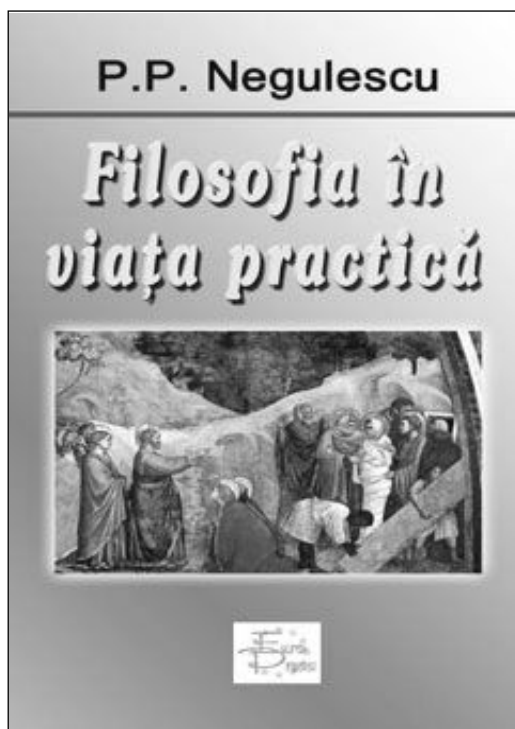
mot)”³⁴. Vorbitorul amintește de o scrisoare măguli-toare a lui Sadoveanu la adresa lui Goga, în care afirma: „*Mă asociez cu d-ta la urmărirea scopurilor altruiste de propagandă culturală*”, apreciere care este imediat „taxată” de Goga prin numirea autorului misivei (M. Sadoveanu) consilier la societatea petrolieră I.R.D.P. cu aproape jumătate milion lei tantieme pe an.

Sărbătorirea a unei jumătăți de veac de la proclamarea independenței de stat a României într-o ședință festivă a celor două camere ale legislativului, îi prilejuiește lui P.P. Negulescu, președintele Camerei Deputaților, rostirea unui discurs cu un pronunțat caracter istoric. Vorbitorul aduce cu acest prilej un vibrant omagiu monarhilor români, „*fericitului întru pomenire Carol, cu care începe epoca de înălțare a poporului român din vechile principate și figura prea iubitului și adânc veneratului Rege Ferdinand* (adunarea în picioare ovaționează și aclamă îndelung. Strigăte puternice: „*Trăiască Regele*”) *cu care această repede ascensiune culminează în actul politic suprem al unirii întregului neam românesc*”.

Dând glas sentimentelor de dragoste și prețuire ale întregului Parlament, P.P. Negulescu afirmă că „*aceste două figuri vor trăi veșnic în mintea mișcată, respectuoasă, recunoscătoare a posterității și, cât vor mai fi români pe pământ, copiii lor vor învăța că cei mai mari binefăcători ai neamului lor au fost cei doi mari întemeietori: al statului independent de la 1877 și al statului întregit de la 1918 – Regele Carol și Regele Ferdinand I*” (adunarea în picioare, ovaționează frenetic). Președintele Adunării Deputaților îndeamnă asistența să nu „*uite parlamentul care le-a servit* (oamenilor politici care erau la guvernare, P.D.-S.) *de instrumentul politic, nici poporul care le-a servit de suport militar și economic și, mai ales, de sprijin moral*”.

Discursul jubiliar al lui P.P. Negulescu se încheie apoteotic: „*Să ne închinăm, cere ilustrul om de cultură celor de față, dar cu respect dinaintea mării instituții binefăcătoare a parlamentului și să ne prosternăm cu evlavie dinaintea mării comunități mistice, care se întinde atât de departe în trecut și în viitor, a neamului românesc*”³⁵

„*Om atât de superior, inteligent*”, după aprecierea lui M. Manoilescu, Negulescu dacă ar fi citit reflecția colegului său de partid (același Manoilescu) despre discursul prezentat, că a fost „*fad și interminabil ... care a reușit să golească rând pe rând toate tribunele...*”³⁶

Profilul spiritual și moral al lui Petre P. Negulescu „format în intimitatea și sub influența lui Maiorescu”³⁷, personalitate cu contribuție de neegalat la procesul „renașterii noastre”³⁸ naționale, a modelării și dezvoltării culturii românești, era incompatibil cu manifestările ignobile ale politicianismului petrecute sub cupola parlamentară. Singura posibilitate pe care o avea la îndemână președintele Negulescu de a se distanța de asemenea practici era încredințarea conducerii lucrărilor Adunării Deputaților celor șase vicepreședinți ai săi (Al. Otetelișanu, C.C. Brăiescu, Stan Ghițescu, N. Bărdescu, Vl. Chiorăscu, Octavian Prie), practică de care a uzitat din plin pe perioada mandatului.

Note

¹ A. Dumitriu, *Istoria logicii*, vol. 4, București, Ed. Tehnică, 1998, p. 336.

² N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, București, Ed. Minerva, 1976, p. 599.

³ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. a II-a, București, Ed. Minerva, 1985, p. 407.

⁴ E. Speranția, *Figuri universitare*, București, Ed. Tineretului, 1967, p. 34.

⁵ C. Petrescu, *Profesorul și gânditorul P.P. Negulescu*, în *Teze și antiteze*, București, Ed. „Cultura Națională”, f.a., pp. 151–152.

⁶ M. Manoilescu, *Memorii*, vol. I, București, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 77.

⁷ Al. Surdu, *P.P. Negulescu – personalitate filosofică*, în *Confluente cultural-filosofice*, București, Ed. Paideia, 2002, p. 117.

⁸ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866–2003. Dicționar*, Ediția a IV-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Enciclopedică, 2010, p. 728.

⁹ Răspunsul lui Dimitrie Gusti la discursul de recepție al lui P.P. Negulescu, intitulat *Conflictul generațiilor și factorii progresului*, în *Discursuri de recepție*, vol. VI (1936–1948), București, Ed. Academiei, 2005, p. 408, volum îngrijit și Indice general de dr. Dorina N. Rusu.

¹⁰ V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 211.

¹¹ *Enciclopedia de istorie a României*, București, Ed. Mero-nia, 2002, p. 221.

¹² I. Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Ed. Paideia, 1999, p. 169; Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România*, București, Ed. Enciclopedică, 2000, p. 268.

¹³ P.P. Negulescu, *Discursuri parlamentare*, Ediție alcătuită, îngrijită, fișe de dicționar și note de Petre Dan-Străulești, București, Ed. ProTransilvania, 2009, p. 14.

¹⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 25 iunie–15 iulie 1926 (în continuare *D.A.D.*); M. Manoilescu, *Op. cit.*, p. 60.

¹⁵ *D.A.D.*, nr. 18, din 28 iulie 1926, ședința de sâmbătă (ziua), 10 iulie 1926, p. 349.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ P.P. Negulescu, *Op. cit.*, p. 115.

¹⁸ M. Manoilescu, *Op. cit.*, p. 59.

¹⁹ *D.A.D.*, nr. 19, din 29 iulie 1926, ședința de duminică (dimineața), 11 iulie 1926, p. 360.

²⁰ Mihail Manoilescu, *Op. cit.*, pp. 84–85.

²¹ *Istoria României*, vol. 8, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 259; M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România*, București, Ed. Politică, 1979.

²² M. Manoilescu, *Op. cit.*, p. 60.

²³ *Ibidem*, p. 59.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *D.A.D.*, nr. 5/30 noiembrie 1926, ședința din 19 noiembrie 1926, p. 38.

²⁶ *Ibidem*, p. 39.

²⁷ *Ibidem*, p. 40.

²⁸ *Ibidem*, p. 41.

²⁹ *Ibidem*, p. 44.

³⁰ *Ibidem*, pp. 45–46.

³¹ *Enciclopedia României. Țara Românească*, vol. II, [1938], p. 334.

³² *D.A.D.*, p. 47.

³³ *Ibidem*, p. 48.

³⁴ *Ibidem*, p. 49.

³⁵ P.P. Negulescu, *Op. cit.*, p. 146.

³⁶ M. Manoilescu, *Op. cit.*, p. 90.

³⁷ Răspunsul d-lui Dimitrie Gusti, *Op. cit.*, p. 405.

³⁸ *Ibidem*.

Pe marginea unui (nou) proiect Manoilescu

Robert Păiușan*

Personalitate plurivalentă, inegală și tumultuoasă, Mihail Manoilescu s-a făcut remarcant ca doctrinar economic și social, politician, publicist, întreprinzător și profesor.

Activitatea sa ca doctrinar social-economic rămâne indiscutabil componenta cea mai importantă a personalității sale. S-a situat în prima parte a activității (1919–1930) pe pozițiile naționalismului economic, iar în a doua parte (1930–1947), pe poziții corporatiste.

Opus magnum al lui Manoilescu, *Théorie du protectionnisme et de l'échange international*, îndeobște cunoscută cu titlul abreviat de *Teoria protecționismului*, reprezintă scrierea cu cea mai mare vizibilitate internațională din întreaga literatură economică românească din secolul al XX-lea. Cartea a apărut în ediție *princeps* în limba franceză în 1929 și a fost republicată cu mici modificări în engleză, portugheză, italiană (toate în 1931) și spaniolă (1943). O ediție revizuită și adăugită, cu un titlu modificat, a fost publicată în limba germană în 1937. Ediția în limba română, pregătită de Manoilescu în ultimii ani ai vieții, avea să apară aproape o jumătate de secol mai târziu.

Ideile cărții sunt dezvoltate în alte aproximativ zece studii de completare, apărute în limba română și în limbi străine între anii 1931–1947. Acestea însumează circa 320 de pagini, adică un volum comparabil cu cel al cărții sale de referință. Comentariile pe marginea cărții și a studiilor de completare depășesc copios numărul de pagini al scrierilor recenzate.

Schumpeter și alți istorici ai gândirii economice universale au căutat să-și explice motivele pentru care mesajul unor economiști avea o mare trecere în rândul opiniei publice, în timp ce al altora nu se bucura de popularitate. Privit din această perspectivă, Manoilescu se înscria în același registru de autori cu Ricardo, List, Marx, Keynes și alți iluștri economiști, care toți sufereau de ceea ce Schumpe-

ter numea „viciul ricardian“. Acesta consta în acumularea unui mare număr de comentarii, consecințe și concluzii pornind de la o bază teoretică fragilă, de unde și echilibrul precar al unor construcții seducătoare, chiar dacă nu totdeauna și convingătoare în rândul specialiștilor, prin simplitatea și, după caz, coerența lor internă.

Teoria protecționismului are meritul considerabil de a fi articulat, într-o construcție care îi era proprie, argumente, constatări și concluzii din dezbaterile românească și de a le fi introdus într-o formă încheată în teoria economică universală, fapt ce reprezintă în formularea inspirată a unor exegeți, cea dintâi *fandare* ori *străpungere* românească în gândirea economică universală.

Adversarii politici sau științifici din epocă au susținut în mod repetat în epocă că scrierile sale, începând cu ediția *princeps* a *Teoriei protecționismului*, au fost tipărite *au compte d'auteur*, formă la care autorii suportă integral costurile editării. Erau invocate, în esență, trei argumente indirecte:

* Prof. univ., Academia de Studii Economice, București

- Mihail Manoilescu era un autor necunoscut în cercurile științifice franceze și internaționale, cel puțin la momentul ediției *princeps*, care i-a asigurat vizibilitatea internațională.

- Valoarea reală a lucrării nu putea justifica atenția acordată de o editură pariziană de talia lui Marcel Giard.

- Averele soției sale îi permitea să acopere cheltuielile de editare.

Mihail Manoilescu a respins categoric aceste alegații cu contraargumente tot indirecte, cum erau obținerea unor referate științifice favorabile care îi recomandau publicarea, ori atenția acordată ulterior cărților sale de comentatorii internaționali. El nu a produs dovezi indiscutabile, de felul unor documente financiar-contabile originale, din care să reiasă modul de finanțare a publicării. Poziția lui echivocă era greu explicabilă, cu atât mai mult cu cât – chiar și în cazul în care acuzațiile adversarilor săi erau, fie și parțial, întemeiate – acest fapt nu împiedica cu nimic asupra valorii științifice a cărții.

Sarcina de a aduce lumină într-o controversă scadentă de șapte-opt decenii nu este deloc ușoară. Nu mai sunt demult printre noi rudele și colaboratorii săi cei mai apropiați – începând cu fostul său secretar personal Emil Stefanovici – care puteau eventual aduce mărturii personale (sau, cel puțin,

oferi), orientări privind căutările. Investigațiile în puținele fonduri de arhivă păstrate ale editurilor care nu mai funcționează în prezent oferă, din păcate, abia câteva începuturi de răspunsuri în această delicată chestiune.

Despre Mihail Manoilescu s-a scris mult, atât în timpul vieții sale, cât și după anul 1968. Totuși, rămân încă multe necunoscute privind viața și opera sa. Pentru o completare a documentării, inclusiv un început de lămurire a chestiunilor menționate mai sus, am efectuat recent, cu sprijinul Institutului Cultural Român, o scurtă deplasare de documentare la Paris. Cu această ocazie, au fost cercetate vechi cataloage de editură și librărie, s-au găsit noi date privind receptarea scrierilor lui Manoilescu și s-au identificat locurile în care s-ar putea afla arhivele fostei Edituri Marcel Giard, neprelucrate până în prezent. Rămâne ca acest demers să fie continuat, cu forțe sporite.

Un proiect Manoilescu de mare anvergură este demult scadent în cultura românească. Forurile academice și, în general, instituțiile publice sau private merită să se implice, fiecare după puterea sa, în acest generos demers. Cu cât mai repede, cu atât mai bine.

„Un mare savant și un mare umanist“

Mihaela Dragu*

Maria Rafailă**

Radu Bălescu (1932–2006) a fost un fizician recunoscut la nivel mondial pentru contribuțiile sale remarcabile în domeniul fizicii plasmei și al mecanicii statistice. Membru al Academiei Regale a Belgiei și membru de onoare al Academiei Române, Radu Bălescu a avut o carieră științifică de excepție, încununată de titluri și distincții prestigioase. În același timp, a fost o persoană cu vocație polivalentă, un pasionat de artă și un spirit rafinat.

Radu Bălescu s-a născut în București, în ziua de 18 iulie 1932, descendent al unei erudite familii. Tatăl său, Constantin Bălescu, era un apreciat profesor de drept la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, iar bunicul patern era amiral (o stradă din București îi poartă numele). Atmosfera în care s-a format tânărul a fost remarcabilă: un mediu de deschidere culturală, în strânsă legătură cu vocația familiei înrudite cu Sergiu Celibidache. Din păcate, această traiectorie a evoluției adolescentului se întrerupe în anii grei de după război, când valorile intelectualității române sunt practic distruse.

În anul 1948, Radu Bălescu părăsește România și pleacă în Belgia, însoțind-o pe mama sa, recăsătorită cu un diplomat belgian. Este un nou tărâm care îi va deschide tânărului, cu generozitate, șansa afirmării. La Bruxelles, Radu Bălescu își continuă studiile liceale, iar în anul 1950 devine student al Facultății de Științe Chimice a Universității Libere din Bruxelles (fig. 1).

Începuturile carierei sale academice sunt legate de această prestigioasă universitate, Radu Bălescu fiind studentul și colaboratorul apropiat al lui Ilya Prigogine, laureat al Premiului Nobel pentru chimie în anul 1977 (fig. 2). Ulterior, deși drumurile lor științifice se despart, prietenia care i-a legat va rămâne la fel de importantă.

În anul 1958, Radu Bălescu obține titlul de doctor cu teza: *Contribution à la mécanique statistique des phénomènes irréversibles dans les gaz*.

Printr-o intuiție cu totul specială, Radu Bălescu și-a concentrat cercetarea spre domeniile de vârf ale fizicii, ajutat de formația de chimist și cunoștințele solide de matematică.

Folosind principiile mecanicii statistice ale non-echilibrului, Radu Bălescu ajunge, în anul 1960, la ecuația cinetică a plasmei care-i poartă numele (alături de cel al cercetătorului american A. Lenard care obți-

Fig. 1

*Bibliograf, Serviciul de Bibliografie Națională, Biblioteca Academiei Române

**Șef Serviciu, Dezvoltarea colecțiilor, Biblioteca Academiei Române

Fig. 2

nuse independent același rezultat). Este o contribuție excepțională, care extinde la nivelul plasmă cunoscuta ecuație cinetică a lui Boltzmann. Mecanicii statistice a non-echilibrului i se deschid noi oportunități de dezvoltare, comunitatea științifică recepționează entuziast acest rezultat.

În scurt timp, Radu Bălescu extinde ecuația cinetică la plasmăle cuantice, o parte din lucrările sale referindu-se la proprietățile de transport în plasmă supuse la câmpuri exterioare, un subiect esențial pentru fuziunea termonucleară. De aceste contribuții se leagă rolul jucat de Radu Bălescu în Asociația Euratom-Belgia (între anii 1969–1997, ca președinte) și participarea sa la proiectul internațional de fuziune termonucleară controlată ITER (International Thermonuclear Experimental Reactor).

Radu Bălescu a condus misiuni științifice pe lângă laboratoare ce activau în domeniul fuziunii în Europa și SUA, participarea în cadrul experimental oferit de Euratom conducând la inițiative ce au

Fig. 3

determinat o evoluție a rezultatelor în această zonă. Radu Bălescu a fost interesat de progresul cercetării în domeniul fuziunii nucleare controlate, fuziunea oferind o sursă de energie necesară omenirii, în condițiile în care riscurile pentru mediul înconjurător sunt minime; un vis al umanității pe care a dorit să-l aducă aproape de realitate într-o acțiune comună de colaborare științifică la nivel mondial.

Pentru contribuțiile sale remarcabile în domeniul fizicii, Radu Bălescu devine, în anul 1970, membru corespondent al Academiei Regale din Belgia, iar din 1985, membru titular. În anul 1990, Academia Română îl alege membru de onoare. Recunoașterea internațională a condus la desemnarea sa ca membru al unor înalte foruri științifice: Academia de Științe din New York (1980–1992), Academia Scientiarum et Artium Europaea (1991–1994), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere (din 1992), Academia Europeană de Științe (din 2004).

Rezultatele activității sale de cercetare au fost răsplătite cu numeroase premii. În anul 1959, Academia Regală din Belgia și Societatea de Chimie din Belgia îi decernează Premiul Stas-Spring, iar în anul 1961, aceeași academie îi oferă Premiul Théophile de Donder pentru lucrările de termodinamică statistică. În anul 1970, obține Premiul Francqui înmănat de Regele Baudouin al Belgiei (fig. 3), premiu ce-i fusese acordat și lui Ilya Prigogine în 1955. În 1999, lui Radu Bălescu i se oferă Premiul Engel de către International Conference on Phenomena in Ionized Gases. Societatea Europeană de Fizică îi decernează în anul 2000 Premiul Hannes Alfvén, numele fiind legat de laureatul Premiului Nobel pentru fizică pe anul 1970 (este primul an în care se acordă acest premiu, pentru a onora contribuțiile excepționale ale cercetătorilor în domeniul fizicii plasmă). În anul 2002, Radu Bălescu primește titlul de Mare Ofițer al Ordinului Léopold. În România, reputatul fizician devine *doctor honoris causa* al Universității din Craiova (1993) și al Universității Al. I. Cuza din Iași (2000).

Radu Bălescu a fost și un remarcabil profesor. Avea o metodă specială de predare, mult apreciată de cursanți, o comunicare perfectă cu aceștia, ce însoțea în același timp rigoarea explicațiilor sale științifice. La Radu Bălescu, fundamentarea unei noi teorii era solid susținută de un control riguros, pentru a evita riscul dispersării rezultatelor prin apropierea de experimental și neglijarea, din punct de vedere teoretic, a aprofundării unor situații complexe.

Radu Bălescu a conferențiat sau a activat ca *visiting professor* și a participat la numeroase congrese și conferințe în universități renumite ale lumii. El este autorul a peste zece monografii. Prima sa carte, *Statistical Mechanics of Charged Particles*, a apărut la Editura Interscience din New York, în anul 1963. Volumul are la bază rezultatul cercetărilor în domeniul mecanicii statistice și al fizicii plasmei, cu contribuții originale, care dezvoltă consecințele ecuației cinetice ce-i poartă numele. În anul 1975, la Editura John & Sons din New York, a apărut una din lucrările sale cele mai cunoscute, *Equilibrium and Nonequilibrium Statistical Mechanics*, un tratat sistematic al mecanicii statistice de echilibru și non-echilibru pentru sistemele cu număr mare de particule, larg citat în domeniu, ce acoperă teoria non-echilibrului printr-o serie de noi contribuții necunoscute până atunci în literatura de specialitate. În anul 1988, Radu Bălescu a publicat, în două volume, la Editura North Holland din Amsterdam, o lucrare fundamentală, *Transport Processes in Plasmas*. Într-o manieră cuprinzătoare, sunt prezentate teoriile legate de procesele de transport în plasmă, în condiții relevante pentru fuziunea termonucleară. Lucrarea este considerată de teoreticienii domeniului ca o lucrare de referință în domeniul proceselor de transport în plasmă. În anul 1997, Radu Bălescu finalizează volumul *Statistical Dynamics: Matter Out of Equilibrium*. Lucrarea, apărută la Imperial College Press din Londra, prezintă mecanica statistică de non-echilibru a sistemelor clasice și procesele de transport prin difuziune anormală, în caz particular în sisteme haotice. Legat de aspectele studiului fenomenelor turbulente în plasmă, în anul 2005, Radu Bălescu publică lucrarea *Aspects of Anomalous Transport in Plasmas*, la Institute of Physics Publishing (Londra – Bristol – Philadelphia). Este prima lucrare ce ia în considerare, în mod sistematic, aspecte particulare ale transportului anormal în plasmă, oferind o unificare a mai multor modele teoretice, aparent diferite, și evidențiind progresele din domeniu.

În același timp, Radu Bălescu este autorul a peste 200 de articole în reviste științifice de prestigiu: „Bulletin de la Classe des Sciences“ (Académie Royale de Belgique), „Physical Review“, „Journal of Plasma Physics“, „Journal of Plasma and Fusion Research“, „International Journal of Quantum Chemistry“, „Nuclear Fusion“, „Journal of Statistical Physics“, „Nature“, „Acta Physica Austriaca“, „Journal of the Physical Society of Japan“ etc.

Radu Bălescu a sprijinit mult cercetarea românească, a facilitat intrarea României în organisme europene în domenii de mare actualitate. Așa s-a înființat Asociația Euratom – România (înainte chiar de aderarea țării noastre la Uniunea Europeană sau NATO), în cadrul proiectului de colaborare BFR (Belgia – Franța – România), în care s-au implicat fizicieni din București, Craiova și Timișoara.

Ca un omagiu adus lui Radu Bălescu, în anul în care acesta ar fi împlinit 80 de ani, sub egida Academiei Române și a Academiei Regale a Belgiei, Biblioteca Academiei Române a fost organizatoarea unui eveniment amplu (sesiune omagială, expoziție, workshop), ce a avut loc în luna septembrie 2012 la București, în colaborare cu Biblioteca Universității Catolice din Leuven și cu Institutul Național de Fizica Laserilor, Plasmei și Radiațiilor.

În cadrul sesiunii omagiale, au rostit alocuțiuni acad. Ionel Haiduc (președintele Academiei Române, în perioada mai 2006 – aprilie 2014), acad. Ionel-Valentin Vlad (vicepreședinte al Academiei Române în perioada mai 2010 – aprilie 2014, actualul președinte al Academiei Române), ES Philippe Beke, ambasadorul Regatului Belgiei în România, Dirk Aerts (Universitatea Catolică din Leuven), colaboratori ai lui Radu Bălescu din țară și străinătate. După sesiunea omagială, a fost vernisată expoziția *Radu Bălescu – savantul și omul*. Timp de trei zile s-a desfășurat workshop-ul *On Basic Aspects of Fusion Plasma Physics*. Evenimentul a făcut parte dintr-un proiect cultural româno-belgian, realizat în cadrul schimburilor inter-academice, un demers de identificare a prezenței unor mari personalități românești în spațiul belgian.

Sub înaltul patronaj al acelorași distinse instituții, Academia Regală a Belgiei și Academia Română, cu sprijinul Ambasadei României în Regatul Belgiei și în colaborare cu Universitatea Liberă din Bruxelles și cu Institutul Cultural Român – Bruxelles, Biblioteca Academiei Române a organizat, la Bruxelles, expoziția omagială *Radu Bălescu – L'homme et le savant*. Vernisajul a avut loc în ziua de 6 mai 2014. Evenimentul, realizat la inițiativa academicianului Florin Filip, directorul general al Bibliotecii Academiei Române, a reprezentat o reiterare a expoziției realizate la București în anul 2012. Nu întâmplător, locul ales pentru desfășurarea evenimentului a fost Universitatea Liberă din Bruxelles, expoziția fiind o încercare de reconstituire a vieții și activității marelui fizician (fig. 4).

Fig. 4

Expoziția a cuprins o serie de documente și fotografii din arhiva Academiei Regale a Belgiei și a familiei, cărți și articole din colecțiile Bibliotecii Academiei Române, ale Bibliotecii Universității Libere din Bruxelles și ale Institutului Național de Fizica Laserilor, Plasmei și Radiațiilor, panouri cu aspecte din viața, activitatea de cercetare și aplicațiile legate de teoriile științifice ale savantului român (fig. 5).

Fig. 5

A atras atenția traducerea unor povești de Ion Creangă, pe care Radu Bălescu a făcut-o special pentru nepoata sa (una dintre povești, *Harap-Alb*, fiind adaptată ca piesă de teatru muzical).

Vernisajul a fost precedat de o serie de alocuțiuni ale unor personalități invitate: Jean-Pierre Devroey (membru al Academiei Regale a Belgiei), ES Ștefan Tinca (ambasadorul României în Regatul Belgiei), acad. Marius Sala (vicepreședinte al Academiei Române în perioada mai 2006 – mai 2014) (fig. 6), Paul Vandenplas (membru al Academiei Regale a Belgiei, Robert Adam (directorul Institutului Cultural Român – Bruxelles), Daniele Carati și Boris Weyssow (profesori la Universitatea Liberă din Bruxelles și colaboratori apropiați ai lui Radu Bălescu), Andrada Ianuș (doctorandă la University College of London), medaliată cu aur la Olimpiada Internațională de Fizică în anul 2012.

Fig. 6

Au fost de față reprezentanți mass-media (ai AGERPRES, Radio România Actualități, ai unor jurnale locale). Evenimentul a fost apreciat ca o reușită care a făcut vizibilă contribuția instituției academice – Biblioteca Academiei Române – la aducerea în conștiința publică a unei personalități române de excepție.

Activitatea științifică a lui Radu Bălescu s-a bucurat de recunoaștere internațională, opera sa fiind apreciată de specialiștii de elită ai domeniului. În urma sa, rămân lucrări strălucite ce pun bazele unor noi descoperiri în domeniu. În același timp, Radu Bălescu rămâne un iubitor de artă, un om extrem de cultivat. Așa cum spunea mentorul său, Ilya Prigogine, Radu Bălescu a fost „un mare om de știință și un mare umanist“.

Dan Hăulică (1932–2014)

În ziua de 17 august 2014, s-a stins din viață criticul literar și de artă, omul de generoasă cultură **Dan Hăulică**, membru corespondent al Academiei Române.

Născut în ziua de 7 februarie 1932, la Iași, Dan Hăulică a urmat studiile liceale și apoi pe cele universitare la Facultatea de Litere din Iași, după care a urmat Facultatea de Istoria Artei la București.

După absolvirea studiilor, a fost conferențiar și apoi profesor la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București. Din anul 1963 a fost redactor al revistei „Secolul XX”, una dintre cele mai prestigioase reviste de cultură din țara noastră înainte de anul 1989.

După 1990 a fost membru în consiliul executiv UNESCO, ambasador al României pe lângă UNESCO până în anul 2001 și reprezentant al României pe lângă Uniunea Latină.

Spirit enciclopedic, cu o capacitate deosebită în detectarea și descrierea unor conexiuni și interferențe ideatice, Dan Hăulică este autorul mai multor monografii dedicate unor mari artiști ai lumii și români, dintre care amintim: *Brâncuși, ou l’anonimat du génie*, *Picasso – Célébration du centenaire d’une naissance*; a două volume *Peintres roumains*, dar și al unor lucrări privind mari probleme ale culturii: *Critică și cultură*, *Geografii spirituale*, *Nostalgia sintezei*, *Dimensiunea ale artei moderne* ș.a.

Dan Hăulică a semnat scenariile pentru filmele „Ștefan Luchian”, „Henri Catargi”, „Ziduri care visează”, „Curajul marilor spații”, „Grădini și himere”, „Viorel Mărginean”. De neuitat rămân emisiunile sale de radio, în care a dezvoltat cu har teme de literatură și artă figurativă.

Prestigiul național și internațional de care s-a bucurat distinsul om de cultură este ilustrat și de funcțiile pe care le-a ocupat de-a lungul anilor: președinte de onoare al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă, al Consiliului Audiovizualului Mondial pentru Editări și Cercetări de Artă, al Ligii Culturale România-Franța; a fost membru al Academiei Europene de Științe, Litere și Arte, al Societății Europene pentru Cultură și a primit numeroase premii.

La 31 mai 1993, a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Odată cu stingerea din viață a lui Dan Hăulică, comunitatea academică pierde pe unul dintre cei mai distinși dintre membrii săi, un reper în viața noastră intelectuală.

ÎPS Nicolae Corneanu (1923–2014)

În ziua de 28 septembrie 2014, s-a stins din viață ÎPS Nicolae Corneanu, Arhiepiscopul Timișoarei și Caransebeșului și Mitropolit al Banatului, membru de onoare al Academiei Române, un reper luminos în viața noastră spirituală.

Născut la 21 noiembrie 1923 la Caransebeș, ÎPS Nicolae Corneanu a absolvit Facultatea de Teologie în anul 1946 și, trei ani mai târziu, a obținut doctoratul cu teza *Viața și petrecerea Sf. Antonie. Începuturile monahismului creștin în valea Nilului*. În anii care au urmat a fost, rând pe rând, profesor la Academia Teologică din Caransebeș și diacon, referent principal, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei, conferențiar la Institutul Teologic din Sibiu. Din anul 1960, a fost episcop al Aradului, iar din 1962 Arhiepiscop al Timișoarei și Caransebeșului și Mitropolit al Banatului, funcție pe care a ocupat-o până la ceasul mutării sale la Domnul.

Ca întâi stătător al Mitropoliei Banatului și slujitor devotat al altarului, a desfășurat o activitate complexă – de restaurare a unor monumente bisericești, de construire a noi biserici și organizare a unor colecții muzeale. A fost îndrumător la Editura Mitropoliei Banatului și al revistelor „Învierea” și „Altarul Banatului” ș.a.

ÎPS Nicolae Corneanu a participat la numeroase întâlniri panortodoxe, fiind și membru a numeroase comisii de dialog internațional ortodox-catolic și ortodox-luteran. De asemenea, a fost membru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Practicând principiul benedictin *ora et labora*, a scris numeroase cărți, cea mai mare parte în domeniul patristicii, dintre care amintim: *Simbolul scărilor și treptelor în religiile necreștine*, *Cu privire la semnificația originară a cuvântului „catolic”*, *Frumusețea ca atribut al dumnezeirii*, *Muntele Sinai și importanța sa în istoria Bisericii creștine*, *Biserica din nordul-vestul țării în perioada horthistă*, *Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, *Pe firul vremii. Meditații ortodoxe*, *Popasuri duhovnicești*. *De la Paști la Crăciun*, *Farmecul scrierilor patristice*, *În pas cu vremea*. A tradus *Scara raiului*, binecunoscuta lucrare a lui Ioan Scolasticul, la care a semnat și un substanțial studiu introductiv. La toate acestea, se adaugă o bogată activitate publicistică și editorială și o intensă activitate organizatorică.

A lăsat moștenire o pildă de ierarh creștin, distinguându-se prin erudiție, altitudine spirituală și asumare responsabilă a misiunii încredințate. A fost ales membru de onoare al Academiei Române în anul 1992.

Prin stingerea din viață a ÎPS Nicolae Corneanu, Academia Română pierde pe unul dintre cei mai distinși dintre membrii săi, a cărui amintire va fi mereu asociată cu un deosebit respect și o cuvenită pioșenie.

August

29 august: Cu prilejul **Zilei limbii române**, în Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost deschisă expoziția *31 august – Ziua limbii române* organizată de Biblioteca Academiei Române și Secția de filologie și literatură a Academiei Române, împreună cu Fundația Națională pentru Știință și Artă și Asociația Excelență prin Cultură. Au avut alocuțiuni: acad. Florin Filip, directorul general al Bibliotecii Academiei Române, acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură și Gabriela Dumitrescu, șefa Serviciului de manuscrise-carte rară.

Expoziția a prezentat manuscrise și cărți vechi semnificative pentru istoria limbii și culturii române – de la textele rotacizante, primele traduceri în limba română ale *Psaltirii* și *Faptele Apostolilor*, prima traducere integrală a *Vechiului* și *Noului Testament*, *Palia de la Orăștie*, *Noul Testament de la Bălgrad*, mărturii din domnia lui Constantin Brâncoveanu, scrierile lui Bălcescu și Alecsandri, Eminescu, Creangă și până la literatura contemporană.

13–14 august: Acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, și acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, au participat la cea de **a V-a ediție a Simpozionului Național „Cultură și civilizație românească în Maramureș”, de la Săliște de Sus**. Acad. Ionel-Valentin Vlad a vorbit despre moștenirea culturală lăsată de Eminescu, care „*rămâne un etalon de valoare pentru creatorii contemporani din România și de pretutindeni*”. Acad. Alexandru Surdu și-a dedicat comunicarea relației dintre civilizație și cultură din perspectivă maramureșeană într-o cuvenită cinstire a sufletului românesc. Petre Frangopol, membru de onoare al Academiei Române, a readus în memoria celor prezenți personalitatea și opera științifică a academicianului Horia Hulubei.

Septembrie

5 septembrie: La împlinirea a **50 de ani de la cel de al VIII-lea Congres de Știința Solului**, care a avut loc la București, în Aula Academiei Române,

s-a desfășurat o sesiune științifică organizată de Comisia pentru protecția solului a Secției de științe agricole și silvice, Societatea Națională Română pentru Știința Solului și Secția de știința solului, îmbunătățiri funciare, gospodărirea apelor și protecția mediului a Academiei de Științe Agricole și Silvicultură „Gheorghe Ionescu-Șișești”.

În deschidere, acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, a prezentat un amplu expozeu cu tema *Al VIII-lea Congres Mondial de Știința Solului – Eveniment de referință în știința românească*. În continuare, au prezentat comunicări:

- prof. dr. Nicolae Florea – *Societatea Internațională de Știința Solului la 90 de ani*;
- acad. Dan Rădulescu – *Mineralogia – componentă esențială pentru știința solului*;
- prof. dr. Mihail Dumitru – *Societatea Națională Română pentru Știința Solului*;
- dr. Cătălin Simota – *Prezent și viitor în știința solului*;
- dr. Ruxandra Vintilă – *Contribuții ale cercetării din România la utilizarea teledetecției satelitare în agricultura secolului al XXI-lea*.

8 septembrie: Aula Academiei Române a fost gazda **Simpozionului internațional „Astronomul Nicolae Donici – 140 de ani de la naștere”**, organizat de Comitetul de istoria și filosofia științei și tehnicii a Academiei Române, Institutul Astronomic al Academiei Române, împreună cu Academia de Științe a Moldovei.

Simpozionul s-a deschis cu alocuțiunea susținută de acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, care a făcut o prezentare sintetică a personalității și contribuțiilor științifice ale astronomului Nicolae Donici.

În continuare, prof. univ. Ion M. Tighineanu, prim-vicepreședinte al Academiei de Științe a Republicii Moldova, a susținut comunicarea *Nicolae Donici, dialectica vieții și creației*, în care a înfățișat viața și opera astronomului Nicolae Donici.

Dr. Magda Stavinschi a făcut o prezentare cronologică a vieții astronomului încă insuficient cunoscut. Apoi, a fost vizionat interviul cu doamna Zoe Donici, realizat de Anca Filoteanu. Tot despre viața și opera distinsului astronom au susținut comunicări:

- Ion Holban – *Nicolae Donici – ctitorul unei citadele științifice la Nistru*;

- Iurie Colesnic – *Astronomul Nicolae Donici în viața de toate zilele*;

- Ion Holban, Mugur Ioan Grigoriță – *Pe urmele astronomului Nicolae Donici*.

În secțiunea „Pe marginea lucrărilor lui Nicolae Donici“, au susținut comunicări:

- Mircea Rusu, Doru Marian Șuran – *Contribuțiile lui Nicolae Donici la studiul luminii zodiacale*;

- Florinela Georgescu, Ancuța Manea – *Astronomie și meteorologie – conexiuni în viața astrofizicianului Nicolae Donici*.

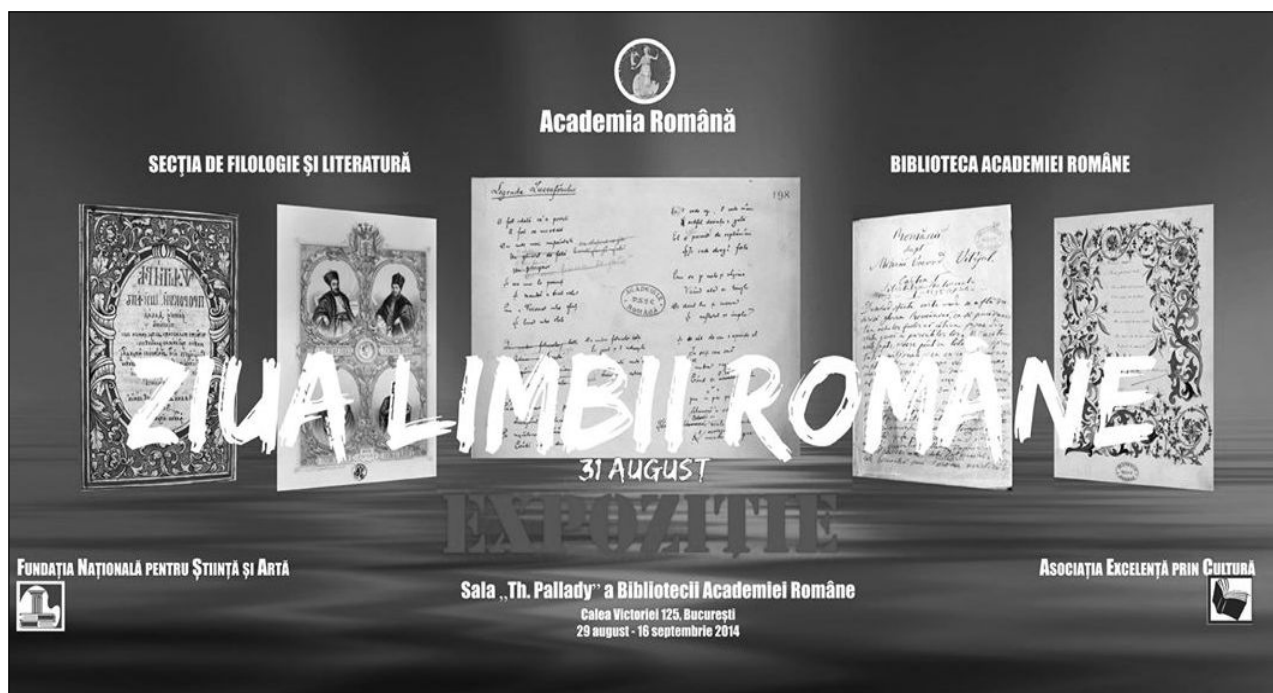
Ultima parte a simpozionului a fost dedicată realizărilor cercetărilor întreprinse de Nicolae Donici și perspectivele pe care le-a deschis și astăzi compatibile cu noi abordări științifice.

10 septembrie: Aula Academiei Române a găzduit **Conferința internațională** cu tema „**Global Economics and Governance**“, organizată de Institutul de Prognoză al Academiei Române.

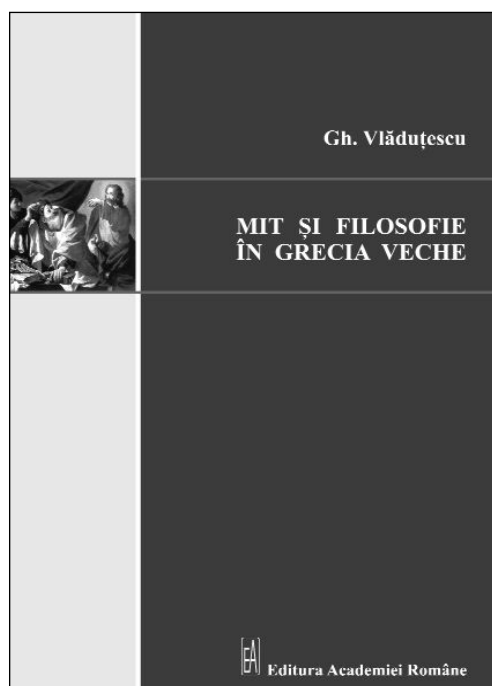
11 septembrie: Aula Academiei Române a găzduit **Conferința europeană „Structure Guided Investigation of Effector Function“**, eveniment organizat de Institutul de Biochimie al Academiei Române.

18 septembrie: În Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu“ al Bibliotecii Academiei Române a avut loc **Simpozionul** dedicat împlinirii a „**O sută de ani de la nașterea pictorului Alexandru Țipoia (1914–1993)**“, organizat de Secția de arte, arhitectură și audiovizual. Despre viața și opera pictorului omagiat, au vorbit acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, istoricul de artă Ioana Vlasiu și pictorul George Țipoia, fiul artistului. A urmat proiecția filmului *Rezistență prin cultură* realizat de Marilena Rotaru.

În încheiere, în Sala „Theodor Pallady“ a Bibliotecii Academiei Române a fost vernisată o expoziție cu opere reprezentative din creația pictorului Alexandru Țipoia.

Expoziția „31 august – Ziua limbii române“ organizată la Biblioteca Academiei Române

MIT ȘI FILOSOFIE ÎN GRECIA VECHE

Gh. VLĂDUȚESCU

Volumul demonstrează că „mitul și filosofia având logici distincte, sunt realități autonome”. „Mitul este filosofie, știință, artă și religie, în măsura în care e o reconstrucție a lumii și omului. Miturile sunt hotărâtoare pentru nașterea filosofiei.”

Academicianul Gheorghe Vlăduțescu propune o revigorantă întoarcere la izvoare, spre timpul mitic cu întreaga sa bogăție de semnificații, pentru a sublinia că avem de-a face cu două tipuri de logică, de stil, de raportare diferită la realitate. Rolul principal revine filosofiei prin care reface, după măsura omului, care, și atunci când este sub vremuri, încearcă să ducă demn povara cu năzuința că odată va putea schimba blestemul în binecuvântare. Îngemănarea mitului cu filosofia, dând seama despre dialogul și gâlceava dintre percepția și interpretarea lumii de-a lungul devenirii ei, se dovedește a fi una de natură paideică spre o geografie mitică.

PROPRIETATEA INDUSTRIALĂ ȘI MARKETINGUL PRODUCȚIEI INTELLECTUALE

Victor IANCU

Lucrarea reprezintă o premieră în context național, propunând o analiză a rolului pe care proprietatea intelectuală, sub dimensiunea sa mai restrânsă, referitoare în principal la brevete, mărci și modele/desene industriale (dimensiune cunoscută sub denumirea de proprietate industrială), îl joacă în cadrul noii realități economice pe care o reprezintă piața ideilor/cunoașterii. Abordarea acestei tematici vine din necesitatea unei analize mai detaliate a condițiilor specifice de funcționare a acestui spațiu de tranzacționare, ale cărui existență și funcționare sunt direct influențate de caracteristicile speciale ale „obiectului” tranzacțiilor: producția intelectuală.

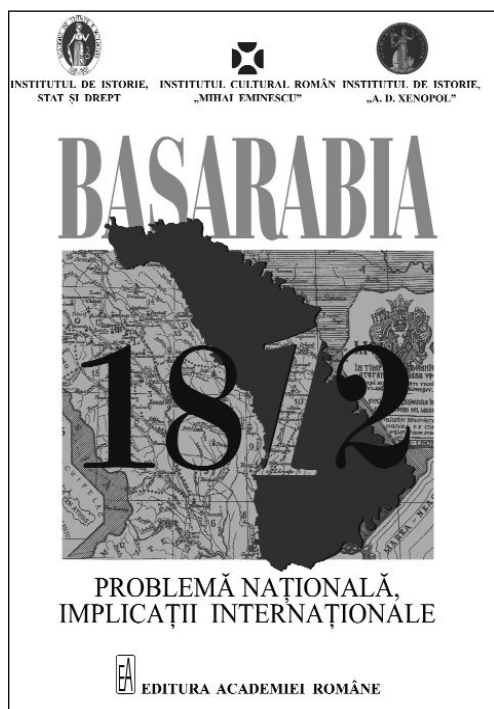

TERMINOLOGIA PĂSTOREASCĂ MOȘTENITĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ELEMENTE DE DINAMICĂ LEXICALĂ

Emanuela I. DIMA

Lucrarea cuprinde o analiză în perspectivă tipologică a domeniilor implicate în analiza și descrierea păstoritului românesc, arătând atât principiile metodologice specifice fiecărei ramuri de investigație, cât și rezultatele la care unii cercetători, cei mai mulți, lingviști, au ajuns de-a lungul timpului. De asemenea, se fac referiri la ideile științifice după care a fost elaborată analiza lexicală, prezentând criteriile care au fost respectate în selectarea corpului terminologic.

Concluziile generale ale lucrării confirmă, prin faptele lingvistice prezentate, perspectiva sociologică asupra vechimii acestui mod de existență, tipic românesc, aparte prin particularitățile sale în ansamblul ocupațiilor europene, pentru care toate ramurile etnice românești a manifestat o predilecție constantă de-a lungul întregii lor istorii.

BASARABIA – 1812 PROBLEMĂ NAȚIONALĂ, IMPLICAȚII INTERNAȚIONALE

Lucrarea cuprinde materialele Conferinței Științifice Internaționale care s-a desfășurat la Chișinău, în perioada 14–16 mai 2012, la împlinirea a 200 de ani de la semnarea Tratatului de pace de la București, prin care Basarabia a fost anexată Imperiului rus. Are trei părți ce includ luările de cuvânt ale mai multor personalități ale vieții științifice și culturale din România și Republica Moldova, cu privire la contextul internațional în care Partea otomană și reprezentanții Imperiului rus au impus românilor un destin departe de adevărul istoric. Efectele actului din anul 1812 sunt abordate critic atât în plan național, cât și internațional, documentele Conferinței din 2012 fiind mărturii ale reconstituirii și evaluării academice, științifice, în baza surselor documentare, a împrejurărilor istorice, diplomatice, militare, culturale ș.a., în care a avut loc agresiunea sovietică asupra României și „dezmembrarea de țară”. Tot aici, sunt conturate perspectivele relațiilor Republicii Moldova cu țara-mamă în noul context internațional.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și

„sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

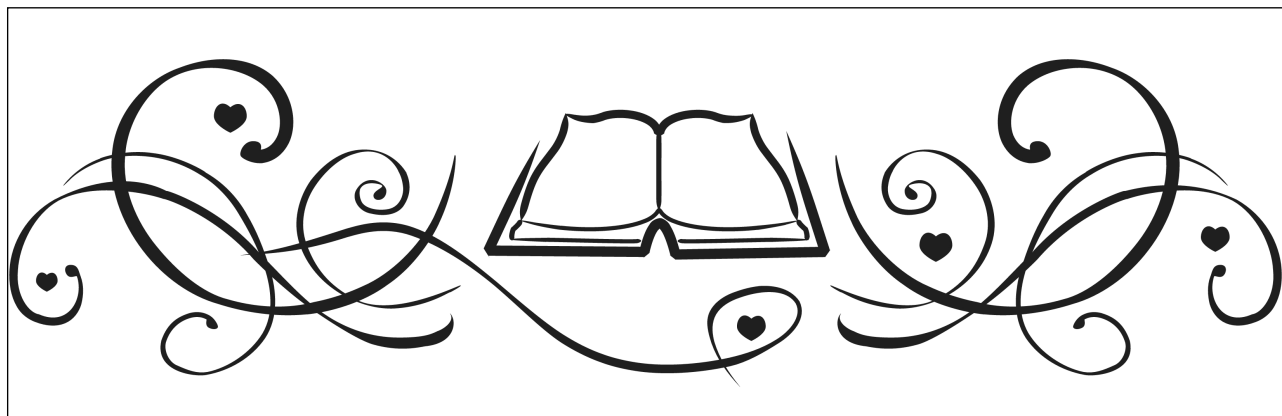
- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 96 PAGINI

PREȚUL 6 lei